

МИЛЕНА ПЕШИЋ

**АЛБАНСКИ ДИСКУРСИ О
СРПСКИМ СВЕТИЊАМА НА
КОСОВУ И МЕТОХИЈИ:
(ДЕ)КОНСТРУИСАЊЕ ИДЕНТИТЕТА**

Милена Пешић
АЛБАНСКИ ДИСКУРСИ
О СРПСКИМ СВЕТИЊАМА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ:
(ДЕ)КОНСТРУИСАЊЕ ИДЕНТИТЕТА

Издавач

Институт за политичке студије
Београд

За издавача

проф. др Миша Стојадиновић

Рецензенти

проф. др Јован Базић
проф. др Зоран Јевтовић
проф. др Марија Ђорић

Штампа

Донат Граф, Београд

Тираж

50

Милена Пешић

**АЛБАНСКИ ДИСКУРСИ
О СРПСКИМ СВЕТИЊАМА
НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ:
(ДЕ)КОНСТРУИСАЊЕ
ИДЕНТИТЕТА**

Институт за политичке студије

Београд, 2025.

Садржај

I Уводна разматрања	7
1.1. Концептуални оквир истраживања	9
1.1.1. Национални идентитет и такозвана држава Косово	9
1.1.2. Културно наслеђе као идентитетски ресурс	14
1.2. Косовски идентитет у настајању: албанско виђење	19
1.2.1. Пројекције идентитета самопроглашене косовске државе	19
1.2.2. Инжењеринг косовског идентитета	24
1.3. Методолошки оквир истраживања	29
II Анализа албанских јавних дискурса о српским сакралним споменицима на Косову и Метохији	39
2.1. Порекло, историјат и културна припадност српских сакралних споменика	40
2.1.1. Црква Богородица Љевишка	47
2.1.2. Манастир Високи Дечани	52
2.1.3. Црква Свети Никола у Новом Брду	58
2.1.4. Култура и културно наслеђе такозваног Косова	61
2.2. Безбедност, права и закони	66
2.2.1. Изградња пута у посебној заштићеној зони манастира Дечани	69
2.2.2. Манастир Дечани на листи 7 најугроженијих: дијагноза стања безбедности српског наслеђа	75
2.2.3. Непримењивање одлуке Уставног суда о враћању земљишта манастиру Дечани	85
2.3. Такозвана држава косово vs. СПЦ	91
2.3.1. Клевета као екстремни облик негативне карактеризације	92
2.3.2. Српске цркве као политичке изјаве	94
2.3.3. Повезаност историје, СПЦ и српских светиња на удару албанских политизација	98
III Закључна разматрања	105

I Уводна разматрања¹

Ова монографска студија посвећена је истраживању албанских јавних дискурса о српском сакралном споменичком наслеђу на Косову и Метохији у јавној сфери самопроглашене државе Косово. У истраживању смо пошли од идеје о идентитетском кодирању ових дискурса, како у смислу конструисања националног идентитета тако и у смислу његове деконструкције. Дискурзивно конструисање такозваног „косовског идентитета“ разматрано је на два нивоа. С једне стране опсервирана је политичка димензија косовског идентитета везана за имиџ такозване Републике Косово као модерне, либерално-демократске, мултикултуралне политичке заједнице, односно за потврђивање кредибилитета ове самопроглашене државне творевине пред интерном и међународном јавношћу. С друге стране, разматрано је дискурзивно конструисање културне димензије косовског идентитета, базирано на ревизији историје узурпиране територије и присвајању српских сакралних споменика на њој.

Дискурзивно деконструисање идентитетских српских обележја, отелотворених у најзначајнијим сакралним споменицима ове јужне српске покрајине, истраживано је анализом дискурзивних стратегија којима се остварује кривотворење њиховог културно-историјског идентитета и негирање њихове српске културне припадности. Томе треба додати и екстремну политизацију и десакрализацију улоге СПЦ као званичног власника српског сакралног споменичког наслеђа и носиоца законом загарантованих верских и имовинских права. Наиме, анализиране су дискурзивне репрезентације СПЦ као верске институције, као и репрезентације њених представника, поглавара манастира, посредством којих се њена улога редукује на политичке маневре угрожавања суверенитета и интегритета такозване косовске државе. Оваквом приступом, верска, духовна

¹ Текстове из овог поглавља могографије под насловима: „Национални идентитет и такозвана држава Косово“, „Културно наслеђе као идентитетски ресурс“ и „Методолошки оквир истраживања“, ауторка је претходно објавила, у нешто другачијем облику, у чланку, под називом: „Концептуално-методолошки оквир анализе албанских јавних дискурса о српским сакралним споменицима на Косову и Метохији“, у часопису *Српска политичка мисао* (6/2024); (Пешић Милена 2024а).

димензија улоге СПЦ се омаловажава, чиме се истовремено тежи поништавању њене органске и историјске – идентитетске везе са српским црквеним споменицима.

Период обухваћен овим истраживањем (2019–2022) одликује концентрација догађаја² који недвосмислено указују на спровођење плана албанских окупатора српске територије везаног за маргинализацију и присвајање српских сакралних споменика. Ове појаве сагледаване су у контексту брендирања квазидржавне творевине Косова и њене нације у изграђи, јер национални идентитет постаља неопходну основу сваког брендирања државе и нације. Конструисање тзв. „косовског идентитета“ базирано је, као што је речено, на ревизији историје Косова и Метохије и присвајању делова српских идентитетских упоришта, отелотворених у материјалној православној баштини на овој територији. Налази до којих смо истраживањем дошли потврђују тезу о спровођењу горепоменог албанског плана, јасно манифестованог у дискурзивној пракси.

Истраживање албанских јавних дискурса о српским сакралним споменицима на Косову и Метохији који су фигурирали у јавној сфери самопроглашене Републике Косово у периоду 2019–2022. године, реализовано је дискурзивном анализом текстова јавних изјава албанских званичника, политичара и публицистички истакнутих такозваних историчара, тематски везаних за православне српске споменике. За овакву редукцију текстуалне грађе на изјаве горенведених политичких актера одлучили смо се због важности и политичке тежине коју имају управо њихови искази у јавности, будући да њихови „гласови“ репрезентују ставове државе, политичке елите или представника историографске науке позваних да дају професионално одговорне судове. Текстуални узорак анализиран у оквиру овог истраживања састоји се од текстова различитих жанрова: званичних саопштења, интервуја, коментара збивања, јавних реаговања, апела, протестних нота, објављених писама упућених иностраним званичницима и међународним организацијама. Анализирани текстови³ објављивани су у периоду 2019–2022. године на следећим косовским онлајн информативним порталима: *Koha*.

² У истраживању су најважнији међу овим догађајима издвојени као релевантни контексти комуникативних ситуација у оквиру који су конституисани албански дискурси о српским сакралним споменицима на Косову и Метохији.

³ Анализирани текстови преузети са албанских онлајн портала превођени су са албанског на српски језик, док су текстови са два српска портала преузети на српском језику.

net, Kossev.info, Kosovo online.com, Kohaislame.com, Gazeta expres.com, Klankosova.tv, Insajderi.org, Reporteri.net, Telegrafi.com, Zeri.info, Kallxo.com, Orainfo.net, Evropaelire, Botasot, RTV 21, Drita.info, Prishtina press.org, Front Online.net, Ekonomia online.com, Kosovo 2.0, Euronews, Epokaere.com, Evropaelire.org, Kultplus.com

1.1. Концептуални оквир истраживања

1.1.1. Национални идентитет и такозвана држава Косово

У овом истраживању, мултидимензионалном феномену националног идентитета⁴ приступили смо као друштвено-историјском конструкту⁵ који се дискурзивно конструише, трансформише и деконструише. За овај приступ важна је поставка према којој се социјални конструкт националног идентитета континуирано формулише и реформулише дискурзивним праксама у јавној сфери (Пешић 2012а), односно да се различито артикулише у различитим дискурзивним праксама, те стога његов доминантни облик представља продукт избора одређених дискурса (Stojanović, Pešić 2016).

Наше истраживање усмерено је на дискурзивне праксе којима се такозвани „косовски“ национални идентитет конструише у јавној сфери такозване државе Косово. Додатно сужавање истраживачке визууре представља сагледавање овог феномена у контексту изградње „нације“ самопроглашене државе Косово, односно инжењеринга тзв. „косовског идентитета“.⁶ Прецизније, конструисање косовског идентитета опсервирано је у контексту континуираног процеса брендирања ове квазидржаве/нације који је сагледаван као саставни део дискурзивних пракси, односно као натурализован албанским јавним дискурсима.

Имиџ и репутација државе представљају продукте стратешких пројекција вредности националног идентитета, односно његових дискурзивних репрезентација. Реч је о политичкој перспективи гледања на брендирање нације као на „координирани напор владе да контролише имиџ државе“ (Sahib 2020, 3), како би

⁴ О различитим димензијама феномена националног идентитета и њиховом истраживању погледати у: Стојадиновић 2012.

⁵ О конструктивистичком приступу националном идентитету погледати у: Wodak, de Cillia, Reisigl & Liebhart, 2009; Пешић, 2012а; Пешић, 2023.

⁶ О изградњи синтетичких нација на простору бивше Југославије погледати у: Деспотовић, Јевтовић 2015.

привукла посетиоце, инвестиције и односе са иностранством, односно побољшала своју стратешку улогу у међународном контексту. Елементи „културно-критичког приступа“ (3) брендирању нације подразумевају овде разматрање његових ефеката у контексту националне културе.⁷

Конструисање тзв. „косовског идентитета“ сагледавано је, дакле, као саставни део државне политике и пројекта брендирања државе и нације. У приступу феномену њиховог брендирања, појмови државе и нације третирају се као синонимни појмови. Брендирање нације, засновано на „унапређењу имица⁸, репутације⁹ и позиције државе“ (Novčić, Štavljanin 2015, 263) међу екстерним циљним групама, обухвата процесе „креирања, праћења, мерења и управљања имицом нације“ (Fan 2010, према Novčić 2015, 34–35). Добит од брендирања нације лежи и у унапређивању њене изградње и удаљавању од старог политичког система, што је у случају квазидржаве Косово посебно релевантно.

Бренд нације предстаља „јединствену, вишедимензионалну мешавину елемената који обезбеђују нацији културолошки утемељену диференцијацију и релевантност за све њене циљне публике“ (Dinnie 2008, 149). Одређује се као „скуп јединствених карактеристика бренда које бренд-менаџери теже да креирају и одрже“, при чему је највећи део „бренд асоцијација“ и карактеристика бренда нације и државе одређен историјским, друштвеним и политичким кретањима (Novčić, Štavljanin 2015, 264). Дистинктивни елементи бренда нације оличени су у њеној култури, историји, народу, наративном идентитету (национални митови и хероји, приче о стицању

⁷ О проблематизовању појма културног идентитета и контроверзама у тумачењу његових релација са националним идентитетом, као и о изградњи културних разлика као основи за самоидентификацију колектива погледати у Пешић, 2012.

⁸ Знање о бренду које „корисници бренда“ поседују одређује се као његова перцепција која се најчешће манифестује кроз низ бренд асоцијација и представља срж имица бренда (Keller, 2013, према Novčić, Štavljanin 2015, 265). Имиц нације и државе генерише се „на основу перципираног националног идентитета који интерна јавност, становници државе – нација, комуницира екстерно“ (Novčić 2015, 35); то је „пројектована слика нације, која садржи скуп вредности, карактеристика, уверења, ставова и понашања у односу на које припадници нације желе да остатак света креира слику о њима“ (38).

⁹ Фан (Fan 2010, према Novčić 2015, 38) репутацију одређује као повратну информацију – перцепцију имица од стране спољних стејкхолдера, повезујући је са кредибилитетом националног идентитета: „имиц који пројектује нација (интерно) је слика у огледалу исказана кроз репутацију међу међународним стејкхолдерима (екстерно)“.

независности...), као и у заговарању одређене идеологије (национална идеологија, људска/мањинска права, одрживи развој...) (Dinnie 2008, 44). Национални идентитет има, дакле, кључну улогу у брендирању нације, а уколико то није случај, оно је површно, а бренд нације није истински репрезентативан за нацију (112).

Када је реч о политичкој нацији квазидржавне творевине Републике Косово, национални идентитет не представља продукт дуготрајних процеса националне интеграције, културног памћења, кодификовања традиције и друштвене седиментације, као што је то случај са српским националним идентитетом, те нема аутентичног супстрата потребног за брендирање. Тзв. косовска држава пројектована је као хибридна мултиетничка држава са свеобухватним грађанским националним идентитетом, политичким конструктом под чијим се неутралним окриљем прилагођавају етничке разноликости. У одсуству снажније емоционалне везаности за косовски идентитет, политичка хомогенизација кроз изградњу грађанске нације на претежно рационалној основи (Calu 2020, 196, 197)¹⁰ показује се као недовољан фактор националне кохезије.¹¹ То намеће потребу за конструисањем културолошких специфичности нације, како за потребе националне идентификације тако и за стварање њеног јединственог имица и репутације. Политиком памћења, односно „политичким у памћењу“¹² ствара се простор за фабриковање културолошких и историјских сачинитеља националног идентитета.

¹⁰ Уведена је политика еволуције националног идентитета од Албанаца ка Косоварима, народ тзв. Републике Косово је редизајниран (Kgoriak 2018, 146). За разлику од класичне изградње државе и нације у којој се тежило развоју националне кохезије кроз промовисање свеобухватног идентитета који се асимилије, савремени процеси изградње нације тзв. државе Косово усмерени су на прилагођавање различитости. Међутим, развој општеприхваћеног, снажног и истински заједничког грађанског националног идентитета доведен је у питање у условима недостатка друштвене кохезије (Calu 2020, 197).

¹¹ За процесе националне идентификације важне су „симболичка и емоционална интерпретација стварности“ које као сачинитељи националног имагинаријума и политичког дискурса учествују у конструисању националног идентитета (Стошић 2019, 426).

¹² „Политичко у памћењу” и „политика памћења” различити су али неодвојиви концепти. Први концепт „изазива колективно памћење и друштвене оквире памћења“ (Vankovska 2013, 12), означава процесе којима се превазилази сваки облик стабилизације режима памћења, и бори за оно што је у њима нарушено, искључено, изостављено. Концепт „политика памћења“ односи се на методе суочавања са прошлошћу, процес управљања, институције и администрације „акција сећања“ у тачно одређеном тренутку (Rufert, 2012). Наше разумевање прошлости има стратешке, политичке и етичке последице, па „оспоравање прошлости значи и

Национални брендови требало би да буду укоренењени у стварности националне културе, као њиховом најаутентичнијем диференцијатору. Међу кључним културним елементима националног идентитета (као што су језик, религија, традиција, уметност, итд.), културно наслеђе¹³ сматра се концептом конститутивним за „културну експресивност нације“ (Dinnie 2008, 147). Оно обухвата питања историје земље, традиције али и архитектуре, што се у нашем истраживању односи на српске сакралне споменике на Косову и Метохији, чији се културно-историјски идентитет кривотвори у албанским јавним дискурсима, са циљем оспоравања њихове српске културне припадности, односно намером њиховог присвајања.

Конструисање бренда нације претпоставља истицање постојећих вредности националне културе, а не измишљање, или присвајање туђих атрибута, као у случају такозване „косовске нације“. Управљање брендом, као компонента националне политике, усмерено је на изграђивање јединственог идентитета, коришћењем властите историје, наслеђа и савремених вредности, као маркетиншког алата за генерисање повећане свести о држави (Dinnie 2008, 25).

У самопроглашеној косовској држави, одсуство развојне демократске традиције, треба да надомести сложени мултиетнички институционални и уставни оквир. Уведени правни систем заснован је на каталогу усвојених међународних норми и стандарда, у формама мултиетничности и заштите права мањина, владавине права, равноправности грађана пред законом и поштовања људских права и слобода (Korčak 2018, 143). Овај чврсти систем права „треба да испуни међународне обавезе Косова и захтеве за европском интеграцијом, све док се ефикасно не спроводе“ (Calu 2020, 70). Посвећеност поштовању људских права и права мањина, у складу са међународним стандардима загарантованим Уставом, подразумева проактивну одговорност државе у подршци мањинским групама у заштити и афирмацији својих идентитета, у спровођењу мера против дискриминације и промовисању социоекономске, политичке и културне равноправности и очувању културног и верског наслеђа свих заједница (70).

постављање питања о садашњости и шта прошлост значи у садашњости“. Борбе око значења прошлости такође су и надметања око значења садашњости – „око начина на који се прошлост преноси напред“ (Vankovska 2013, 12).

¹³ Културно наслеђе резултат је вековних историјских појава и догађаја, културних пракси, актуелних закона, политичких одлука, економских прилика итд. (Sahib 2020, 4).

Упркос чињеници развијености (владине) политике и законодавства и њихове усклађености са европским стандардима, као кључни проблем истиче се раскорак између законског, институционалног оквира за заштиту права мањина и њиховог културног наслеђа на Косову и Метохији, с једне стране, и његовог спровођења у виду стварне, ефикасне имплементације закона, с друге стране. Људска права и заштита мањина су „загарантовани законом, али ограничени у пракси из безбедносних разлога“ (58). За апсорбовање етничких тензија и обуздавање политизације етничког идентитета, косовском друштву недостају институције, вођење и култура. Сматра се да садашње стање друштва води даљем потискивању мањина – константним метама дискриминације и маргинализације (108). Легитимитет демократског Косова поткопан је друштвеном фрагментацијом, слабом политичком интеграцијом српске мањине и недостатком консолидације друштвено-културних и етничких граница (Kudryashova, Meleshkina 2021, 228).

У условима трајне и вишеструке тензије између националних и субнационалних облика идентитета и, шире, „између имица државе као јединственог и кохерентног политичког ентитета и праксе различитих друштвених актера и агенција“ (Calu 2020, 194), као и повећаног ризика од сегрегације и маргинализације, легитимност независности и ауторитета тзв. косовске државе зависи од њене способности да одговори двоструком изазову: да обезбеди јединство и integriше своје грађане и да истовремено промовише мултиетничност, управља културном различитошћу и заштити је (83). Прихватање мултиетничности и мултикултурализма истакнуто је као *conditio sine qua non* могућег будућег придруживања тзв. Косова Европској унији и препоручено као допринос постизању одрживог мира и стабилности (Morel 2013, 7).

У контексту конструисања компетитивног идентитета такозване косовске државе/нације, анализирали смо спорне репрезентације културно-историјског идентитета српских светиња као и стања њихове безбедности у јавним албанским изјавама. Фокус је био на раскораку између апострофираних законских мера њихове заштите, као и заштите верских и имовинских права СПЦ с једне стране, и актуелних пракси у којима одсуствује њихова примена с друге стране. Кривотворене чињенице везане за ова питања улазе у основе пројектованог имица/репутације такозване државе Косово. Реч је о имицу/репутацији модерне мултиетничке, либерално-демократске државе, руковођене вредностима мултиетничког склада,

међуверске хармоније и поштовања културне различитости; државе способне да успостављеним уставним, законским и институционалним механизмима гарантује заштиту права свим мањинским заједницама, као и заштиту безбедности целокупног мултиетничког културног наслеђа на територији.

Културолошку димензију идентитета косовске „нације“ разматрали смо повезујући је са концептом „косовске културе“, односно конструктом такозваног „косовског културног наслеђа“. Мултукултуралним префиксом овог конструкта номинално се претпоставља афирмација различитости културног наслеђа на територији, док је дискурзивне праксе везане за српску културну баштину фактички поништавају. То се најјасније очитује у маргинализацији, деградацији и негирању културно-историјског идентитета српских сакралних споменика на Косову и Метохији.

1.1.2. Културно наслеђе као идентитетски ресурс

Културно наслеђе сматра се неопходним идентитетским ресурсом сваке заједнице, јер се посредством њега одржавају и деле културне вредности, развијају и консолидују колективно памћење и осећање припадности, и изграђује идентитет.¹⁴ Управо због овакве његове релевантности, културно наслеђе чест је предмет политичких, историјских и територијалних спорења између супротстављених етничких и/или националних заједница, што је посебно очито на спорним територијама, каква је сецесијом присвојена територија Косова и Метохије. Међутим, релевантно је имати на уму да је „идентитет потребан за стварање наслеђа“, јер „значање“ даје вредност наслеђу, правећи разлику између историјских предмета који чине културни идентитет и оних који нису од таквог значаја“ (Surlić, Novaković 2021, 14).

Као „стални процес сећања и заборав у којем појединци и групе настављају да реконфигуришу свој однос према прошлости“ (Араудић 2020, 16), културно памћење повезано је са материјалним културним наслеђем, јер се у њему утеловљује. Њихова блиска повезаност посебно је очита у околностима спорења око културног

¹⁴ Још током деветнаестог века, колективно памћење постало је национализовано, кохезивне нације појавиле су се у тандему са карактеристичним културним памћењем у облику темељних наратива, књижевних и уметничких канона и материјалног наслеђа (Rigney 2018, 249).

наслеђа и у вези са местима наслеђа која имају јаку везу са идентитетима група и заједница. На политичком нивоу оба концепта неретко су злоупотребљавана за обликовање заједница или за њихово угњетавање, будући да се колективни идентитет и осећај припадности конструишу значајним делом посредством културног наслеђа, као моћног извора специфичних етничких или културних значења која апстрактној идеји нације дају њен садржај (Hall 2023, 15).¹⁵

Културно памћење може бити сматрано претњом одређеној хегемонији, било да је реч о ауторитарној националној држави (24), или интересима страна у сукобу око власничких права, односно културне припадности одређеног материјалног наслеђа. Споменичка или архитектонска наслеђа, као „географије идентитета” (Osborne, према Божић Маројевић 2016, 161), односно „добро организован скуп порука које форматирају јавно знање у јавном простору“ (161) и чувају ускладиштену меморију, пружају основу за постојање и опстајање одређених група као заједница.

Државе и владе користе културно наслеђе за формирање идентитета, и неретко управо ова њихова улога изазива културолошка оспоравања. У основи разумевања ових појава стоји концепт „ауторизованог дискурса наслеђа“ (*authorized heritage discourse – AHD*) (Smith 2006). У ауторизовани дискурс наслеђа уграђен је низ претпоставки о непроменљивим културним вредностима наслеђа. Ослањајући се на одабране историјске наративе и културна и друштвена искуства повезана са идејама нације, он их истовремено и натурализује, конструишући праксе наслеђа и дајући значење културним предметима и традицији (Smith 2006, Rodenberg, 2018, 3).

Конфликт између националних историја, односно конкурентских историјских наратива најочигледнији је елемент српско-албанског политичког спора на Косову и Метохији. С историјским наративима тесно повезано, културно наслеђе на територији користи се као аргумент тврдњи о суверенитету над овим подручјем,

¹⁵ Како Стјуарт Хол (Hall 2023) истиче, оно што нација значи есенцијализовано је у тренутку настанка а потом сукцесивно отелотворавано као дестилована суштина у различитим артефактима за које наслеђе обезбеђује архив. „То шта нација ‘значи’ јесте пројекат у току, у сталној реконструкцији. Њено значење упознајемо делимично кроз предмете и артефакте који су створени да заступају и симболизују њене суштинске вредности. Њено значење је конструисано унутар, а не изнад или изван репрезентације. Управо кроз идентификацију са овим представама постајемо њени „субјекти“ – „подвргавајући се“ њиховим доминантним значењима (15).

али и као средство за њихово оспоравање (Defreese 2009, 260–261). Сукоб на Косову кондензовао је појам колективног памћења и националне историје, па грађевине сакралних споменика и остаци некадашњих здања, као садржитељи историјског сећања, постају пресудни докази да се историја заједнице протеже у прошлост и да је њоме легитимисана у свом садашњем и будућем постојању (Morel, 2013, 4). Дискурси о српским сакралним споменицима на Косову и Метохији стога се неизбежно ослањају на историју и историјске тврдње (Hisari, Fouseki 2020). Друштвено-политичка реалност намеће гледишта везана за питања „права на територију“ и „борбе око власништва над културним наслеђем“ (уп. 110), јер проблем српског културног наслеђа на Косову и Метохији има дубоку идентитетску и политичку позадину.

У основи политичког и културног српско-албанског спора на Косову и Метохији стоји тврдња/мит о историјском праву на територију. Српски сакрални споменици представљају за Србе доказ „српског цивилизацијског нивоа и њиховог присуства у прошлости у покрајини“ (Hercher and Riedlmaier 2000, према Surlić 2017, 122), али и историјска жаришта православне вере и средишта њихове духовности. Сваки покушај кривотворења културно-историјског идентитета ових споменика, односно њиховог присвајања, представља чин негирања српског идентитета. Албанска страна пак ове делове српске културне баштине види као аргумент против независности Косова, као „претњу државотворном процесу“ (122) и као непожељну симболичку ознаку српског идентитета, историјског трајања на овим просторима и територијалних претензија. Како је то поентирао саветник ЕУ Рик Спрујт (Spruijt), „будући да на Косову нема много албанских културних објеката, с једне стране, отоманско наслеђе се експлоатише у сврхе изградње нације, а са друге је политички болно и оптерећујуће за албанску већину да заштити наслеђе које припада ‘непријатељу’“ (Pasamitros 2017, 302).

Албански мит о историјском праву, кривотвореном и фабрикованом „историјом и културом, промовише ‘албанскост’ нове косовске државе” (Обуџина 2011, према Сурлић 2017, 111), са циљем делегитимизације српског права на културно наслеђе и шире на територију. Албански наративи „кроз квазиисторијска тумачења у контексту актуелне системске дискриминације српске заједнице и њеног верског и културног наслеђа, имају јасну политичку позадину дерогирања права које Српска православна црква има барем нормативно има на Косову“ (Surlić, Novaković 2021, 22).

За разлику од српске државе, границе самопроглашене Републике Косово не могу се правдати историјским правом, те српско културно наслеђе нужно добија статус нежељеног, односно дисонантног наслеђа.¹⁶ Одбачено и уништавано (посебно 1999. и 2004. године), српско културно наслеђе последње две деценије постало је дисонантно, јер сада бива реинтерпретирано у складу са циљевима конструисања такозваног „косовског идентитета“ и „косовске културе“. Средњовековна сакрална споменичка баштина Срба инкорпорирана је у жељену идентитетску матрицу у процесима изградње „косовског“ националног идентитета, на коме тежи да се учврсти нова заједница самопроглашене државе Косово.

У основи ове пожељне идентитетске матрице Косова стоји „илирска теза“ о Албанцима као потомцима древних Илира, староседеоцима Балканског полуострва, а тиме и Косова и Метохије.¹⁷ Митом о аутохтоности, о албанском етничком континуитету на овим просторима, успоставља се не само „вредносни континуитет са далеком прошлошћу и њеним тековинама“ (Павличић Шарић 2023, 195) већ се њиме и аргументују проблематична тумачења у области историје културног наслеђа. Она подржавају претензије на културно поседовање споменичког наслеђа свих потоњих заједница на овим просторима, а посебно оних српских.

Познаваоцима прилика на Косову и Метохији јасно је да Косово покушава да искористи културно наслеђе у сврхе изградње нације и промовисања националне кохезије на етно-националној основи, као што је већина западних држава чинила у прошлости, упркос владином изјашњавању о промовисању мултикултурализма и афирмацији различитости. „Овај подухват укључује интерпретације прошлости засноване на идентитету, које, у случају Косова, перпетуирају српски хетеро-идентитет; прећуткивање алтернативних наратива и присвајање наслеђа“ (Pasamitros 2017, 299) других народа, а посебно српског.¹⁸

У савременим приступима критичких студија наслеђа, оно се одређује као „друштвена и културна пракса заједница и појединаца

¹⁶ Атрибут „дисонантан“ означава „процес суочавања са амбивалентном и углавном нежељеном прошлошћу“ (Павличић Шарић 2023, 176).

¹⁷ Панилирско виђење етничких и историјских процеса на Балкану и „илирска“ теза, иако у науци увелико оповргнути историсјким, археолошким и лингвистичким аргументима, присутна је у албанској историографији кроз цео 20. век (Томоћ, Живковић 2023, 356).

¹⁸ Детаљније о томе погледати у: Павличић Шарић 2023.

у којој се историје бирају или одбацују“ (Rodenberg, 2018, 2). Овако схваћено наслеђе је, међутим, „игра нулте суме“ (Tunbridge and Ashworth 1996, према Rodenberg 2018, 3) у којој постоје добитници и губитници. Када одређени наративи постану доминантни, они доводе до тога да се културни објекти и традиције овлашћују као наслеђе једних, на штету других (3).

Будући да културно наслеђе одређује бирање једних и занемаривање других историјских наратива који дају значење артефактима и традицији, оно се неретко сагледава као дискурзивна пракса, која је опредељујућа за то који ће наративи постати доминантни и институционализовани, а који бити искључени. У оптици савремених тумачења, културна баштина конституисана је посредством њених дискурзивних репрезентација и конструката везаних за њу, „одобрених“ од стране националне државе или њених других „покровитеља“ (Hall 2023).¹⁹ Културно наслеђе неизбежно одражава владајуће претпоставке свог времена и актуелног контекста. Оно је такође подложно деловању постојећих односа моћи и ауторитета оних који су колонизовали прошлост, чије су верзије историје важне (16). Тако се у савременим проучавањима наслеђа истражује како различити интереси доминантних социјалних група и модерне идеологије креирају и прерађују наслеђе на начине који стварају, подржавају и одржавају постојеће односе моћи.

Противтежу поретку ствари у којем односи моћи и доминантни политички интереси постају пресудни фактори у вредновању и апропријацији културног наслеђа, представља „археолошки дискурс наслеђа“. „Као научан и вредносно неутралан, сматра се легитимним гласом у идентитетским споровима који циркулишу праксама наслеђа“ (Wu, Hou 2015, 41). У конкретном смислу то значи развијање тачних историја локалитета и грађевина који су предмет српско-албанског спорења око њиховог културно-историјског идентитета; историја „заснованих на научним истраживањима, на темељним проучавањима и пажљивој анализи документарних записа, као и на укључивању хронологије као историје „без интерпретативног

¹⁹ Наслеђе схваћено као дискурзивна пракса за Хола је „један од начина на који нација поступно конструише за себе неку врсту колективног друштвеног сећања. Нације конструишу идентитете тако што селективно повезују своје изабране врхунске тачке и незаборавна достигнућа у актуелну ‘националну причу’. Ова прича се зове ‘Традиција’“ (Hall 2023, 15). Традиција тежи да унутар структуре свог наратива, успостави повезујуће односе између прошлости, заједнице и идентитета. Стога је наслеђе за Хола класичан пример деловања „селективне традиције“.

дела, корисне за добијање основног разумевања еволуције историјског места“ (Hisari, Fouseki 2020, 109–110).

1.2. Косовски идентитет у настајању: албанско виђење

У овом потпоглављу биће приказане водеће идеје неких од косовских аутора везане за такозвани косовски идентитет у формирању, прецизније за карактер будуће државе као политичке организације и за конструкт такозваног косоварског идентитета. Изузев навода из монографије Мехмеда Краље, председника Академије наука и уметности такозваног Косова, који датирају из 2011. године, наводи осталих аутора потичу из зборника са симпозијума под називом „Европски идентитет Косова“, одржаног крајем 2007. године.²⁰ Временска дистанца између датума објављивања дела одабраних аутора и периода обухваћеног нашим истраживањем омогућава стварање увида у настанак и развој одређених идеја чији актуелни израз налазимо у јавним изјавама које су предмет наше анализе. Овај временски отклон истовремено пружа и јасан поглед на раскорак између политичких пројекција везаних за такозвану будућу државу и њен идентитет с једне стране, и реалности којој сведочимо, с друге стране.

1.2.1. Пројекције идентитета самопроглашене косовске државе

Концепт грађанске државе фигурирао је као основа платформе такозваног Косова још у преговорима о његовом статусу. Као што је познато, у средишту овог типа политичке заједнице није нација, већ политичка моћ свих грађана као припадника мултиетничког друштва, која се остварује овим обликом владавине, као и пацификовање конфликтног потенцијала етнонационалних идентификација и интегрисање различитих идентитета.

Политички и културни идентитет државне творевине формиране на сецесијом присвојеној територији српске покрајине, као и идентитет њених грађана – такозваних Косовара, били су једна од водећих тема на горепоменутом приштинском симпозијуму,

²⁰ Изводи из монографије „Косовски идентитет“ Мехмеда Краље, као и они из зборник под називом „Европски идентитет Косова“ преведени су за потребе овог истраживања са албанског језика.

одржаном учи предстојећег проглашења независности такозване Републике Косово. Једна од водећих теза овог научног скупа била је та да разумевање новог идентитета такозваног Косова захтева сагледавање тога како се јавне институције односе према њему, прецизније како оне функционишу и како грађани комуницирају са њима. Јавне институције, како је истакнуто, служе својим грађанима на основу приоритета формулисаних у демократским процесима. Оне „негују и развијају емотивне везе идентитета, власништва и заједничких вредности. Растуће вредности међу грађанима постале су платформа за јавни дискурс који обликује државне политике“. Успех на овом плану доприноси друштвеној кохезији, јачајући „представу о заједничкој високој култури или ономе што се на крају може сматрати нацијом“ (Andersen 2007, 101).

Политичке амбиције такозване државе Косово везане за њено чланство у Европској унији, како је истакнуто, генеришу процесе идентификације са вредностима Европске заједнице, као што су владавина права, људска права и демократија, повезујући је са централним токовима успешних европских држава. „Да би оправдала и добила подршку за такве политичке амбиције, ‘висока култура’ или политичка класа често производи знање и промовише емоционалну идентификацију са дотичним циљем“ (102). Производња знања представља кључни инструмент промовисања високе заједничке културе. „Држава промовише производњу знања које описује посебне историје и колективни идентитет људи којима служи. Ово нам помаже да разумемо ко смо и зашто смо овде заједно. Ово заједничко сећање чини високу културу једне нације и важан је идентитет њених грађана“ (103), а повезано је са престижом и јавним признањем. Модерна држава мора створити осећај грађанства и припадности међу становништвом да би била сматрана легитимном. „У том циљу, државе усвајају ригорозан скуп симбола, ритуала и јавних наступа који изражавају њихов легитимитет и систем вредности“ (103).

Успешна држава која управља својим грађанима једнаких права, временом ће хомогенизовати разнолику популацију, промовишући заједничку високу културу и грађански идентитет. Уколико хармонија државе и културе није могућа, то може резултирати насиљем и протеривањем мањина, те би у том случају било упутно неговање и потенцирање културне идентификације са територијом. Када је реч о Косову, истакнуто је да ову опцију не треба

одбацити, будући да је „косовски идентитет заснован на територији и неетнички“ (103).

Као посебан изазов за косовско друштво, и услов развијања плодне комуникације са традицијом европске демократије, Мухамедин Кулаши (Kullashi 2007) истакао је важност улагања напора ка успостављању слобода и права мањина; изражавајући уверење да ће то „у очима света, бити важан критеријум за процену степена ефективне међуетничке толеранције у косовском друштву, као и степена постигнутог у успостављању правне државе“ (12). Конкретније, Кулаши је инсистирао на прекидању с праксом третирања државе као инструмента етничке већине за угњетавање мањина, којом се „афирмација једног идентитета остварује кроз потискивање или негирање другог идентитета, ограничавајући слободе појединаца са другачијим културним или етничким идентитетом“ (12).

Претпоставку за остваривање наведених циљева, Кулаши види у афирмацији грађанске политичке културе у тежњи ка превазилажењу терета „тоталитарних и национал-шовинистичких идеологија и пракси“. То би омогућило стварање „јавног простора у коме би се појединци и групе сусрели мимо својих културних или етничких посебности, као грађани друштва који имају заједничке интересе уместо да замрзавају односе непријатељства. То би такође помогло да се превазиђе међуетничко политичко насиље, јер би добро понашање демократских институција у принципу омогућило да се насиље трансформише у политичко ривалство и надметање“. Ова култура, како истиче аутор, може помоћи „да се концепт нације ослободи митолошких терета, да се преиспита однос између државе и грађанског друштва, између власти и оних којима се влада. У супротном, бахатост, неспособност и корумпираност структура власти, на различитим нивоима, биће све већа и већа, што су грађани пасивнији и атомизиранији“ (12).

Полазећи од политичког система грађанске државе републиканског типа као најподеснијег у случају Косова, Енвер Хоџај (Enver Hoxhaj) нагласио је да је њиме могуће превазићи супротност између нације и држављанства/грађанства, односно остварити најприкладнији облик њихове међузависности. Као препреку томе, аутор истиче одредбе „Свеобухватног решења статуса Косова“ Махтија Ахтисарија, три месеца након његовог доношења. „Ахтисаријевим планом“, како је истакао Хоџај (Hoxhaj 2007), „стварају се предуслови да се примена основне идеје држављанства у процесу

формирања државе отежа. То је зато што модерна држава захтева снажан и ефикасан ауторитет централне власти, која може вршити власт над целокупним становништвом унутар својих граница“ (93). Међутим, етничком и територијалном децентрализацијом, то се, по аутору, доводи у питање, као и усмереност институција локалне самоуправе на мултиетничко друштво и заједничке институције управљања.

Ахтисари је, по мишљењу Хоџаја, „предложио денационализацију или деетнизацију државе која не припада ниједној нацији, али која треба да функционише као рационално вођени подухват. Међутим, ово се односи на централне владајуће институције Косова. То је зато што је денационализација или деетнизација државе доведена у питање због ванредних права српске мањине: децентрализација само локалне Србе чини власницима локалних општина које су углавном насељене Србима“ (95).

Ламентирајући над проширеним правима српске мањине предвиђеним поменути документом, Хоџај се посебно задржао над онима СПЦ. „Пакет такође предвиђа стварање заштићених подручја за манастире и православне цркве, који заузимају велике просторе; који имају посебна права и привилегије које нема ниједна верска заједница или други споменици културе. Предметни план нуди локалној српској мањини од 7% права која нема ниједна мањина у Европи. Наравно, та жеља за правима превазилази границе свих европских стандарда, чак и када је у питању положај локалних Срба у централним или локалним институцијама власти“ (95).

Бројне примедбе на рачун „Ахтисаријевог плана“, изнео је и Мехмед Краља, у монографији „Идентитет Косова“. Уз децентрализацију, која и по њему Косово чини нефункционалном државом, аутор посебну критику упућује Анексу 5 овог документа. Како је Краља истакао, основни проблем састоји у томе што се њиме све противречности које Косово има, а пре свега „вишевековна контрадикција Косова између албанске стварности и српског мита“, не разрешавају већ измештају у замрзнуто стање, ван садашњег времена (Краја 2011, 302). Третманом који српска културна и верска баштина на Косову добија у овом документу, „српском национализму није признато неотуђиво право на споменике културе (јер то нико неће порећи), већ на идеје Косова као свете земље“ (303). То, по мишљењу аутора, „Албанце ставља у позицију историјских криваца, узурпатора права које им не припада: према овом плану

Косово наставља да буде српско, да буде поистовећено са српском културом и наслеђем, док су Албанци, због свог непроцењеног наслеђа, илегални или полулегални становници овог простора“ (303). Тако овај анекс Ахтисаријевог плана не остварује свој циљ – промовисање европског концепта културног наслеђа, јер српску културну баштину не третира као идејни генератор потенцијалног српског национализма и не успева да косовско културно наслеђе из политике пресели у историју.

Анексом 5, како истиче Краља, Србији је признато право да политику везану за Косово и даље гради на међународно признатој српској припадности културног наслеђа на овој територији, што он сматра инструментализацијом културе у функцији политике без премца. По њему би логичније и продуктивније решење било „да се наслеђе не укључи ни у један план, ни у један политички и статусни пакет. Треба га доживљавати као културно наслеђе Косова и ништа више од тога“ (304).

Оно што, по аутору, у Ахтисаријевом документу посебно боли и вређа Косоваре, и што чини да они српску културну баштину не сматрају прихватљивом за њихов идентитет и државу јесте „успостављање безбедносних зона око српских споменика културе, са јасним описом простора који им припада и са неком врстом унутрашњег суверенитета, који се ни под којим условима не може нарушити“ (307). Чак ни преношење безбедносних овлашћења са НАТО-а на косовску полицију не значи, како Краља истиче, излазак из ове ситуације, јер „чим дође до било каквог инцидента, стварног или намештеног, косовска полиција, пажљиво надгледана, биће искључена из одржавања ових безбедносних зона“. Стога аутор закључује „да је за српске верске споменике пронађено решење без преседана у свету, екстериторијалност са јаком међународном гаранцијом, са културолошке тачке гледишта потпуно непотребна, са политичке тачке гледишта, трајни, непромењени наставак политизације овог наслеђа, као резултат културне агресије на Албанце и Косово као њихову државу“ (307).

Концепт заштите српског културног и верског наслеђа на Косову и Метохији кроз безбедносне зоне, за Краљу је нестабилан и омаловажавајући и за државу и за њене грађане. Такозвано Косово, по њему, не може постати нормална држава, поштована од својих грађана и међународне заједнице, „ако у основном документу, на коме ће бити изграђени Устав и основни закони, постоји анекс

који својим контекстом и подтекстом жигосе косовске Албанце и ставља их на стуб срама као варварске људе (...) који не признају и не поштују цивилизацијске вредности (308).

Основни циљ Ахтисаријевог документа, по мишљењу Краље, није заштита културне баштине Косова, како се тврди, већ српског културног и верског наслеђа на Косову, а то значи да је с овим документом концепт културног јединства Косова доживео неуспех. „Чак се и идеја да је косовско културно наслеђе једно и недељиво већ претворила у илузију“ (309). Како Краља наводи, несрпски објекат, или онај на који Срби не полажу право, није обухваћен овом посебном заштитом. „Чак је и Ново Брдо постало заштићено подручје због нових српских претензија на овај средњовековни град, јер да је историја била на њиховој страни, тврђава Новоберда не би постала рушевина након времена њихове владавине на Косову (310).

Хоџајево и Краљине примедбе везане за Ахтисаријев план, који је био претпоставка стицања независности самопроглашене државе и постао основа њеног Устава, индикативне су по много чему за однос косовске политичке и интелектуалне јавности према законским одредбама проистеклим из њега, а посебно према Анексу 5 везаном за заштиту права и имовине СПЦ на Косову и Метохији. То је посебно видљиво у неким од јавних албанских изјава везаних за српске сакралне споменике на Косову и Метохији, чији су текстови анализирани у наредном поглављу.

1.2.2. Инжењеринг косовског идентитета

Стварање косовског идентитета, односно идентитета такозваних „Косовара“, од самих почетака са предзнаком политичког инжењеринга, ни деценију и више након проглашења независности такозваног Косова, није резултирало жељеним резултатима. О томе, уз анализе стања у косовском друштву и држави, којих смо се дотакли у претходном потпоглављу, најбоље сведочи став Албина Куртија из 2019. године, времена када је био потенцијални мандатар за састав нове владе привремених институција на Косову и Метохији. Како је наведено у медијима, Курти не само да није признавао заставу и химну самопроглашене државе Косово, већ ни национални идентитет „Косовар“, и тврдио је да би требало променити устав привремених институција Косова тако да се Албанцима на Косову врати национални идентитет. „Дакле, по њему,

не постоје ‘Косовари’, како је то дефинисао и Марти Ахтисари у свом предлогу, већ Албанци“ (Ristić 2019). Куртију је у међувремену очигледно објашњена разлика између нације и етницитета, те да ова назовидржава мора имати свој национални идентитет другачији од албанског како би постала чланица Уједињених нација. Тиме се може објаснити тешкоћа у проналажењу његових изјава у складу са горепоменутиим ставом, на косовским онлајн информативним порталима.

Уверења сродна Куртијевим изражавали су и албански аутори 2007. године, уочи проглашења независности такозване Републике Косово, на горе помињаном симпозијуму. Заправо, мишљења по питању утемељености косовског идентитета била су поларизована. Заговорници албанског идентитета косовски су перципирали као његову неаутентичну, актуелним политичким императивима наметнуту варијанту, док су аутори који су подржавали идеју косоварског идентитета исти повезивали са наднационалним идентификацијама везаним за вредности Европске уније. У наставку текста, приказаћемо неке од водећих идеја поменутог симпозијума.

Стварање косовског идентитета, различитог од албанског или неалбанског, према Ермалу Хасимји (Hasimja 2007) на неки начин је анахрона појава, јер читује извесне сличности са ранијим моделима изградње националних држава, односно оним класичним, познатим у теорији рађања националних држава. Међу најизразитијим сличностима су: „демистификација матичне земље“ (Албаније) и „изградња локалне неомитологије“ – локални хероји и симболички догађаји, везани углавном за отпор српском режиму и „локализација античке историје“ (дарданска археологија); „косовоцентричност у третирању новије историје“ и у перцепцији узрока и последица рата; прокламовање језичке разлике као вид напада на стандардни језик и „аргументовање вредности народног језика као разликујућег и локалног еманципаторског елемента“ (113).

Специфични елементи произашли из савременог контекста и новије историје такозваног Косова, такође су, према Хасимји, важни чиниоци стварања новог косовског идентитета. Политички прагматизам читује се у чињеници да потреба за новоформираним идентитетом представља услов за прихватања нове државе од стране међународне заједнице. Независност би била „лакше прихваћена ако би била избегнута проглашена опасност од Велике Албаније (...) Процес креирања идентитета олакшава недостатак

центрипеталних тенденција у условима непостојања албанског центра привлачења на Балкану“ (113).

Интеграцијом европских структура, како аутор истиче, процес стварања косовског идентитета значајно би био олакшан, у том смислу што би формалне процедуре и понашање претходитили њиховој интернализацији, односно креирању идентитета, како би се овом процесу пружила неопходна политичка основа. У складу са тим понашањима која треба да подстакну интернализацију европских структура, могла би се тумачити појава свих потоњих, у јавним изјавама највиших државних званичника толико пута понављаних политичких „мантри“ о мултикултуралном карактеру косовског друштва; о вери у уједињујући потенцијал такозваног косовског културног наслеђа, као и о усмерености државе на остваривање међуетничког склада и међуверске хармоније.

Идејну претходницу горенаведених и њима сличних изјава налазимо у излагању Мигјена Кељмендија (Kelmendi 2007) под индикативним насловом „Да ли је реч ‘Косовар’ друга реч за реч ‘европски’ – за ‘Европу вредности’?“. Између косоварског и европског идентитета, Кељменди успоставља две линије повезивања. Прва је њихова надетничност, јер ниједан од њих није етнички генерисан. Друга линија повезивања су вредности (поштовање људског достојанства; слобода; демократија: једнакост; солидарност и једнакост између жена и мушкараца; владавина права; поштовање људских права; толеранција; разноликост...). Кељменди подсећа да Европа као заједница вредности нуди „супраетничке моделе идентификације“, те закључује да уколико је „Косово пронашло снагу да их интернализује и учини их својим вредностима, дебата о ‘европском идентитету Косова’ непотребна је. ‘Косовар’ постаје друга реч за ‘европски’“ (118).

Сагледавању косовског идентитета Ибрахим Гаши (Gashi 2007) приступио је без Кељмендијевих оптимистичких пројекција европских вредности на такозвано Косово. По њему, стварање косовског идентитета треба посматрати више као теоријску могућност него као нешто што би се могло догодити, а још мање као нешто што се дешава. Како је Гаши истакао, „косовски идентитет у овом периоду треба схватити као политички идентитет, који тек кроз сложени историјски процес консолидације државних институција, може попримити обележја мултикултуралног националног идентитета“ (119).

У практичном смислу, стварање новог националног идентитета на Косову, по аутору, изгледа немогуће, имајући у виду важност етнокултурних елемената за стварање нације. На Балкану где доминирају језик, вера, писмо и историја, како је истакао Гаши, процес стварања политичких нација веома је отежан. И само дефинисање националног идентитета у мултикултуралним друштвима, по њему је, изузетно тежак чин. Ова дефиниција „не може и не треба да буде неутрална у етничком и културном смислу, јер онда никога не би задовољила и онемогућила би ослањање на историјско памћење“ (119).

Постављајући питање о чему се може говорити када је реч косовском националном идентитету, Гаши је искључио културолошке елементе. По њему, карактеристичних културних премиса нације, лингвистички и историјски унутар албанских, изузетно је мало уколико се траже искључиво у географским границама Косова. Очигледно је, међутим, да су албанске амбиције у изналажењу културних и историјских премиса косовске нације у границама Косова расле, и то на рачун српског идентитета и његових културних премиса. О томе речито говоре албанске јавне изјаве анализиране у оквиру нашег истраживања.

И када је реч о политичкој димензији косовског идентитета, Гаши је на позицијама политичког реализма. Тако аутор истиче „(...) да је процес стварања нације од државе веома дуг процес, чија је дужина чак и веома условљена тиме колико ће та држава бити консолидована и колико брзо ће створити вредности којима ће њени грађани желети да буду идентификовани (...) Процес стварања косовског националног идентитета је само идеолошка фикција и још увек далеко од његовог стварања“ (122).

Таксативно наводећи идентификационе аспекте такозваног косовског идентитета, Мерџан Авдили (Avdyli 2007) аргументовао је своју тезу о његовој неутемељености у друштвеној, политичкој, етнокултурној и историјској реалности Косова. Наиме, ниједна дефиниција националног идентитета заснована на аспектима које је анализирао, не пружа, по аутору, стварне могућности компатибилности са косовским идентитетом.

Полазећи од тога да косовски идентитет претпоставља да се Косоварима сматрају и Албанци и Срби, два народа са различитим историјским, културним и верским идентитетима, а такође и Египћани, Турци, Горанци, Роми, Ашкалије и други, Авдили

закључује да његов етнички аспект није компатибилан. „Као елементарна јединица идентификације народа“, ни језик не испуњава критеријуме дистинктивности косовског идентитета, јер „једини повезујући елемент између Албанаца и Словена у лингвистичком аспектју је индоевропеизам“ (167).

Историјски аспект такође је проблематичан по Авдилију. Противречности преношене кроз историју, између етничких група које су живеље на Косову близу једна другој, још увек су превише снажне и са израженим тенденцијама међусобног потискивања са садашње територије Косова. „Осећања вековног непријатељства између Албанаца и Срба су и даље јака. Вековна неспојивост ова два народа разграђује косовски идентитет“ (167). Историјска прошлост ратовања, како је аутор истакао, забарикадилала је и држи два народа у њиховим националним тврђавама. Томе треба додати и верски аспект, јер не постоји вера Косовара. Већина грађана Косова је исламске вероисповести, а Срби су православци, и верске разлике међу њима имале су негативан утицај.

Постављајући питање о томе шта је Косово географски, Авдили је истакао да је и само именовање читаве садашње области Косова проблематично. „Косово је добило географско име које обухвата само део простора онога што се данас ономастички назива Косовом. Чак и као таква, ова ознака је и даље дискутабилна, са присвајајућим тенденцијама два највећа народа на Балкану, Албанаца и Срба“ (168).

Политички аспект такође је окарактерисан као споран. На политичком плану, како аутор наводи, Албанци су успели да сублимирају и присвоје политички израз Косово, кроз географски израз. „У политичком аспектју, поистовећивање Албанаца са Косовом има своју основу у вишевековним настојањима Албанаца управо да сачувају свој албански идентитет“ (168). Борба косовских Албанаца за слободу и независност били су пре свега прожети албанским атрибутима, док су косовски атрибути, по аутору, били и остали међузависни елементи албанског покрета. Руководјен истом идејом, Авдили је разматрао и државотворни аспект косовског идентитета. „Циљеви косовских Албанаца везани за слободу и независност, заједно са свим дериватима које ова два основна концепта доносе, историјски су такође имали јаку основу: стварање заједничке албанске државе. Стварање нових политичких прилика у свету условило је да се државотворна свест косовских Албанаца сведе на стварање

државе Косово“ (168). По аутору, стварање друге, нове државе Албанаца, која је заснована на вековним албанским тежњама, али у складу са регионалним и европским интеграционим трендовима не потврђује идеју косовског идентитета, нити задира у албански идентитет Косовара.

Посматрајући практични аспект ситуације на Косову, где је већинска популација албанска, Авдили инсистирање на његовом мултиетничком или мултикултуралном карактеру квалификује као покушај преокретања косовске реалности од стране спољних политичких утицаја. Та реалност је за аутора таква да чињеница да у њему живе друге мањине, а посебно српска мањина, не може дати Косову миран карактер. „Дакле, Косово је практично албанска земља. Утицај неповољних околности за Албанце довео је до расправе о практичном идентитету Косова – што је просто албанство“ (168).

1.3. Методолошки оквир истраживања

Сходно карактеру проучаване теме и садржају анализираних текстова, а полазећи од тезе да различити друштвено-историјски конструкти националног идентитета добијају различите форме зависно од контекста и јавности у којој се појављују, одабрали смо тродимензионални модел анализе дискурзивног конструисања националног идентитета (Wodak et al. 2009), настао у оквиру дискурзивно-историјског приступа критичкој анализи дискурса. Преузети модел адаптиран је спрема потреба нашег истраживања. Према његовој основној поставци, дискурзивни конструкти националног идентитета могу бити идентификовани према садржају, према употребљеним стратегијама и аргументационим обрасцима, као и према томе како се изражавају у језику.

Дискурс се у оквиру овог истраживања схвата као „скуп ‘контекстуално зависних семиотичких пракси’ које су ‘друштвено конституисане и друштвено конститутивне’, ‘повезане са макро-темом’” и са аргументацијом (Reisigl and Wodak 2008, 89). Реч је о „макројединици интеракције” која надилази конкретне текстове/говоре који су предмет анализе, служећи као „сингуларни знак” „специфичним сврхама у друштвеним контекстима у којима се врши његова производња, дистрибуирање и рецепција” (Wodak et al. 2009, према Пешић 2023, 32). Заправо, дискурзивне јединице одређеног дискурса „интертекстуално су повезане са макротемом

која се диверзификује у различите дискурзивне теме и подтеме, и аргументационе схеме везане за садржај” (Reisigl 2018, према Пешић 2023, 32).

Изражена у Фукоовим категоријама, општа сврха дискурса као елемента који ствара значење друштвеног процеса, посматра се кроз два кључна процеса: стварање значења и процес интеракције „моћи – знања”. Као системи репрезентације који се манифестују кроз одређене институционализоване праксе, дискурзивне формације састоје се од низова правила која управљају знањем у мери у којој успостављају границе искључивања преко којих говор и размишљање нису могући (Пешић 2020).

За наше истраживање важно је и одређење према којем се дискурс схвата као „језик повезан са одређеним пољем друштвене праксе” и „начин конструисања аспеката света повезаних са одређеном друштвеном перспективом” (Fairclough 2016, према Пешић 2024, 12). Дискурс се манифестује у начину на који се језик користи „на лицу места”, ради реализовања одређене активности и репрезентовања одређених идентитета. Стога његова анализа упућује на начине деловања, веровања, вредновања, интеракције, и употребе разних врста језичких средстава (Wu, Hou 2015, 38).

Преузети тродимензионални оквир анализе дискурзивног конструисања националног идентитета укључио је у нашем истраживању: анализу тематских садржаја дискурса (издвајање макротема); анализу дискурзивних стратегија и анализу средстава реализације датих стратегија (Wodak 2001, Wodak et al. 2009, Wodak and Rheindorf 2022).

На **првом нивоу анализе**, методом квалитативне анализе садржаја идентификоване су главне дискурзивне макротеме. Најпре је садржај текстова јавних албанских изјава које се односе на српске сакралне споменике на Косову и Метохији, односно теме/ проблеме тесно повезане са њима, категоризован према одређеним теоријски и индуктивно изведеним категоријама.

Теоријски изведене тематске категорије засноване су на опису неких од тематских комплекса који чине конструкт националног идентитета. Од пет главних категорија тематског садржаја конструкта националног идентитета издвојених у корићеној литератури (Wodak et al. 2009), у нашем истраживању развијане су: „нарација о заједничкој политичкој прошлости”; „језичка конструкција заједничке културе” и „језичка конструкција заједничке политичке садашњости и будућности” (30).

Тематска област нарације о заједничкој политичкој прошлости у нашем истраживању обухвата конструисање наводне албанске прошлости на територији Косова и Метохије. Оно је засновано на такозваној „илирској тези” – у албанској науци и даље доминантној, иако научно оспореној, идеји о Албанцима као потомцима древних Илира. Староседелачки статус представља идеалан (псеудо)аргумент за постулирање тврдње о континуираном албанском присуству на овим просторима, о албанском историјском праву на територију, а сходно томе и за присвајање целокупне културне баштине на њој. Овом макротемом обухваћена је и конструкција заједничког страдања под „српским окупатором” како у средњовековном периоду под српском државом, тако и у време озлоглашеног режима Слободана Милошевића и ратних сукоба 1990-их година.

Посредством деловања „политичког памћења” (Asman 2011) прошлост постаје важан ресурс изградње колективног идентитета. Оживљавањем колективних траума из прошлости, заједничко трауматско искуство добија нову кохезиону снагу, попримајући у актуелном тренутку формативну улогу у дефинисању групног идентитета, те виктимизација као политички концепт постаје средство за убрзано формирање идентитета. Конструкција прошлих патњи у новој ситуацији постаје тако извор категорија посредством којих група конструише свој идентитет, групно самопоимање и самопоштовање (Milanov 2024, 295 –299).²¹

Друга тематска област конструкта националног идентитета која се односи на заједничку културу, у нашем истраживању везана је за концепт такозване „косовске културе“, заснован на ненауочној тези која мноштву различитих култура на овим просторима, у различитим историјским раздобљима, супротставља јединствену културу Косова. Она се сагледава као основа конструкта такозваног „косовског културног наслеђа“ заснованог на ревизијама српске историје и присвајању српског културног наслеђа, посредством кривотворења културно-историјског идентитета православних споменика на овој територији.

Тематска област изградње заједничке политичке садашњости и будућности, која обухвата актуелне и будуће политичке проблеме, циљеве и вредности, у нашем истраживању везана је пре свега за наводну успешну изградњу и функционисање „демократских”

²¹ О механизмима деловања „културне трауме“ на формирање колективног идентитета погледати и у: Jeffrey C. Alexander et al 2004.

институција самопроглашене Републике Косово. То се посебно односи на сферу примене законских гаранција заштите мултиетничког културног наслеђа на српској територији која је сецесијом присвојена, као и на заштиту верских мањинских права. С тим у вези важна је и тематизација проблема суверенитета ове самопроглашене државе, у смислу њеног права да самостално решава ова питања која се сматрају интерним. Изградња заједничке политичке будућности везана је пре свега за циљеве интеграције у релевантне европске и међународне организације, односно остваривање пуног међународног признања такозване косовске државе.

На основу анализе садржаја одабраних текстова албанских јавних изјава о српским сакралним споменицима на Косову и Метохији, индуктивно су изведене још две тематске категорије. Прва, која се садржајем уклапа у оквир оне горенаведене под називом „конструкција заједничке политичке садашњости и будућности”, односи се на законске оквире и праксу заштите српских сакралних споменика, стање њихове безбедности као и гаранције права СПЦ – њиховог званичног власника. Реч је о политичкој димензији такозваног косовског идентитета везаној за жељени имиџ/репутацију такозване косовске државе као мултиетничке, демократске државе, која је руковођена вредностима мултиетничког склада и поштовања културне различитости, вољна и способна да, применом уставних, законских и институционалних механизма, заштити целокупно мултиетничко културно наслеђе на територији.

Друга, индуктивно изведена тематска категорија везана је за црно-белу пројекцију позитивних приказа такозване косовске државе и негативних приказа СПЦ, за супротстављање њихових позиција, односно за њихове конфронтирајуће репрезентације. Основу ове конфронтације чине разлике у тумачењу идентитета српског културног наслеђа на Космету и улоге СПЦ као његовог званичног власника и носиоца законом заштићених права која из те улоге проистичу.

На **другом нивоу анализе** у оквиру нашег истраживања, идентификоване су, у односу на теме у оквиру горенаведених дискурзивних макротема, следеће дискурзивне макростратегије – *конструктивне стратегије; стратегије перпетуације и деструктивне стратегије демонтаже* (Wodak et al. 2009). У оквиру сваке од макростратегија, анализирани су одређене дискурзивне стратегије. Као кључни аналитички концепт дискурзивно-историјског приступа,

стратегија подразумева својеврсни план (језичке) акције за постижање одређених друштвених, политичких и семиотичких циљева, а развија се и формулише у дискурсу.

Сходно потребама нашег истраживања, у његов аналитички инструментаријум укључене су, уз дискурзивне стратегије из адаптираног модела, и *стратегије оправдања и избегавања кривице* (Wodak 2015), као и *стратегије легитимације* (Wodak and Rheindorf 2022), анализиране превасходно у оквиру проучавања политичког дискурса²², као начини да се дискриминаторне праксе оправдавају, негирају и/или ситуационо редефинишу.

Конструктивне макростратегије конструишу одређени национални идентитет истицањем и афирмацијом унификације, уједињења, међусобне солидарности и идентификације са заједнички усвојеним вредностима, али и диференцијацијом у односу на вангрупне социјалне колективитете (Wodak et al. 2009, према Пешић 2023, 35). У оквиру ове категорије макростратегија анализиране су: *стратегије кохезивације* – истицање заједничких проблема, осећања солидарности и унификујућих тежњи; *стратегије континуирања* – пресупонирање или истицање историјског трајања Албанаца на територији и позитивног политичког континуитета; *стратегије сингуларизације* – истицање позитивне националне јединствености, националног модалног карактера; *стратегије избегавања* – потискивање садржаја који су у колизији са пресупонираним историјским континуитетом заједнице и *стратегије дисконтинуирања* – истицање разлике некад – сад (Wodak et al. 2009, према Пешић 2023, 36–38).

Макростратегије перпетуације служе репродуковању и очувању и конструкта националног идентитета који је на удару оспоравања. Њихова подгрупа, *стратегије оправдања*, користе се у вези са проблематичним радњама и догађајима чије је вредновање у колизији са националним самопоимањем, чиме се одржава и брани колективна самоперцепција, оправдава или релативизује постојеће стање и наглашава легитимност чинова сопствене националне „ми”-групе који су на удару критике, а који се у нашем истраживању односе на одлуке државних институција и поступања државних руководилаца. На овом нивоу анализе разматране су и *стратегије легитимације* и *стратегије избегавања кривице*

²² О анализи политичког дискурса погледати: Пешић, 2024; Fairclough and Fairclough, 2012.

(стратегије порицања проблема, стратегије одрицања одговорности)²³ својствене политичком дискурсу и проучаване у оквиру његове анализе. Стратегијама легитимације рационализацијом, легитимност исказа остварује се реферирањем на аргументе знања, „здравог разума”, било да је реч о општеприхваћеним или стручним доменима знања. Стратегијама легитимације митопоезом, легитимност тврдње потврђује се увођењем фрагмената наративних структура о прошлости, или њеним повезивањем са прошлошћу или будућношћу (Wodak and Rheindorf 2022). Стратегијама поларизације потенцира се опозиција између позитивних самопрезентација властите групе и негативне презентације Другог (СПЦ, манастирска управа, међународна организација „Европа Ностра”).

Деструктивне макростратегије, или стратегије деконструкције, имају за циљ деконструкцију, односно дискредитацију делова постојећег идентитетског конструкта, без могућности стварања новог модела који би га заменио (Wodak et al. 2009, према Пешић 2023, 36). У оквиру ове категорије макростратегија анализирани су стратегије негативног представљања, стратегије омаловажавања и стратегије дискредитације. Реч је пре свега о стратегијама којима се врши ревизија историје територије Косова и Метохије, манипулише историјским чињеницама у циљу кривотворења културно-историјске припадности српских сакралних споменика на овом простору, те поништава српски идентитет који се за њих везује.

Стратегије свих наведених категорија јављају се мање-више истовремено, а њихова идентификација у конкретним текстовима остварена је адаптацијом теоријски изведених категорија спрам потреба анализе текстуалног садржаја и уопштавањем увида до којих се њоме дошло, како би биле операционализоване у аналитичка оруђа.

На трећем аналитичком нивоу, анализирање средстава и облика реализације издвојених дискурзивних стратегија обухвата пре свега анализу аргументативних стратегија које се остварују употребом топоса и логичких заблуда. Топоси, као аргументационе схеме, стандардизована правила закључивања, повезују аргумент са тврдњом, оправдавајући прелазак на закључак (Wodak 2001). Имају

²³ Везано за позитивну самопрезентацију и изградњу позитивних групних/колективних идентитета, релевантна је типологија негирања: порицање самог чина, контроле чина, намере чина и циља чина (van Dijk 1992, 92). Ова типологија порицања део је опште стратегије одбране/оправдања (Wodak 2015).

облик експлицитне или имплицитне премисе, а уколико крше правила рационалне аргументације, добијају форму (логичке) заблуде (енгл. *fallacy*). У овом истраживању, на основу налаза анализе текстуалне грађе, установљено је да су најчешће коришћени топоси у анализираним јавним изјавама: *топос користи и топос предности*; *топос терета*; *топос позивања на историју као учитељицу*; *топос спољне/унутрашње претње*, *топос катастрофе*. Фокус истраживања је, како је анализа наметнула, био више на заблудама и њиховим стратешким ефектима постулирања спорних тврдњи, као и оправдавања проблематичних чина и дискриминаторних пракси.

Анализом је установљено да су најчешће коришћене заблуде: *заблуда црвене харинге*, *заблуда позивања на последице*, *циркуларни аргумент*, *моралистичка заблуда*, *основна заблуда* и *заблуда критичара издајника*. *Заблуда црвене харинге* (*Red Herring fallacy*) као подврста логичке грешке релевантности подразумева увођење лажних уместо правих аргумената. То је покушај замене предмета расправе, односно преусмеравања пажње са основне теме (Internet Encyclopedia of Philosophy n.d.). *Заблуда позивања на последице* (*Argumentum ad consequentiam*) омогућава извођење закључка да је одређена идеја прихватљива или не, односно тврдња истинита или лажна на основу пожељности или непожељности њених последица (Logically fallacious. n.d.). *Циркуларни аргумент* (*Circulus in demonstrando*) је врста кружног закључивања у којем је предлог подржан премисама, које су подржане предлогом, односно коришћење исте тезе и као премисе и као закључка, без увођења нове информације или аргумента за извођење закључка (Internet Encyclopedia of Philosophy n.d.; Logically fallacious. n.d.). *Моралистичка заблуда* (*The Moralistic Fallacy*) означава извођење чињеничних закључака из евалуативних премиса (Foresman 2019). *Основна заблуда* (*Error fundamentalis*) је грешка у доказу која настаје онда када се полази од неистините премисе (filozofijagsm n.d.). *Заблуда историје* (*Historical Fallacy*) је извођење закључка да су се одређени резултати појавили само зато што се одређени процес одвијао, иако он заправо може бити неповезан са њима (Ara dictionary). *Заблудом критичара издајника* (*Traitorous Critic Fallacy*) уместо одговарања на аргументе критике, имплицира се да су критичаре процене мотивисане наклоностима или припаданошћу другој/противничкој групи, и да би стога требало да избегава дато питање или тему (Logically fallacious. n.d.).

На трећем аналитичком нивоу, коришћена је и анализа *предикационих стратегија*, чији је циљ квалификовање друштвених актера на мање или више позитиван или негативан начин. Реализоване посредством евалуативне атрибуције позитивних и негативних особина, у језичкој форми имплицитних или експлицитних предиката, ове стратегије обликују дискурзивне репрезентације одређених личности, институција, радњи и догађаја укључених у позитивну самопрезентацију и негативну презентацију *Другог* (Wodak 2011, према Пешић 2023, 39). У случајевима замењивања етнонима „српски” алтернативним облицима именовања (религиозним „православни”, конструкција „маџинске заједнице”), као и у оним преименовања српских сакралних споменика, коришћена је и анализа номинационих стратегија (стратегија именовања).

Анализом садржаја одабраних текстова албанских јавних изјава о српским сакралним споменицима на Косову и Метохији, реализовано је њихово тематско груписање према горе описаним теоријски и индуктивно изведеним категоријама. Тематским и значењским уопштавањем издвојених категорија, установљене су следеће три макротеме под називима: „Порекло, историјат, и културна припадност”; „Безбедност, права и закони” и „Такозвана држава Косово vs. СПЦ”. Док је прва макротема, која обухвата порекло, историјат и културну припадност српских сакралних споменика, везана непосредно и искључиво за проблем идентитета српских сакралних споменика, друге две макротеме обухватају шири опсег пратећих тема. Овакав приступ, условљен је садржајем анализиране текстуалне грађе. Он нам је омогућио да дискурзивно конструисање косовског идентитета и деконструсање српског сагледавамо посредством разматрања дискурзивних репрезентација проблематичних догађаја и акција везаних за безбедност српских сакралних споменика и права СПЦ; репрезентација ангажовања косовских институција на том плану; и актуелних односа такозване косовске државе и СПЦ.

Анализа одабраних текстова подразумевала је разматрање тога како се они односе на одређене дискурсе. Успостављане су интерпретативне релације аналитичких налаза везаних за сваки од одабраних текстова са одређеним дискурсом као стратешки структурисаним знањем везаним за дату тему.

У оквиру сваке од трију горенаведених макротема, издвајане су уже теме, а у односу на њих, у анализи одабраних текстова

јавних албанских изјава, разматране су коришћене стратегије којима су конструисане одређене дискурзивне репрезентације као и схеме аргументације изнетих тврдњи у складу са циљевима аутора исказа, у датом контексту.

Анализа је укључивала три нивоа контекста: непосредни *језички контекст* (унутрашњи „ко-текст”) који се односи на „тематске и синтаксичке кохерентности”, импликације, конотације и пресупозиције; *ситуациони контекст* – друштвени фактори и институционални оквири дате комуникативне ситуације: време (место), повод, адресати, интерактивне и политичке улоге; и шири *друштвено-политички и историјски контекст*, унутар којег су сагледаване дискурзивне теме и поља деловања (Reisigl 2018, према Пешић 2023, 33).

Друштвено-политички и институционални чиниоци контекста одређених комуникативних ситуација, сагледавани су у овом истраживању у оквирима следећих догађаја:

1. Неодобрена рестаурација остатака Цркве Светог Николе, са циљем њеног претварања у католичку цркву Св. Колије, као и организовање католичке мисе у оквиру прославе Дана дијаспоре на том простору.

2. Одбијање општинских власти да спроведу одлуку Уставног суда из 2016. године о враћању земљишта Манастиру Високи Дечани.

3. Изградња пута у посебној заштићеној зони Манастира Високи Дечани, њена забрана, поновно настављање и прекид услед притиска међународних и дипломатских инстанци, до коначног склапања споразума о изградњи заобилазнице на спорној деоници пута.

4. Реакције косовских званичника и шире јавности на одлуку међународне организације „Европа Ностра” да Манастир Високи Дечани укључи на листу 7 најугроженијих локалитета културног наслеђа за 2021. и 2022. годину.

5. Ускраћивање Уставом загарантованог права вршења верских активности у Храму Христа Спаситеља, услед наводног угрожавања јавне безбедности. Због историјског контекста изградње овог храма (у време озлоглашеног режима Слободана Милошевића, деведесетих година), он је постао амблем политичког концепта виктимизације и мета албанских шовинистичких напада.

6. Наводни дипломатски испад и протестна нота премијерке тзв. Републике Косово Харадинај Стубле, због књиге „The Christian heritage of Kosovo and Metohija” виђене на састанку комесара ЕУ за

проширење и суседство Оливера Вархељија и председника Србије Александра Вучића у Бриселу, јула 2020. године.

Значајно приметити да је, изузев последње, свим другим горенаведеним ситуацијама заједничко неиспуњавање обавеза такозване Владе Косова везаних за заштиту права српске мањине и СПЦ, усвојених као део пакета међународних норми и стандарда. Реч је о непримењивању закона насталих на основу „Свеобухватног предлога за решење статуса Косова” (тзв. Ахтисаријевог плана), документа којим су завршени преговори представника привремених власти на сецесијом присвојеној територији Косова и Метохије и Србије, о политичком статусу, вођени између фебруара 2006. и марта 2007. Одредбе овог документа представљале су истовремено и услов и основу реализовања будуће независности такозване Републике Косово и темеља њеног Устава. Анекс 5. Ахтисаријевог плана прецизирао је мере заштите целокупне српске верске културне баштине, а посебно четири сакрална споменика на Унесковој Листи угрожене светске баштине: Манастир Високи Дечани (на листи од 2004. године), Пећка патријаршија, Манастир Грачаница и Црква Богородица Љевишка (на листи од 2006. године), који су били на удару и претрпели значајна оштећења у рату 1990-тих и током погрома над Србима 2004. године. За наше истраживање релевантна је и заштита историјског локалитета Ново Брдо, а посебно остатака Цркве Светог Николе.

Листа специјалних заштићених зона из Ахтисаријевог плана осмишљена је с циљем обезбеђивања мирног суживота и функционисања локалитета, заштите њиховог историјског, културног и природног окружења, спречавањем неповољног развоја у њиховој непосредној околини, забраном сваке нове активности у овим областима, као што је изградња путева или индустријских објеката, итд.²⁴ Ахтисаријев план подразумева такође и признавање СПЦ на Косову као саставног дела СПЦ са седиштем у Београду, као и гаранције неповредивости њених права и имовине.

²⁴ О законским и институционалним механизмима заштите српских сакралних споменика и верских права српске мањине, као и проблемима везаним за њихово непримењивање погледати у: (Surlić, Novaković 2020).

II Анализа албанских јавних дискурса о српским сакралним споменицима на Косову и Метохији

Као што је већ речено, анализом садржаја одабраних текстова албанских јавних изјава о српским сакралним споменицима на Косову и Метохији, реализовано је њихово тематско груписање према теоријски и индуктивно изведеним категоријама. Тематским и значењским уопштавањем издвојених категорија садржаја, установљене су следеће три макротеме под називима: *Порекло, историјат, и културна припадност; Безбедност, права и закони и Такозвана држава Косово vs. СПЦ.*

Макротема под називом *Порекло, историјат, и културна припадност*, као што и сам назив указује, обухвата теме везане за историјско порекло и културну припадност српских манастира и цркава на Косову и Метохији. Такозвано „косовско културно наслеђе“ представља подразумевани оквир разматрања српских сакралних споменика у оквиру ове макротеме.

Друга макротема, под називом *Безбедност, права и закони*, обухвата тематизовање питања безбедности српских сакралних споменика на Косову и Метохији, као и питања везаних за законске гаранције и праксе њихове заштите и поштовања верских и имовинских права СПЦ. Ове теме развијане су пре свега кроз бављење проблемом (не)примењивања закона тзв. косовске државе произашлих из Анекса 5 Ахрисаријевог плана – Закона о специјалним заштићеним зонама, Одлуке Уставног суда о враћању имовине Манастиру Високи Дечани и поштовања верских права српске мањине.

Трећа макротема под називом *Такозвана држава Косово vs. СПЦ* обухвата теме везане за поларизујуће репрезентације тзв. косовске државе с једне стране и СПЦ са друге, односно за конфронтирање њихових позиција, са циљем дискурзивног конструисања/перпетуирања идентитета самопроглашене државе Косово. С једне стране, такозвана држава Косово представљења је у хипертрофирано позитивном светлу, као демократска и мултиетничка политичка заједница усмерена својим законским и институционалним

механизмима на очување међуетничке хармоније, мањинских права и универзалних вредности културног наслеђа; с друге стране, репрезентације СПЦ остварене су негативним квалификацијама управе (игумана) манастира, и уопште улоге СПЦ као званичног власника српске верске/културне баштине на Косову и Метохији и носиоца законском загарантованих права. Ова улога редукована је на реализовање „непријатељских“ српских интереса и политичке маневре угрожавања суверенитета и интегритета такозване косовске државе.

У оквиру сваке од трију описаних макротема, анализом одабраних текстова, успостављане су интерпретативне релације са одређеним дискурсом као стратешки структурисаним знањем везаним за дату тему; издвајане су конкретније теме, а у односу на њих анализиране су стратегије којима су реализоване одређене дискурзивне репрезентације, односно схеме аргументације изнетих тврдњи у складу са циљевима говорника/аутора исказа у датом комуникативном контексту, у контексту одређене политичке агенде и шире у актуелном друштвено-политичком контексту.

2.1. Порекло, историјат и културна припадност српских сакралних споменика

У оквиру дискурзивне макротеме порекла, историјата и културне припадности српских сакралних споменика на Косову и Метохији, албанске јавне изјаве анализиране су опсервирањем различитих комбинација употребљених стратегија које припадају двома, по основним циљевима супротним категоријама макростратегија: макростратегији конструисања косовског идентитета и макростратегији деконструисања српског идентитета. Прву категорију стратегија могли бисмо назвати *конструктивно-перпетуирајућим стратегијама*, имајући у виду да конструисање „косовског идентитета” на основама присвајања дисонантног српског културног наслеђа²⁵, представља дискурзивни подухват конструисања и репродуковања одређене „националне” самоперцепције, али и њене одбране, будући да је предмет српског оспоравања. Реч је о косовском културном идентитету као продукту одређених конструктивних стратегија,

²⁵ Посматрана у светлу политичке агенде такозване косовске државе везане за маргинализацију и присвајање српске културне баштине и институционалних пракси које ову агенду подржавају, упркос званичним тирадама, српско културно наслеђе на Косову и Метохији свакако се може сматрати дисонантним наслеђем.

при чему перпетуирајуће стратегије служе очувању и репродуковању овог спорног, а тиме и „угроженог” идентитета.

Другу категорију стратегија којима се развија горепоменута макротема можемо именовати као *деконструктивно-дискредитујуће стратегије*, иако заправо постоји распон стратегија којима се иде од негативног представљања, преко омаловажавања, до поништавајућег дискредитовања одлика и ознака културно-историјског идентитета сакралног споменичког наслеђа на Косову и Метохији.

Конструктивно-перпетуирајуће и деконструктивно-дискредитујуће стратегије, у конкретном дискурзивном догађају – текстуалном садржају јавне албанске изјаве везане за српске сакралне споменике – неретко се јављају тесно повезане. Њихово раздвајање у аналитичке сврхе показује се у неким случајевима као тешко спроводљиво, будући да пуни смисао једних није лако објаснити без реферирања на ове друге.

Сходно циљевима *конструктивне макростратегије*, ревизионистички историјски наратив о етничком континуитету Албанаца на територији Косова и Метохије развија се *стратегијом континуирања* која овај континуитет пресупонира или истиче као отелотворен у српском сакралном споменичком наслеђу, коме се псеудоисторијским реинтерпретацијама приписују албанско порекло и припадност.

Најдоминантније теме у оквиру дискурзивне макротеме порекла, историјата и културне припадности српских сакралних споменика на Косову и Метохији представљају водећи српски средњовековни црквени споменици. На удару псеудоисторијских реинтерпретација нашао се, више од свих других, Манастир Високи Дечани, а уз њега и остали сакрални српски споменици са Унескове листе светске културне баштине од изузетне, универзалне вредности, пре свега Црква Богородица Љевишка и Црква Светог Николе у Новом Брду, али и Грачаница, Црква Светих апостола у Пећи и призренски Свети арханђели.

Проглашавање старијих храмова на чијим су темељима грађене српске цркве у 13. и 14. веку за „хришћанске илирско-дарданске базилике” (Muhadri 2021), аргуменује се позивањем на „илирску” тезу о Албанцима као потомцима древних Илира, односно на албански староседелачки статус из времена пре сеобе народа. Научно потврђена чињеница да су то били „остаци цркава из византијског доба, што је појава типична за ’Византијски комонвелт’” (Батаковић 2008, 244; Surlić 2017, 112), није представљала препреку

кривотворењу идентитета српских средњовековних цркава и манастира на основу ове ненаучне конструкције.²⁶

До које мере овај псеудоисторијски конструкт и даље доминира у радовима и јавним наступима такозваних косовских историчара показује говор Јусуфа Буцовија из 2020. године у Ђаковици, на промоцији његове књиге под називом „Дарданија – антика, средњи век“. Уводећи присутне у тежишне идеје књиге, аутор је нагласио да се у њој тврди „да је улога Дарданије као важног античког царства, минимизирана или намерно игнорисана од стране институционалне историографије, идеолошког терета и граница српске историографије“, те да је циљ књиге „да је врати на место коме припада и које заслужује, као центар антике и језгро арбероалбанског државног идентитета од средњег века па надаље“. Истичући наводно православно наслеђе Албанаца као другу важну тематску преокупацију своје књиге, Буцови је изјавио: „‘Дарданија’ се бави и другим аспектом, који је наша институционална историографија у Тирани и Приштини оставила суспендованим или погрешно протумаченим, хришћанством и улогом православља као дела нашег духовног наслеђа, присвојеног српском хегемонистичком политиком, која је подвела православно хришћанство под Српску православну цркву, чак и са аутокефалношћу у 13. веку, што је лаж, јер је аутокефалност СПЦ обезбеђена 1923. године, односно након седам векова, формирањем југословенске хегемонистичке државе прихваћене на Париској мировној конференцији. 1920“ (Koha.net 2020b).

Већ на први поглед јасно је зашто је идеја о припадништву Албанаца свим трима конфесијама (православље, католичанство и ислам) током различитих историјских периода од стратешке важности. Логиком *стратегије континуирања*, албанском духовном/културном наслеђу се, уз православно приписује и католичко наслеђе, чијим се делом проглашавају српске цркве и манастири. Тако се, полагањем од тенденциозно пласиране и нетачне тезе да „територија данашњег Косова није била епицентар српског црквеног

²⁶ Како Батаковић истиче, „Ова романтична историјска представа, првобитно измишљена у Аустроугарској крајем деветнаестог века, са политичким циљем проналажења заједничког именитеља који уједињује подељена албанска племена, додатно је разрађена између два светска рата, да би на крају илирска теорија била у потпуности прихваћена од стране албанских историчара, постајући званична идеологија под комунистичким диктатором Енвером Хоџом. Илирска теорија види Албанце као директне потомке предримског илирског племена и означава Србе као ‘словенске освајаче’ који су се на ову древну албанску земљу почели насељавати тек у седмом веку нове ере“ (Bataković 2008, 244–245).

градитељства у време Немањића“, јер се наводно „колевка српских цркава и манастира током две-три генерације владавине Немањића налазила на српским просторима, а не на Косову” (Koħa.net 2020a)²⁷ изводи тврдња да су, у то време, власт и СПЦ узурпирале и многе католичке цркве. У складу са овом тврдњом, као истовремено адаптирани и обновљени, наводе се бројни српски сакрални споменици.

„Главни споменици хришћанског култа на Косову, који се данас сматрају српским православним црквама или манастирима, као што су манастир Високи Дечани, Грачаница, Црква Светих Михаила и Гаврила и Црква Свете Петке у Призрену, Пећка патријаршија, Црква Светог Стефана у Митровици, древни су и за староседеоце, аутохтоне Арбере и за Србе освајаче на Косову, јер до данас нико од озбиљних истраживача не пориче чињеницу да су у питању цркве и манастири грађени, поново изграђени или обнављани на темељима древних споменика из римског и византијског периода” (Koħa.net 2020a).

Осим што се овим исказом пресупонира то да Косово није српска територија, и тежиште српског градитељства помера изван исте, стратегијом предикације потенцира се и староседелачки статус Албанаца. С једне стране Албанци се квалификују као наводни „староседеоци, аутохтони Арбери”, а са друге се Србима приписује освајачки, дошљачки, статус. Повезано са горенаведеном тврдњом да српски сакрални споменици који изграђени или обнављани на темељима древних споменика самим тим припадају албанском наслеђу, све ово може водити само једном закључку: горенаведене српске цркве „нису сведочанство српске културе, јер су подигнуте пре српског доласка у ове крајеве” (Koħa.net 2020a).

Бројни, разноврсни и неупитни историјски подаци везани за српску средњовековну државу на територији Косова и Метохије, у периоду пре, током и након изградње сакралних споменика о којима је реч, нису ни од каквог значаја за гласноговорнике оваквих ревизионистичких теза.²⁸

²⁷ Како се у тексту наводи, „Најраније српске цркве подигнуте су углавном на ужој територији Рашке као што су: Студеница (код Новог Пазара), коју је подигао Стефан Немања; Манастир Малешево (код границе Босне), Сопотани (Нови-Пазар) и Манастир Жича, обновљене касније код Краљева, који је био и седиште српске аутокефалности, подигао је Стефан Првовенчани” (Koħa.net 2020a).

²⁸ О оснивачким повељама српских владара које као историјски извори најдиректније сведоче о пореклу и идентитету српских сакралних споменика на Косову и Метохији погледати у: Шуљагић 2023; Мишић, Суботин Голубовић 2003; Арсић 2000; Живковић 1992.

Теза која би требало да утемељује горенаведену, још је апсурднија од ње и гласи да Срби нису имали своју грађевинарску традицију. Она је објашњена и аргументована њеним повезивањем са наводном тврдњом српског историчара Сљепчевића.

„Ово добро објашњава српски историчар Перо Слијепчевић, који пише да ове цркве нису дело оних српских владара чије име носе, јер у то време ‘Срби нису имали никакву своју традицију у изградњи, нити у сликарству. Немањићи су градили (финансирали) и далеко од граница српске државе, са циљем да афирмишу своју династију... Финансирали су и такве манастире у Јерусалиму, Истанбулу, Грчкој итд.’” (Koha.net 2020a).

Наведена тврдња представља тенденциозно погрешно изведен закључак из премисе садржане у наводу српског аутора. Јасно је да чињеница из навода не може бити аргумент у прилог датој албанској тези. Логика којом се аутор горенаведене изјаве руководио може се повезати са *стратегијом легитимације рационализацијом*.

Као што је већ истакнуто у поглављу посвећеном методологији нашег истраживања, дискурзивном *стратегијом легитимације рационализацијом* легитимност тврдње потврђује се позивањем на ауторитет стручних знања (Wodak and Rheindorf 2022). Горенаведени пример њеног очитовања одликује специфичност својствена и другим сличним примерима примене ове стратегије. Реч је о појави примећеној у написима албанских аутора да се проблематичне, квазиисторијске тезе аргументују позивањем на библиографију српских научника која би, „као елемент конфузије” (Павличић Шарић 2023, 193), могла да наведе на помисао о њиховој заснованости, због повезивања са шире прихваћеним научним тврдњама.

Пример усложњене варијанте овако коришћене *стратегије легитимације рационализацијом* представља корекција тврдње Јована Цвијића да је саска црква у околини Новог Брда била католичка. Ова Цвијићева теза квалификује се као нетачна у случају саске цркве, како би као исправна била везана за другу цркву – Цркву Свети Никола у Новом Брду. Том циљу служи и појашњење појма *katholikon*, којима се Цвијићу подмеће његово неправилно разумевање, што се представља као узрок погрешне ауторове тезе.

„Али Цвијићев налаз католичке саске цркве је недоследан, јер у католичкој цркви нема националних цркава. Не постоји католичка црква Саса, Дубровчана, Которана итд., али постоји католичка црква као што је етимолошко значење речи, *katholikon* = општа” (Paljokaj 2019).

Остаје нејасно по којој логици катедрална Црква Свети Никола јесте католичка а није општа, ако се зна да катедрални храм значи да је у њему била катедра, седиште, новобрдских митрополита. Реч је заправо о аргументативној схеми заснованој на *заблуди циркуларног аргумента* – коришћењу исте тезе и као премисе и као закључка, без увођења нове информације или оправдања (Internet Encyclopedia of Philosophy n.d.).

Будући да се коришћењем *стратегије легитимације рационализацијом*, позивањем на српске ауторе реализује нека врста кривотворења аргумената, оно нужно захтева аргументацију засновану на некој врсти логичке заблуде. Ова појава одликује не само тезе које се подупиру налазима српских аутора. Може се, заправо, говорити о општијој одлици албанског дискурса о историјском пореклу српског споменичког наслеђа на Косову и Метохији, јер је мноштву овде анализираних изјава својствена нека врста огрешења о правила рационалне аргументације. Међу често коришћеним истиче се *заблуда историје*, према чијој се логици закључује да су се одређени резултати појавили само зато што се одређени процес одвијао, иако он заправо може бити неповезан са њима (Internet Encyclopedia of Philosophy n.d.).

Најочитији пример аргументативне *заблуде историје* представља већ помињани случај да се постојањем темеља древних храмова, на просторима на којима су изграђене неке од српских цркава, оспорава њихова аутентична историјска и културна припадност. Јасно је да ова чињеница не може бити аргумент против научно утврђених и на проучавању материјалних остатака заснованих увида о историјском пореклу српских сакралних грађевина. Уз ову заблуду, читаоцу се намеће и *основна заблуда*, као грешка у доказивању која настаје онда када се полази од неистините премисе (filozofijagsm.wordpress.com n.d.).

Један од примера употребе *основне заблуде* представља аргументовање тезе да је Црква Грачаница, катедрала Липљанске епископије, служила као католичка парохијска црква, упућивањем на писмо папе Бенедикта XI барском надбискупу Марину из 1303. године. Овај документ, у којем се помињу парохијске цркве у Брскову, Руднику, Rogozni, Трепчи и Грачаници, како наводи византолог Живковић, „односи се на римокатоличке парохије основане у 14. веку, на територији средњовековне Србије“ (Kosovo online.com 2021).

Аргументациону схему засновану на *основној заблуди* налазимо и у позивању на извештај которског бискупа и на писмо папе Бенедикта XI као доказе о наводном католичком пореклу и идентитету српске катедралне цркве у Новом Брду.

„Према извештајима које нам је дао Марин Бици, чак и након турске инвазије у каснијим вековима, на Новом Брду, католичко становништво имало је добро изграђену цркву у тој земљи, која је, према његовим речима, могла да прими до 1.000 људи (...) Први записи на западу о Новом Брду потичу из Ватикана, што је уједно и први запис о црквеној организацији ове жупе из 1303. године. Наиме, писмо папе Бенедикта XI бискупу Тиварском барском, у којем се спомињу католичке парохije, тачније у другом писму папе Клементa VI, од 7. јануара 1346, Стефану Душану, краљу Рашке због узурпације католичких цркава Призрена, Новог Брда итд. Из овог писма произилази да је пароксијска црква на Новом Брду била под надлежношћу которског бискупа” (Paljokaј 2019).

Манипулативним обликовањем интерпретација историјских података о српском средњовековном споменичком наслеђу руководе јасно одређени стратегијски циљеви. Као најважнији међу њима, могу се узети три кључна „псеудоисториографска поступка” (Томић, Живковић 2023, 399). Реч је о приказивању српских споменика као задужбина „албанских ктитора”, односно њихових илирско-дарданских „предака”; о негирању и поништавању српских идентитетских својстава средњовековне српске споменичке уметности, мењањем или измишљањем стилских категорија којима се споменици описују; и о измештању српских сакралних објеката из културно-историјског хабитуса коме припадају. Сходно горенаведеним стратегијским циљевима, конструктивном *стратегијом избегавања*, историјске чињенице које упућују на аутентично порекло сакралних споменика чија се историја кривотвори, потискују се и/или стављају у позадину. Пуни ефекат ове стратегије остварује се комбиновањем прећуткивања важних података са произвољним датовањем, измишљањем и тенденциозним (пре) именовањима. Један од примера за то су дискурзивне репрезентације историје Цркве Богородице Љевишке којима се остварује њена апропријација, посредством успостављања митологизоване везе са Илирима и Дарданима.

2.1.1. Црква Богородица Љевишка

Задужбина Краља Милутина, Црква Богородица Љевишка, представља надоградњу старије урушене цркве из 13. века. Истраживањима локалитета установљене су четири историјске фазе његовог постојања.²⁹ Управо тај вишевековни континуитет сакралног места цркве послужио је као основа за развијање псеудонаучне тезе о њеном дарданско-албанском идентитету. Ова ненаучна теза аргументована је опсенарском манипулацијом подацима о археолошким налазима везаним за различите културне слојеве локалитета. Томе треба додати и подразумевано игнорисање података о ктиторским натписима на фасади и унутрашњости грађевине, као и оних о историјским портретима који упућују на ктитора (краља Милутина), време градње и посвету храма (Павличић Шарић 2023, 187).

Иако се посвета ни из једне од историјских фаза локалитета не може научно довести у везу са паганским светилиштем посвећеним наводној илирској богињи плодности и рађања Премии или Премти (Shënë Premtës)³⁰, овај податак може се наћи на сајту Министарства културе, омладине и спорта такозване Републике Косово. Ту се такође наводи и да су Срби, након што је краљ Милутин обновио цркву, преименовали исту у Свету Петку, док се име Богородица Љевишка помиње тек као незванично (повезано са хидронимом Бистрица), иако је оно сачувано на зидовима саме цркве у 14. веку, у средњовековним писаним изворима и бројним записима (189–190).

У историографским прилозима тенденциозно провокативних назива „Српско присвајање средњовековних црквених споменика” (Muhadri 2021), „Српска присвајања средњовековних арберијских споменика на Косову” (Koha.net 2020a) и „Срби су градили на древним илирским и арберијским храмовима” (Koha.net 2020b), косовски (псеудо)историчар Мухадри износи низ историјских неистина. Оне су везане не само за историјат Цркве Богородица Љевишка

²⁹ Прва фаза: ранохришћанска грађевина из 6. века; друга фаза: византијска базилика из 10–11. века; трећа фаза: призренска епископија из 13. века; и четврта фаза: црква Богородице Љевишке с почетка 14. века (Павличић Шарић 2023).

³⁰ Како у свом раду истичу Томић и Живковић, нема историјских и археолошких индиција о постојању илирског светилишта на месту цркве Богородице Љевишке, а остаје нејасно на основу којих се извора овај назив може сматрати првобитним називом цркве и повезивати са илирским светилиштем Богиње плодности и рођења Премте (Томић, Живковић 2023, 189).

којој је посвећено највише пажње, већ и за Грачаницу и Манастир Светих апостола, али и за историјско трајање Албанаца на овим просторима и њихову конфесионалну припадност у прошлости.

Напис о Цркви Богородице Љевишке почиње информацијом о наводном присвајању цркве „Свете Премте” (Shënë Premtës) од стране краља Милутина, који јој је променио име и изглед. Сви потом изнесени подаци о историји светог места треба да укажу на богату и живу традицију која је прекинута овим присвајањем, а која свој аутентични континуитет остварује као споменик културног наслеђа такозваног Косова.

„Познато је и да је краљ Милутин 1307. године присвојио саборну цркву Свете Премте (Срби је зову Богородица Љевишка) у Призрену, у којој је било седиште призренске епископије. Црква Свете Премте подигнута је на храму из римског периода и базиликама из 5–6. века. У њему је било седиште призренског епископа које датира из 1019. године. Црква Свете Премте у Призрену један је од значајних споменика културног наслеђа Косова. Налази се на темељу некадашње Цркве Свете Тројице из 11. и 12. века и оних пре ње. Данашњи облик црква је добила реконструкцијом српског краља Милутина (1307), који јој је променио име, посветивши је вазнесењу Богородице” (Muhadri 2021).

У наставку текста сви подаци о ранијој фазама локалитета повезују се искључиво са Светом Премтом. На крају навођења низа различитих назива који су се користили у разним раздобљима постојања цркве, износи се закључак да су они израз њених културних слојева који су чували основни назив цркве Свете Премте.

„Ова црква носи неколико различитих назива који су се користили у различитим временима и језицима током живота цркве, а то су: албански: Shën Prenda, Shën Prena/Shëneprena, Shën Premtja, kisha Greke [Света Пренда, Света Прена/Шенепрена Света Премтја, Грчка црква]; српски: Света Петка, Света Богородица Љевишка; турски: Xhuma Xhamia Џума Џамија. Различити називи цркве Свете Премте истовремено су израз њене старине и културних слојева сакралног објекта, увек чувајући основни назив цркве Shën Prenda-Shën Premtja [ШенПренда-ШенПремтја]“ (Koha.net 2020b).

Манипулативним интерпретацијама историје промене имена овог сакралног споменика, као и порекла појединих његових назива, доприноси се основном циљу овог и свих сличних написа – потискивању историјских слојева који указују на његову српску прошлост

и истицању оних иконструисаних који га везују за илирску/албанску. То се остварује и самим редоследом навођења имена који почиње оним албанским, наставља српским и завршава турским.

„Према археолошким и историјским истраживањима истраживача Е. Шукрију, доказао је да је развој цркве Свете Премте у Призрену имао девет фаза развоја, чиме је утврђено да овај храм постоји од пре римског периода до данас. За време османске владавине, 1756. године, црква је претворена у џамију. Од тог времена, сакрални објекат Свете Петке назива се џамија Фатих султана Мехмеда. У народу је сачувана под именом Xhuma Xhamia Џума џамија (Џамија Петка). 1912. године, након уласка српске војске у Призрен, џамија је поново претворена у цркву“ (Muhadri 2021).

Име „Света Петка“ које налазимо у наводу изнад, на сајту Министарства омладине, културе и спорта самопроглашене Републике Косово помиње се као преображена форма првобитног имена паганског храма Свете Премте, коју су Срби наводно користили након обнове цркве у време краља Милутина. Стручна мишљења указују да је вероватније управо супротно – да је назив храма наводног илирског божанства изведен из назива цркве Света Петка (Павличић, Шарић 2023, 189).³¹

Већ помињана, *стратегија легитимације рационлизацијом* позивањем на наводне аргументе у радовима српских аутора, остварује у овим написима своју пуни смисао, а не преза се ни од реконтекстуализације навода из писаних докумената, или, што је још горе, цитирања лажних, како би се аргументовала псеудоисторијска теза о илирско-дарданском пореклу цркве.

„Археолошким и архитектонским истраживањима која је спровео истраживач С. Ненадовић у периоду 1950–1952, установљене су три фазе градње: рановизантијска базилика, византијска базилика 13. века и обновљена црква из 1306/07. Повелја Стефана Дечанског каже: ‘Црква Свете Прене (Свете Премте) постоји још од времена древних краљева’, цитира Шукрију. Истраживач С. Ненадовић, који је годинама водио радове на њеној рестаурацији и конзервацији, како наводи Шукрију, истичући присуство најстаријих фрагмената

³¹ Како Павличић и Шарић наводе, „Богородица Љевишка се називала црквом Свете Петке тек од 1912.године, након ослобођења Призрена од Османлија. Таква промена имена приостекла је из њеног претходног назива – ‘Џума џамија’, односно Џамија Петка, какав је носила према дану када се у њој клањало у периоду турског владања Призреном, односно када је била преобраћена у џамију“ (Павличић, Шарић 2023, 189).

и споменика раног хришћанства, каже: ‘...морамо претпоставити да је ова црква вероватно била подигнута на још старијем храму, јер истраживања нису спроведена до те мере да можемо бити сигурни да испод ове старе цркве нема још старијих темеља’. Такође, И. Јастребов потврђује чињеницу да је овај манастир ‘из предсрпског доба’. Што се тиче обнове цркве Свете Премте на темељима паганског храма, треба напоменути да архиепископ Данило краља Милутина назива ‘градитељем и обновитељем урушених и порушених храмова’. Чињеница о постојању претходне цркве је и натпис на коме је исписано: ‘... обновио из темеља краљ Стефан Урош...’” (Koha.net 2020b).

Понирање у историјске дубине трајања храма, послужило је још једној важној сврси – историјском аргументу за супротстављене наводно „погрешним” претпоставкама о продору арбанашког елемента у ове просторе тек у турско доба.

„У овом случају уместо је позајмити изјаву Константина Јиречека, истраживача српске историје, који нуди следећи јасан приступ: ‘Погрешно је мислити, што се у наше време често сусреће, да је арбанашки елемент продро у турско доба на истоку, као нпр. на простору Призрена’. Овим Јиречек потврђује присуство арбанашке националности у Призрену и животу региона, који се развио веома рано и много пре словенског уплива на Балкан. Црква Свете Премте једно је од сведочанстава“ (Muhadri 2021).

Својим дугим историјским трајањем и променама њених верских функција, Црква Богородице Љевишке послужила је утемељењу још једне албанске тезе о припадности албанског народа свим трима конфесијама, којом се, као што је већ речено, албанском културном поседу приписују не само исламски, већ и католички и православни сакрални објекти.

„Историја цркве Свете Премте одражава историјску стварност кроз коју је прошло становништво у коме је настала и опстала. Био је то пагански храм, који је касније претворен у цркву. Доживела је страхоте поделе хришћанства, на православно и католичко, и остала једно време православна. Најездом Немањића њено свештенство је насилно протерано, а српско свештенство постављено. Црква Свете Премте радила је и за време османске владавине, преживела је време до година када је претворена у џамију” (Muhadri 2021).

Навод изнад, а и наредни, указују на још једну важну албанску тезу која прожима све написе албанских аутора на које се у овде

анализираним текстовима изјава реферира – освајачки, присвајачки и угњетавалачки карактер српске владавине на овим просторима.

„(...) можемо рећи да је материјална култура Арбера дуго била плен странца, посебно Срба. На територији Косова током средњег века коегзистирали су многи споменици католичког, православног и словенског хришћанског култа који су служили Арберима и осталом локалном становништву. За време Немањића православно-српска црква присвајала је старе илирско-арберијске цркве, подизала их или обнављала од 13. века” (Muhadri 2021).

Како би се показало да није реч тек о пукој научној конструкцији, истинитост горенаведене тезе потврђује се, *стратегијом легитимације митопоезом*. Реч је о навођењу фрагмената наративних структура о прошлости испуњеној доказима о великој популарности овог наводног илирског божанства у албанском народу све три конфесије.

„Крајем 16. и почетком 17. века Ф. Кордињано је на територији данашње Албаније, међу 275 других католичких цркава, идентификовао 38 цркава посвећених Светој Премти. Из ових података се види да је света Премта била једна од најомиљенијих богиња чак и међу католичким Албанцима. Светој Премти на Косову посвећене су католичке цркве у Приштини, Ромаји и Шећечу у Хасу, у Рачи у Ђаковици (Црква у Урошевцу), Мушникову, Дреснику у Клини, Кијеву, Цераји у Лепосавићу и Дунаву у Ђилилану” (Muhadri 2021).

Навођење низа имена поменутих цркава посвећених наводном божанству Светој Премти, заокружено је причом о једној од њих, у чијем су дворишту сахрањивани католички верници села Дедај. Када је, наводно, по налогу Реш паше ђаковачког од камена ове цркве саграђен мост, који се данас зове „Шна Премта мост”, кип свете Премте од Рамаје (Shën Premtes e Ramajës) пренет је у заштићеније подручје.

Закључак да „изнети подаци онемогућавају анахроно једноумље да црква Свете Премте припада само једној етничкој групи, српској” (Muhadri 2021) крајње је смерање свих горе анализираних дискурзивних „маневара” *стратегије континуирања и стратегије избегавања*. Заједно са осталим, у прилогу раније изнетим псеудо-научним тврдњама о појави и историјском трајању Албанаца свих трију вероисповести на простору Косова и Метохије, ова тврдња пружа пожељне ослонце тези о етничком континуитету Албанаца на овим просторима.

2.1.2. Манастир Високи Дечани

У периоду обухваћеном овим истраживањем, Манастир Високи Дечани био је у фокусу пажње локалне и међународне јавности због нагомиланих проблема везаних за њега. То су пре свега изградња магистралног пута кроз специјалну заштићену зону манастира; невраћање манастирског земљишта манастиру, годинама након пресуде Уставног суда (2016) у корист манастира; и доспевање манастира Високи Дечани на листу седам најугроженијих локалитета културног наслеђа у Европи. Сходно томе, овај манастир је, у текстовима јавних изјава који су били предмет наше анализе, и био највише на мети псеудоисторијских интерпретација његовог културно-историјског идентитета.

Изјаве у јавности о Манастиру Високи Дечани више су условљене ситуационим контекстом него оне о другим сакралним споменицима, будући да су се јављале као директна реакција на актуелне догађаје и изјаве међународних званичника и српске стране везане за горенаведене проблеме. Ова чињеница речито говори о томе какве је разmere попримила политизација теме српских сакралних споменика на Косову и Метохији, и у којој је екстремној мери она (по)остала одређујућа за албанске јавне дискурсе о њима.

Као један од примера који потврђује горенаведену тезу наводимо реакцију Удружења историчара „Аљи Хадри“, у дневнику информативног програма Гласа Америке, на изјаве игумана манастира Дечани поводом проблема нерешеног питања манастирског земљишта.

„Неистина је да манастир Дечани припада српској цркви, већ је манастир Дечани верски храм православних Албанаца, који је обновљен на темељима илирско-дарданског храма” (Kossev.info 2019).

Након именовања игумана манастира „антиалбанским српским свештеником”, који служи у „албанском православном манастиру Дечани”, истиче се да је „овај манастир окупиран од стране српских освајача још од средњег века” (Koћa.net 2019).

Псеудоисторијске тврдње уводе се, дакле, као псеудоаргумент у јавној расправи која нема никакве везе са историјском проблематиком, како би се албанским „историјским правом” легитимизовало непоштовање пресуде Уставног суда у корист манастира. По истом принципу, обраћајући се отвореним писмом премијеру Хотију, са захтевом да не прихвати тему манастира Дечани током преговора

у Бриселу, ови (псеудо)историчари су истакли: „Манастир Дечани је културно и духовно наслеђе косовских Албанаца. Саградили су га Албанци и то на албанској земљи. У овој земљи су служиле генерације албанских свештеника. Дакле, Манастир Дечани је наша културна вредност” (Telegrafi.com 2020). Упућујући премијеру исти захтев, председник Лиге историчара Дечана Имерај саопштио је да се у околини манастира налазе историјски трагови његовог албанског порекла, повезујући ову чињеницу са забраном изградње пута у заштићеној зони манастира, иако је општепозната чињеница да ова забрана произлази из Закона о специјалним заштићеним зонама који је саставни део законодавства такозване државе Косово.

„Манастир стога не дозвољава не само пут³² већ и археолошка ископавања која се налазе у његовој близини” (...) „светском баштином назван манастир Дечани који смо сами изградили и сачували” (Telegrafi.com 2020a).

У основи аргументације везане за научно неутемељене тврдње о албанском културно-историјском идентитету манастира Дечани и албанском „историјском праву” на њега, могу се уочити две кључне псеудоисторијске тезе. Према првој тези, главна улога у подизању и украшавању овог манастира припада градитељима албанског порекла. Друга теза везана је за заштиту коју је манастиру током историје пружао управо албански народ католичке, православне, па чак и муслиманске вероисповести.

Првонаведену псеудонаучну тезу налазимо у делу приштинског аутора Дранђолија, честе референце у албанским изјавама за јавност заснованим на ревизионистичким интерпретацијама српског културног наслеђа. Логиком грубих историјских фалсификата, фра Вита, фрањевац из Котора, постао је Албанац дом Вита Чучи (Кучи), а Михоје (Миха) из Бара – Албанац Михо Тивараси (Томић, Живковић 2023, 385, 388). Ову бесмислену тврдњу о натпису са наводним албанским именом „дом Вите” на јужном порталу дечанског католикона – такође честом аргументу псеудосторијских

³² Поводом теме пута, наилазимо на веома сличну тезу у још једном напису, с тим што су у њему „историјски трагови” конкретизовани у виду стена у околини манастира које „крију” кулу и замак Ћелије – древно илирско насеље албанских предака. „Кула Ћелија” је током протеклих векова носила много различитих назива, у складу са апетитима освајача, предвођених сада особљем манастира Дечани, са Јањићем на челу, при чему је сваки од њих имао за циљ да преко ових старих објеката верског култа, покаже своју старину и превласт у овим земљама” (Hasanramaj 2020).

тврдњи везаних за манастир Дечане – побија елементарна чињеница да је дати натпис исписан „ћириличним словима на средњовековном српском језику” (385).

Без обзира на лаку оспоривост горенаведене тезе, налазимо је у бројним јавним албанским изјавама. Чак је и косовски министар спољних послова Беџет Паџоли, током свог говора у Бечу изјавио пред европским министрима да „цркве на Косову нису само српске, већ српске и албанске” и да за цркву у Дечанима постоје докази да су је заједно изградили Срби и Албанци (Kohaislame 2018).³³

Сличне тврдње у заостренијем облику налазимо и у ТВ прилогу индикативног назива „Како су Срби крали албанску историју”. У њему наводни људи од струке (један археолог и два историчара) тврде да је од великог броја старих српских цркава само мали број њих грађен од стране Срба. За потписане српске градитеље, који се иначе ни не помињу у псеудоисторијским изјавама, каже се: „Неки су Срби исписивали имена на тим црквама”, уз додавање овде већ поменуте, проблематичне тезе да Срби нису имали традицију грађења цркава.

„Дечани су реконструисани у 14. веку, близу једне ране црквене зграде, од стране албанског каменоресца из Котора Дон Вита Кучија, рађени су нови радови, чији елементи тешко могу бити избрисани јер су уклесани у камен манастирске капије. То се показује и преко архитектата и средњовековних уметничких ученика. На пример, манастир Дечани припада романичком стилу, који је католички. Исто важи и за Грачаницу и цркву Светих Архангела у Призрену. Имају романичке елементе иако су трансформисане у српске цркве” (Gjurmë Shqiptare 2020).

Како би се манастир Високи Дечани што више издвојио из корпуса српског споменичког наслеђа, у псеудоисторијске тврдње о његовом пореклу и одликама уводе се и нове, измишљене стилске категорије, попут „елемената далматинско-арберијске архитектуре” (Koha.net 2020a) или реинтерпретирају постојеће – елементи готичког и романички стила као разликовни елементи у односу на православни стил градње.

³³ Иако ова изјава три месеца претходи периоду обухваћеном нашим истраживањем, навели смо је због контекста исказивања – међународни дипломатски састанак. Ова чињеница упућује на то колики су летитимитет и простор добиле псеудоисторијске тврдње у такозваној држави Косово.

„Цркву Дечане пројектовао је и надгледао реализацију пројекта албански католички свештеник фра Вита Кучи (Kuçi) из Котора. Црква Манастира Дечани највеће је дело које чува елементе далматинско-арберијске архитектуре који потичу са обале. У архитраву (луку) јужног портала припрате налази се и уклесан натпис арберијског архитекте Дон Вите Кучија, који је са 18 вајара и клесара подигао цркву манастира Дечани, пише Јахја Дранђоли (Jahja Drançolli) у књизи ’Религија на Косову у време средњег века’” (Koha.net 2020a).

„Српска православна црква је институционализовала манастир Дечане. Сам градитељ цркве Вито Куки – радни архитекта из Котора, унео је дух романичког стила” (Reporteri.net 2020b).

„Што се тиче културне тачке гледишта, у периоду од осам година, његова изградња је рађена у готичком и романичком стилу, који се разликује од осталих православних стилова (...) Манастир Дечани има још једну конотацију која се ретко помиње, јер је овај крај био ван утицаја манастира Рашка. С правом можемо рећи да у смислу историје уметности манастир Дечани припада далматинско-арберијској школи” (Telegrafi.com 2022).

Када је реч о другој горенаведеној базичној тези, према којој се припадност манастира Дечани изводи из података о томе да му је током историје заштиту пружао управо албански народ, њено пласирање треба посматрати кроз употребу *стратегије сингуларизације*. Њеним коришћењем у комбинацији са *стратегијом легитимације митопоезом*, инсистира се на позитивној националној јединствености Албанаца, односно на позитивности албанског модалног карактера кога је у прошлости одликовао заштитнички однос према светињама, чак онда када су их Срби узурпирали и променили им идентитет. Из једног релативно маргиналног историјског факта – као што је формирање институције црквених војвода ради организовања заштите локалних православних светиња, које су сачињавали и неки угледнији Албанци – развија се аргументација за тако смелу тврдњу да је манастир Високи Дечани православни храм косовских Албанаца.

„Грађани Дечана су поштовали и поштоваће манастир Дечане јер је он главна вредност овог града у погледу историјског, културног, верског наслеђа које смо чували традицијом и вековима” (Koha.net 2019b).

„Албанци нису штитили цркве зато што су биле српске, односи са Србима су добро знани, али колективни менталитет Албанаца, њихова колективна свест била је повезана с тим грађевинама, иако су прихватили ислам. Штитећи цркве, ризикујући чак и животе, Албанци су доприносили заштити традиције, које су потпуно били свесни. Тако је Руста фамилија у Дечанима штитила манастир Дечане и цркву, а фамилија Ругова у пећким планинама, штитила Пећку патријаршију” (Gjurmë Shqiptare 2020).

„Традиција заштите цркава од стране Арбера-Албанаца није била случајна, у овом чину видели су и заштиту вредности сопствених објеката које су други присвојили у одређеним историјским околностима” (Koha.net 2020a).

„На почетку изградње било је притужби на раднике, а и да се мештани опиру због присвајања њихове цркве. Јер је постојала и друга црква (...) Манастир Дечани је културна баштина Косова, а не Срба” (Reporteri.net 2020b).

У претходном делу овог потпоглавља, *деконструктивно-дискредитујуће стратегије* разматране су у повезаности са, њима комплементарним *конструктивно-перпетуирајућим стратегијама* континуирања такозваног „косовског идентитета”. У наставку текста, аналитички фокус биће пре свега на *деконструктивно-дискредитујућим стратегијама* и њиховим ефектима, иако их је у случајевима тумачења вербалног присвајања српских споменика тешко раздвојити од стратегија континуирања, односно конструисања албанске историје и такозваног косовског културног наслеђа, као руководећег циља. Као што је већ примећено, у изјавама везаним за историјат српских сакралних споменика, у оквиру маргинализације улоге српских владара – ктитора датих манастира и цркава, наглашавана је наводна негативна, освајачка и „присвајачка” димензија њихових подухвата, уз потпуно минимизирање или оспоравање обновитељске и ктиторске улоге. *Стратегија омаловажавања* представља корак даље у односу на ову *стратегију негативног представљања*.

Један од начина омаловажавања српског идентитета на Косову и Метохији јесте оспоравање званично прихваћене српске историје везане за ову територију и њену културну баштину. Тако се, у светској науци прихваћени налази српских историографских и археолошких истраживања српских сакралних споменика на Косову и Метохији, квалификују као инструменти прикривања и фалсификовања историјских истина у служби наводне српске

хегемонистичке и шовинистичке политике. Овде је заправо реч о комбинацији *стратегије омаловажавања са стратегијом инверзије улога жртве и починиоца*, јер је оно што се критикује код другог истовремено и оно што се том истом и ради.

Реагујући на основане критике српских званичника везане за одржавање мисе на остацима православне Цркве Свети Никола, као и за присвајање Новог Брда као албанског средњовековног градског и рударског средишта, вршилац дужности заменика премијера Косова Енвер Хоџа упутио је у јавност изјаве чији се садржај може узети као дословна илустрација примене горепомнутих стратегија.

„Поред светски признатих шовинистичких пројеката Срба, већ је позната једна од најстаријих српских професија и једна од политичких и националних мисија – фалсификовање историје! Када су вам недостајали компетентни људи из области историје, нашли сте неке осредње историчаре који су се ставили у службу тадашње политике и шовинистичких и експанзионистичких идеја” (Ekonomija online 2019).

„Српска опсесија присвајањем свега учинила ју је узроком толиких ратова и сукоба на Балкану! Српска политика у својим играма против косовских Албанаца често је укључивала људе из науке, манипулишући чињеницама. Не мислим да смо у 14. и 15. веку, када датира Новобрдска црква, имали посла са етаблираним народима, па је њено присвајање као „српске” смешно! Цркве, цамије, други објекти културног, историјског и верског наслеђа Косова припадају Косову и његовим грађанима! Политизација културе, науке, историје, данас је смешна и апсурдна игра коју игра Србија! Косово је свршени чин!” (Telegrafi.com 2019).

Цео телевизијски прилог посвећен теми наводног српског присвајања албанске историје, о коме је већ било речи, у знаку је екстремне примене *стратегија омаловажавања и дискредитације*. Следећа изјава илуструје смерање читавог његовог садржаја.

„Да би легитимисали своје пројекте на Косову, српски историчари и политичари увек су користили велику превару. Присвајање хришћанских култних објеката на Косову, који су чак и данас презентовани као српски од стране националистичке пропаганде – широка је, снажна и толико добро планирана манипулација, да је чак и међународно мњење пало у њену замку” (Gjurmë Shqiptare 2020).

Према истој логици омаловажавања српског идентитета, Ахтисаријев план тумачи се као легитимизовање наводне српске

историографске обмане везане за припадност српског православног наслеђа на Косову и Метохија. „Овај неправедни историјски покушај био је толико успешан да је српска пропаганда утицала на постизање међународног споразума ‘Свеобухватни предлог за решење статуса Косова’ (...) где су православни манастири изграђени у средњем веку препознати као заоставштина Српске православне цркве” (KoHa.net 2020a).

Објашњење узрока ове наводне неправде учињене косовским Албанцима Анексом 5. Ахтисаријевог плана, и свих последица исте, у једној од јавних изјава своди се на следеће: „Није дат простор историјском, већ само правном аспекту. Српска православна црква је то знала максимално да искористи” (Reporteri.net 2020b).

Исту тезу налазимо и у изјави историчара Мухадрија: „Ми-слим да су историјски документи занемарени. Наше делегације у дебатама са међународном заједницом увек разговарају о компромису и коначном циљу, а идући ка компромисима, ови историјски документи нису дошли до изражаја у погледу средњовековног културног наслеђа на Косову. Не кажемо да они не припадају српском становништву Косова, али не можемо рећи да су део српског православног наслеђа (...) ово средњовековно наслеђе треба посматрати као културну баштину Косова, треба га представити као косовско наслеђе“ (Kosovaim.net 2020). Дугорочније решење констатованог проблема, Мухадри види у историјској ревизији. „Због свега тога сматрам потребним да се направи историјска оцена ових споменика током преговора Косова и Србије како би се јавности, како домаћој тако и иностраној, развила свест за суочавање са историјским питањима“ (Kosovaim.net 2020).

2.1.3. Црква Свети Никола у Новом Брду

Драстичне манифестације примене *стратегије дискредитације* ознака српског идентитета на Косову и Метохији налазимо у изјавама званичника Владе такозваног Косова, којима се отворено поништава српски културно-историјски идентитет Цркве Свети Никола³⁴ у Новом Брду. Тежини ових вербалних чинова доприно-

³⁴ На сајту косовског министарства културе, омладине и спорта, Црква Светог Николе нетачно је представљена као римокатоличка црква, без икаквог помињања аутентичне историје храма и досадашњих резултата археолошких истраживања. На основу облика грађевине, тврди се и да припада римском стилу. „На основу археолошких истраживања откривено је да је пре него што је катедрала изграђена

се истовремени физички чинови поништавања српског идентитета. Реч је о свечаном присуству косовских званичника на остацима ове црквене грађевине, поводом конзерваторских радова изведених на њима. Подухватима изведеним на овом српском историјском објекту, његов православни карактер присилно је измењен непрописним и недозвољеним интервенцијама. Ове фалсификаторске акције, под покровитељством Владе тзв. Државе Косово, спровођене су упркос чињеници да је локалитет заштићен Законом о специјалним заштићеним зонама, без икаквог договора са надлежним инстанцама, а уз подршку Амбасаде Немачке.

Говор премијера такозване државе Косово Рамуша Харадинаја, поводом изведених конзерваторских радова на остацима Цркве Свети Никола, очитује здружено дејство *стратегије дискредитације* једног важног маркера српског идентитета и *стратегије позитивног самопрезентовања*, уз истовремено пресупонирање етничког континуитета Алабанаца на овим просторима.

Истичући ревидирани албански и католички идентитет ове православне српске цркве, Харадинај је изразио добар осећај поводом подршке једне „пријатељске државе у идентификацији и обнови косовског културног наслеђа”, наглашавајући да „артанска катедрала као културно и верско наслеђе” обogaћује идентитет и „доказ је суживота у овим областима” (Rakočević 2019).

Одређујући наводну катедралу³⁵ као заједничку вредност Немачке и Косова, у време када су постојали трговински односи и друге сарадње, и посебно истичући у вези са њом „вредност суживота на Косову”, Харадинај у свој исказ уводи тему албанског порекла.

„На Косову има много заједничких вредности које не деле, већ уједињују, уједињују све оне који су овде живели, али и наше партнере, наше савезнике у прошлости. (...) Занима нас наше порекло, нас који постојимо хиљадама година, јер има 8000 година

ту постојала једна мања црква око које су се налазила гробља. Такође, тврди се да су Дубровчани уместо цркве изградили катедралу, уздижући је за метар изнад зида старе цркве” (Павливић Шарић 2023, 199). О томе погледати и на: <https://kossev.info/erp-zabrinuta-zbog-najave-gradnje-na-zasticenom-verskom-lokalitetu/>; <https://lat.sputnikportal.rs/20190605/crkva-sveti-nikola-novo-brdo-haradinaj-nemci-falsifikat-srbialbanci1120023412.html>. Опширније о историографским и археолошким проучавањима Цркве Светог Николе у: Поповић, Бјелић 2018.

³⁵ Катедрални храм значи и да је овде била катедрa, седиште, новобрдских митрополита. Није реч о катедрали са значењем католичка црква, као што су они који су вршили радове написали поред рестаурисаних темеља (Kossev.info 2019a).

доказа о постојању живота и континуитета на овим просторима” (Koha.net 2019a).

Поништавање идентитета Цркве Свети Никола симболички је довршено вршењем католичке мисе на њеним остацима, поводом свечаног прослављања Дана дијаспоре. У изјавама тим поводом, стратегије дискредитације српског идентитета на Косову и Метохији доведене су до крајњих ефеката. Наводна црква „Светог Колије новобердског” (Kishën e Shën Kollit në Artanë), у изјавама бискупа Дорда Ђерђија окарактерисана је као место које доказује да су Албанци били ту пре него што су и имали религију. Како је истакао: „(...) били смо овде пре Христовог рођења, били смо пре него што су Османлије дошле са Мухамедом, били смо овде пре него што су дошли Словени. Били смо овде, иако је наше сећање можда избрисано, имамо ово камење које доказује да смо и ми веровали (...) да можемо бити миротворци и помиритељи прошлости с будућношћу” (Drita.info 2019).

Стратегијом континуирања кривотворени албански идентитет православне српске цркве Светог Николе доследно се користи као својеврсно сведочанство о наводном дугом историјском трајању Албанаца на овим просторима. Тиме се истовремено остварује и дискредитовање њеног српског културно-историјског идентитета, што представља корак даље у односу на једноставно прећуткивање аутентичних историјских и археолошких података. Иронично је то што управо у изјавама директора косовског Института за заштиту споменика (Исмета Хајрулахау) налазимо примере употребе стратегија континуирања и дискредитације, реализоване кривотворењем чињеница.

„Налазимо се у католичкој катедрали за коју имамо опсежну историографију која говори о њеној древности. То је мост између наше садашњости и наше историјске прошлости. Треба да постане трајна традиција, да једном годишње дођете, посветите мису целој дијаспори, мученицима, мученицима нације, којих није мало, хиљаде и хиљаде. Ми као Косовски институт за заштиту споменика, чинимо све да сачувамо и заштитимо нашу културну баштину” (Drita.info 2019).

2.1.4. Култура и културно наслеђе такозваног Косова

Конструкт такозваног „косовског културног наслеђа”, заједно спорном и ненаучном албанском тезом о јединственој култури Косова која стоји у његовој основи, представља важну компоненту културне димензије косовског идентитета који се дискурзивно конструише, (по)држава и репродукује у јавној сфери самопроглашене државе Косово. Релевантан је у том смислу и концепт наводне аутохтоне илирске културе на територији Косова и Метохије, пренете и од стране Алабанаца наслеђене у средњем веку, када је наводно дошло до њеног мешања са српском културом, а затим и са османском.

Идеју о јединственој култури ових простора, односно тезу о немогућности њеног „дељења” „на албанску, српску, османску или неку другу” истакао директор археолошког института такозваног Косова Енвер Реџа (Enver Rexha).

„Ако тако идемо остаћемо без праисторије или антике. Ако кажемо да је ова култура римска, византијска, османска, шта ће да раде са историјом или културом Албанци, Срби, Бошњаци и други. Моје мишљење је, а бавим се историографијом и то највише средњовековном историјом, да је та култура била за све људе који су живели овде. Није битно да ли су Албанци, Срби, Грци, Црногорци, то је била једна култура” (Ћир 2022).³⁶

Са становишта историјске и културолошке науке, теза о јединственој косовској култури сматра се потпуно неприхватљивом. Како истиче историчар Јован Алексић, „(...) на Косову и Метохији постоји културно наслеђе различитих заједница, различитих народа

³⁶ Ова теза, као саставни део албанских јавних дискурса фигурира у јавној сфери такозваног Косова више од једне деценије. Тако је Енвер Реџа (Enver Rexha) још 2009. а потом и 2014 писао: „Одбацујући ставове и трендове које износи српска историографија, из наведених података, данас можемо рећи да на Косову имамо споменике хришћанског култа који су се градили током времена од антике до данас, и то не само оних хришћанских, католичких и православних средњег века, већ и настављајући са исламским споменицима културе којих данас имамо велики број, данас их третирамо као наслеђе локалне културе које припада народу и грађанима који живе и делују на Косову, без разликовања културног наслеђа у било ком аспекту. У том правцу додаћемо и мишљење да је друштвена, интелектуална, институционална и државна обавеза да се споменици културног наслеђа, какви год они били, штите, конзервирају, рестаурирају итд., одржавају живима, јер припадају материјалној култури и духовности човечанства, у нашем случају локалном становништву Косова и универзалној светској култури” (Rexha 2009, 2014).

који на њему живе. Дакле, постоји српско културно наслеђе, албанско културно наслеђе, османско, односно, турско културно наслеђе, горанско културно наслеђе, бошњачко, односно, муслиманско културно наслеђе, постоји културно наслеђе некадашње Византије, постоји античко културно наслеђе, дакле, наслеђе Старога Рима. Тако да, у том погледу не постоји јединствено, аутентично, објективно посматрано целовито косовско културно наслеђе” (Ћур 2022). Инсистирање на овој ненауочној тези које очитују јавне изјаве косовских историчара показује до које мере политички императиви удаљавају албанске јавне дискурсе о културном наслеђу на територији Косова и Метохије од упоришта у науци и историјској реалности.

У изјавама косовских званичника концепт косовског културног наслеђа такође фигурира као појам неспорног садржаја. Насупрот њему, појам српског културног наслеђа избачен је из употребе, или боље рећи проказан у јавним дискурсима такозваног Косова. Сваки његов помен у званичној комуникацији изазива узбуну у косовској јавности. Пракса параноичног реаговања на сваки јавни помен српске културне баштине на Косову и Метохији, своју драстичну манифестацију добила је у протестној ноти косовске министарке спољних послова Харадинај Стубла, упућеној Европској комисији.

Бурну реакцију премијерке узроковала је појава књиге “The Christian heritage of Kosovo and Metohija – The historical and spiritual heartland of the Serbia”. Она се нашла на столу, током састанка комесара ЕУ за проширење и суседство Оливера Вархељија и председника Србије, у Бриселу, јула 2020. године, и тако постала део фотографија са састанка које је Вархељи приказао у јавности.

Искази албанске премијерке примери су екстремне политизације теме културног наслеђа. У њеним изјавама панично се брани конструкт културне димензије такозваног „косовског идентитета”, уз истовремено афирмисање његове политичке димензије, што је реализовано коришћењем *стратегије позитивне самопрезентације и негативне презентације Другог*, уз аргументацију засновану на *топосу претње, топосу катастрофе и топосу историје*.

У премијеркиној вербалној ноти, поменута публикација посвећена српском хришћанском наслеђу на Косову и Метохији оквалификована је као „књига која промовише етничку мржњу са увредљивим садржајем и неприхватљивим називом за Косово” (Kosovo online.com 2020f). За њу, дакле, наведена негативна својства имају по себи саме чињенице везане за културно-историјски идентитет српске баштине на Косову и Метохији.

Истичући да је такозвана држава Косово надалеко позната „по свом мултиетничком карактеру, толеранцији и међурелигијској хармонији”, као и пружању проширених права и снажне заштите свим етничким и верским заједницама које живе на Косову, министарка је нагласила да књига има супротну мисију „да подстиче мржњу и да се злоупотреби од стране машинерије српске пропаганде против независности и суверенитета Косова” (Kosovo online.com 2020f).

У наставку изјаве премијерка је своје негативно квалификовање српске стране поентирала историјским реминисценцијама:

„Док управо обнављамо напоре за последње фазе дијалога са Србијом, снажно осуђујемо промоцију пропагандног материјала који је намерно приказан током састанка Вархељија са Вучићем. Таква пропаганда уопште не доприноси процесу помирења, већ служи само да би се негирали злочини Србије и да рехабилитује идеологе машинерије за ратне злочине који су подржавани и оркестрирани од највиших власти у Београду” (Kosovo online.com 2020e).

Како је премијерка истакла, „намерно излагање шовинистичких књига више је од дипломатског скандала“ (Kosovo online.com 2020f), од провокације и од пристрасности, „са намерним приказивањем шовинистичких књига, са именима која су пројекција етничког чишћења и територијалних претензија према сада већ независним и сувереним државама“ (Kosovo online.com 2020f).

Употребом *топоса претње* и *топоса катастрофе*, појава дотичне књиге, именована је као „дезинформациона кампања“ која је, прерастајући својим злоделом конкретну ситуацију, „постала претња регионалној стабилности и миру на Западном Балкану“ (Kosovo online.com 2020e).

Пренаглашену и параноичну реакцију на наводно намерно излагање дотичне књиге налазимо и у изјави приштинског историчара, у чијој су аргументацији њене опасности такође ангажовани *топос претње* и *топос катастрофе*. У овој изјави не само што се истиче то да је реч о „политичком скандалу“ већ се и тврди да „европски комесар подржава српску тезу о културној баштини Косова и, штавише, сутра може да изнесе конкретне идеје познате као ‘Ахтисари плус’; ‘нужне горке компромисе за косовску страну’ и друге, који јасно могу политички да осмисле свакакве теоријски и практично непознате стандарде у политичкој основи Европске уније, представљајући их као ‘sui generis’ или као решење ‘modus vivendi’“ (Koha.net 2020a).

И премијеркина и историчарева изјава, иако у бити апсурдне, добијају смисао неке врсте нехотичне потврде опстајања и важности српског идентитета на Косову и Метохији. Примери прекомерне негативне реакције на сваку његову ознаку и манифестацију, као и аутоматизам његовог негирања у тим реакцијама, наводе на закључак да, ма колико био деконструисан албанским јавним дискурсима, он је стваран и одређујући како за Србе тако и за Албанце.

У јавним албанским изјавама о српским сакралним споменицима на Косову и Метохији често се као аргумент за различите присвајачке тврдње и тежње користи теза о измењеним околностима. Неретко је у питању *стратегија дисконтинуирања* која се заснива на истицању разлике некад—сад.

За пример коришћења *стратегије дисконтинуирања* са циљем образлагања присвајачких тежњи везаних за српске светиње, узети су изводи из текста званичног писма такозваног косовског државног врха упућеног Унеску. Коришћењем *топоса измењених околности* и *топоса надређеног циља* као аргументационих схема, у писму се образлаже захтев да се у својству државне странке одговорне за српске сакралне споменике на Косову и Метохији уместо Србије региструје такозвана Република Косово.

„Данас имамо нову чињеничну стварност, крајња одговорност за заштиту свих добара културног наслеђа, укључујући и четири предметна споменика, припада државним институцијама Косова. Иако је Србија наведена као држава – странка на листи светске баштине за ова четири споменика о којима је реч, нема стварну или законску контролу над њима, те сходно томе не може да испуни своје обавезе према Унеску. У име три државне институције Косова желимо да вас уверимо да ћемо се, као и до сада, и у будућности залагати за заштиту, промоцију и развој манастира Дечани, Пећку Патријаршију, манастир Грачаницу, Цркву Свете Петке у Призрену и све православне цркве и манастире на Косову. Из тог разлога, судећи према чињеничној стварности, тражимо да започнете процес промене државне странке одговорне за ове споменике, уклањања Србије и стављања Косова у ову одговорност“ (Kossev.info. 2021c).

„Имамо неопходну спремност, капацитет и вољу да преузмемо додатне међународне одговорности у вези са овим споменицима. Интензивно радимо на заштити и развоју добара културне баштине у нашој земљи поштујући пуна права и интересе свих заједница, посебно мањинских“ (Kossev.info. 2021c).

На крају овог дела рада потребно је скренути пажњу на важност коју међу средствима језичке реализације *стратегије континуирања* и *стратегије дискредитације* културно-историјског идентитета српских сакралних споменика има *номинациона стратегија*. Њоме се остварује систематско избегавање употребе етнонима „српски” у именовању српске културне баштине, коришћењем религионима „православни”, или присвојних придевских конструкција „од етничке мањине”, а наилазимо и на синтагму „православни сакрални објекти које су Словени заузели и узурпирали” (Insajderi.org 2020).

У опису српских средњовековних сакралних објеката, како у историографским текстовима приштинских аутора тако и на сајту Министарства културе и спорта самопроглашене државе Косово, придев „српски” не стоји уз имена њихових ктитора – владара и архиепископа – који се помињу искључиво у улози „обновитеља” албанских старина. Династија Немањића наводи се без ознака српског етничког идентитета и државности. Још екстремнији пример примене ове стратегије налазимо у појави преименовања српских цркава чији се идентитет кривотвори. Тако Црква Светог Николе у Новом Брду постаје католичка катедрала „Светог Колије”, или „артанска катедрала”, у складу са преименовањем средњовековног српског градског и рударског центра Ново Брдо у „Артану” (од албанске речи злато). Томе треба додати и манипулисања у тумачењу порекла и редоследа промена назива Цркве Богородица Љевишка, током различитих фаза њеног постојања, у циљу њеног повезивања са наводним албанским предачким божанством.

У избору навода из анализираних текстова албанских изјава, који су се нашли у овој књизи као илустрација увида везаних за коришћене стратегије и схеме аргументације, руководили смо се и резултатима анализе стратегије предикације. Реч је о приписивању одговарајућих својстава и карактеристика српским светињама, у језичкој форми имплицитних или експлицитних предиката, које подржавају жељене дискурзивне репрезентације њиховог порекла и историје у датим албанским јавним изјавама.

2.2. Безбедност, права и закони

Условљеност стања безбедности и степена заштићености српских сакралних споменика на Косову и Метохији, као и верских и имовинских права њиховог власника – СПЦ, од подухвата институција самопроглашене државе Косово саморазумљива је чињеница. Ова проблематика представља главни садржај друге дискурзивне макротеме нашег истраживања. Теме заштите безбедности српских сакралних споменика и заштите права СПЦ, као и закона којима је ова заштита регулисана повезане су у једну макротему јер их обједињује оквир институционалног ангажовања самопроглашене државе Косово на овом пољу. У вези са сваком од наведених тема (безбедност, права и закони) разматрани су начини на које је репрезентовано проблематично деловање надлежних институција, односно негирана одговорност или аргументоване тезе у прилог одбрани њихових одлука и поступања.

Како бисмо аналитички сагледали дискурзивне репрезентације ове проблематике у албанским јавим изјавама чији су текстови одабрани за анализу, ову макротему разложили смо на три теме, према централним ситуацијама које су генерисале расправе у јавној сфери. Овде анализиране изјаве косовских званичника, политичара и публицистички експонираних (псеудо)историчара, везане за три горенаведене теме односе се на два од три главна случаја флагрантног кршења закона самопроглашене Републике Косово којима се гарантује безбедност српских сакралних споменика и заштита верских и имовинских права припадника СПЦ. Реч је о законима насталим на основу одредби прописаних Анексом 5, „Свеобухватног предлога споразума о статусу Косова“, тзв. Ахтисаријевим планом.

Први случај непоштовања законских прописа из Анекса 5 Ахтисаријевог плана јесте изградња магистралног пута у непосредној близини Манастира Високи Дечани, упркос ранијим договорима са управом манастира да пут буде или другачијих размера (локални пут) или да се на његовој деоници близу манастира изгради заобилазница (решење договорено 2014. године са тадашњим премијером Хашимом Тачијем). Изградња овог пута у директној је колизији са Законом о специјалним заштићеним зонама којим се у околини манастира забрањују подухвати ове врсте.

Други случај непоштовања горепомнутих закона представља истрајавање локалних институција у неспровођењу одлуке Уставног суда самопроглашене државе Косово од 2016. године, о

враћању земљишта Манастиру Високи Дечани, након вишегодишњег правног спора.³⁷ Током читавог периода обухваћеног нашим истраживањем (2019–2022) овај проблем није решен, упркос бројним међународним притисцима.³⁸

Трећи случај огрешења о законе из Ахтисаријевог плана везан је за кршење верских права припадника СПЦ. Наиме, одржавање спасовданске литургије у Храму Христа Спаситеља у Приштини 2021. године изазвало је бурно негодовање представника привремених власти на Косову и Метохији, као и албанске јавности. Наредне године одржавање је забрањено, односно спречено. Текстови албанских јавних изјава везаних за (не)одржавање литургије у храму Христа Спаситеља анализирани су, међутим, у оквиру треће дискурзивне макротеме, а налази њихове анализе представљени у наредном делу овог поглавља. Овакав избор условљен је значењем тумачених текстова о датој теми, као и смислом историјских реферирања у истим, који су одговарајуће тумачење добили у оквиру разматрања конфронтирајућих репрезентација самопроглашене државе Косово и СПЦ.

Као логична последица горенаведених огрешења институција самопроглашене државе Косово о законе везане за заштиту (имовинских) права СПЦ и безбедност њеног сакралног споменичког наслеђа, чије је поштовање загарантовано Уставом ове самопроглашене државе, уследило је номиновање Манастира Високи Дечани за Листу 7 најугроженијих споменика културног наслеђа у Европи. Номинација је покренута од стране паневропске организације за очување културног наслеђа „Европа Ностра” (Europa Nostra), крајем 2020. године.

³⁷ Спорне парцеле представљају део манастирског имања који је 1946. године национализован, а у процесу реституције 1997. враћен манастиру од стране Владе Србије. Након рата, на интервенцију УНМИК-а, спор око власништва над земљиштем упућен је суду. Одлуком из 2012. Врховни суд Косова пресудио је у корист манастира, али је због притиска јавности Апелационо веће Врховног суда 2015. укинуло ову пресуду и одлучило да Врховни суд није надлежан, те је предмет враћен на поновно суђење Основном суду. СПЦ се потом обратила Уставном суду Косова који је 2016. потврдио првобитну одлуку да земљиште припада манастиру, као коначну и обавезујућу.

³⁸ Како сазнајемо из изјаве за јавност Епархије рашко-призренске, марта 2023. године, спорно земљиште је коначно уписано у катастар као посед Манастира Високи Дечани. Имајући у виду да је самопроглашена Република Косово остварила низ политичких успеха на путу постизања чланства у међународним организацијама Европске заједнице, као и у парламенту НАТО-а, са великим изгледима да постане чланица Уједињених нација, постаје јасно какав је политички улог представљало коначно извршење ове одлуке Уставног суда.

Доспевање манастира Дечани на горепоменућу листу и задржавање на њој и наредне године, интензивирало је у јавној сфери такозваног Косова дискурзивне праксе везане за тему безбедности српских сакралних споменика и тему институционалних и правних гаранција њихове заштите од стране самопроглашене државе Косово, као и оспоравања одлуке о номинацији манастира Дечани. Стога су текстови изјава везаних за наведене теме такође анализирани у оквиру ове дискурзивне макротеме.

Једна од заједничких одлика албанских јавних изјава везаних за свако од горенаведених огрешења косовских институција о поменућу законе јесте константно инсистирање на супериорности усвојених формално-правних и институционалних механизма који гарантују заштиту права СПЦ и безбедност³⁹ српског културног наслеђа, као аргуменућу у свакој расправи везаној за ова питања. Притом је сваки од случајева кршења конкретних закона интерпретиран као јединствени случај чија комплексност налаже специфична решења, другачија од оних која подразумева једноставно поштовање прописаних закона. Ово заобилажење закона подразумевало је увођење различитих система оправдања.

Посматрано у дискурзивним категоријама, реч је о комбинацији *стратегија перпетуирања* – одбране и репродуковања „угроженог” идентитета такозваног Косова: *стратегије оправдања* и *стратегије инверзије улога жртве и починиоца*, као и стратегија својствених политичком дискурсу: *стратегије избегавања кривице*, *стратегије порицања проблема* и *стратегије одрицања одговорности*.

Одбрана „угроженог” конструкта „косовског идентитета” који се дискурзивно (п)одржава и репродукује, овде се пре свега односи на његову политичку димензију. Подсетимо се, реч је о потврђивању суверенитета самопроглашене државе Косово и њеног права да самостално решава своја интерна питања, као и њене способности да усвојеним институционалним и законским моделима гарантује безбедност целокупног мултиетничког културног наслеђа на територији и заштиту права свих мањинских заједница и СПЦ.

³⁹ Према изјави Данијеле Ванушић, помоћнице министра за културно наслеђе и дигитализацију, у протекле 22 године на овом простору је уништено и оштећено више од 136 цркава и манастира, више од пет хиљада надгробних споменика, а уништено је или украдено 10.000 икона, црквено-уметничких и богослужбених предмета. О томе видети на: <https://kultura.gov.rs/vest/sr/9172/-ministarstvo-povodom-objavljenog-spota-vljore-osmani-na-drustvenoj-mrezi-tviter.php>

2.2.1. Изградња пута у посебној заштићеној зони манастира Дечани

Изградња магистралног пута Дечани – Плав имала је и у времену које претходи периоду обухваћеном овим истраживањем фазе прекида и настављања. Будући да је једна његова предвиђена деоница требало да пролази кроз заштићено подручје Манастира Високи Дечани и то у његовој непосредној близини, 2012. године постигнут је договор о заобилазници. Договор није испоштован, па су средином августа 2020. године, интервенцијом КФОР-а радови привремено заустављени, поново настављани 2021, те под притиском захтева дипломатских представника Квинте поново прекинути. У међувремену је реаговао и председник Србије, захтевајући да се радови на путу прекину и истичући да ће Србија, на састанку у Бриселу, тражити хитну и трајну обуставу радова у заштићеном подручју манастира. Тако је бојазан о могућем увођењу проблема (српског) културног наслеђа на територији такозваног Косова у агенду преговора између Београда и Приштине постала саставни елемент бројних албанских јавних изјава не само о проблему изградње пута, већ и о сваком питању везаном за српску културну баштину.

Већину анализираних јавних изјава косовских званичника везаних за изградњу пута Дечани – Плав одликује доминација *стратегија порицања проблема* и *стратегија одрицања одговорности*. Оне су комбиноване са *стратегијом инверзије улога жртве и починиоца*, *стратегијом позитивне самопрезентације* и *негативног представљања Другог*. Аргументација је неретко заснивана и на дискредитацији противника псеудоаргументима (*argumentum ad hominem*). Наведене чињенице већ на први поглед говоре о третману који је овај проблем добио у јавним албанским дискурсима. Наиме, овакви дискурзивни маневри указују на велики напор уложен у заобилажење чињеничне реалности, са циљем порицања одговорности властите стране у насталом проблему. Осим тога, постаје јасно и то колики проблем у албанској самоперцепцији представља (законима наметнута) нужност прихватања посебног статуса који у овој самопроглашеној држави имају СПЦ и српски сакрални споменици.

Следећи навод из текста јавног апела властима удружења албанских историчара такозваног Косова „Аљи Хадри” читује

употребу *стратегије порицања проблема* и *стратегије инверзије улога жртве и починиоца* у комбинацији са коришћењем аргументационе схеме засноване на *заблуди позивања на корисност*:

„Позивамо локалну власт у Дечанима да настави радове на путу Дечани-Плав, јер је овај сегмент од посебног значаја, не само за Косово и Црну Гору, већ и за цео регион Балкана. Осуђујемо мрски језик представника манастира Дечана Саве Јањића који својим језиком и поступцима штети безбедносној ситуацији и општој ситуацији у општини Дечани (...) вас позивамо да не насадате на Јањићеве дволичне политике (...) политизација пута Дечани-Плав је неприхватљива. Пут Дечани-Плав, осим што је значајан за цео регион Балкана, такође је од великог значаја за економски развој општине Дечани” (Orainfo.net 2020).

Контранапад, реализован *стратегијом инверзије улога жртве и починиоца* очитује и изјава у којој је акценат на штетности српског „прављења мита од историје, против Косова” (Kosovo online.com 2020), док се упозорења манастирске управе о угрожавању безбедности манастира предузетим акцијама третирају као поновљива и пролазна препрека изградњи пута. У изјави у којој се упозорава да расправе на политичкој сцени не би смеле да одврате пажњу косовског тима са предстојећег састанка у Вашингтону, иста стратегија јавља се у комбинацији са *стратегијом кохезивације*, реализованом апеловањем на политичко јединство: „(...) српска држава има софистициран механизам, као и агресивну дипломатију против Косова, због чега је потребно уједињење на косовској политичкој сцени” (Kosovo online.com 2020).

У изјави која пледира за одлагање изградње пута, очита је тежња ка виктимизовању позиције такозване државе Косово, те можемо рећи да је обликована *стратегијом инверзије жртве и починиоца*, мада се овде не реферира директно на СПЦ, већ на Србију, за коју се каже да јој не треба дати материјал да ситуацију искористи у политичком смислу. „Не морамо да журимо, ако се чекало до сада, можемо да чекамо и дуже. Државни званичници треба да се окупе и разговарају о овом питању не само са нашим институцијама, већ и са међународним. (...) Они [Београд] играју улогу веома добро јер смо ми у непријатељском окружењу, али не смео да упаднемо у њихову замку” (Klankosova.tv 2020).

Комбинацију *стратегије одрицања одговорности*, *стратегије инверзије улога жртве и починиоца* уз употребу аргументације *ad*

hominem напада на управу манастира налазимо у следећим двома изјавама. Увредљиво апострофирање лудила као мотивације ставова манастирског руководства и инистирање на његовим огрешењима о законе везане за заштиту манастира помера фокус са питања одговорности институција такозване косовске државе.

„Много сам образлагао и тврдио да су наши циљеви потпуно мирни. Изградња пута Р-108, који пролази кроз посебно заштићено подручје, у основи има само концепт економског развоја и добробити грађана, то је све! (...) Када 'лудило' води манастир Дечане, лудило са нашом општином све више долази и повећава се. А поготово када се чују жеље лудих, резултати су више него шовинистички” (Fana 2020).

„Пут је објекат који не штети манастиру, а његова обнова није у супротности са Законом о посебним заштићеним областима на који се позива представник манастира. Ако је неко направио прекршај, то је сам манастир који је дао сагласност за изградњу индустријског објекта хидроелектране тик уз зидине Манастира” (Koha.net 2020).

Комбинацијом *стратегије пребацивања одговорности* и *стратегије инверзије улога жртве и починиоца*, уз манипулисање чињеницама, ситуација везана за поновни прекид изградње спорног пута репрезентована је у потпуној супротности са реалношћу. Наиме, договор са манастиром био је успостављен, али у њему није било речи о изградњи магистралног пута, већ локалног пута значајно мањих размера. У изјави коју наводимо, тврди се, међутим, да је манастирска управа напрасно одустала од договора без икаквих разлога и аргументације, али са крајњом злонамерношћу.

„Унутар овог подручја почели смо пре месец и по дана да радимо реновирање овог пута, проширење пута, заштитних зидова и тако даље, а када смо стигли у завршну фазу добили смо реакцију манастира Дечани, према којој кршимо Закон о посебним зонама (...) У овој теми нема ничег ненамерног” (Reporteri.net 2020).

Везано за штету коју ће туризам претрпети због прекида радова на путу, истиче се негативна намера манастирске управе: „То је само по себи циљ, лош и негативан, а наша идеја је да дамо подстицај економском развоју ове општине и да остваримо добробит за грађане Дечана и целог Косова” (Reporteri.net 2020).

Порицање проблема коришћењем аргументације засноване на *заблуди позивања на последице*, очито у овом наводу, такође је често коришћена стратегија, било да се истичу негативне последице

у случају заустављања изградње пута, или оне позитивне везане за његову изградњу. За проблем дискурзивног (п)одржавања конструкта жељеног идентитета суверене, демократске државе, од посебног су значаја изјаве у којима се истичу негативне политичке последице престанка радова на путу, као и оне постизања споразума око изградње заобилазнице.

У изјавама чији садржај наводимо у наставку текста, посредством оптужби на рачун власти, у први план истиче се значај очувања суверенитета државе и заштите интереса грађана у решавању овог проблема. Поштовање Закона о специјалним заштићеним зонама уграђеног у Устав такозване државе Косово, који забрањује изградњу магистралног пута у непосредној близини манастира, изједначено је са непатриотским чином повлађивања непријатељу – Србији и њеном наводном експоненту, СПЦ.

Аргументативном заблудом *позивања на последице*, одлука о грађењу заобилазнице пута интерпретирана је као „опасан прецедан”, основа за развијање бојазани да „где год постоји заштићена зона, тражиће се заобилазница” (Kossev.info 2021a).

Логиком позивања на последице, од заустављања развојних процеса и препрека туризму, стиже се до закључка да је свака одлука која се односи на обустављање изградње пута вишеструко штетна.

„Одлука да се обуставе радови на изградњи пута Дечани-Плав је изузетно штетна, не само у економском и инфраструктурном већ и у политичком и државном смислу. Влада Косова одговорна је за заштиту и афирмацију интереса државе Косово и њених грађана.” (Reporteri.net 2020a).

Политичка штетност примарно се везује за отварање простора деловању непријатељских српских захтева. Из странке Албина Куртија (Самоопредељење) инсистирао је стога на захтеву да премијер Хоти да објашњење одлуке о обустави радова на путу Дечани-Плав.

„Вучић поставља захтеве, Хоти и његови партнери их спроводе. Ово се десило и у случају обуставе радова на правцу Дечани-Плав. Сада је постало уобичајено да ова власт спроводи захтеве Србије, што није у супротности са њеном равнодушношћу према захтевима народа Косова” (Prishtina press 2020).

„Институције Косова морају пронаћи компромис прихватљив за обе стране и наставити рад. Али власт која зависи од Српске листе и Београда, која се истиче својом неспособношћу, у сваком

случају ствара могућност да Србија интервенише на Косову. Са сваки даном који прође, постаје прекасно. Немамо времена за губљење са политичарима и политикама у последњих 20 година. Морамо се вратити добром управљању и достојанственом представљању” (Prishtina press 2020).

„Овај споразум није ништа друго до контрола имовине грађана Дечана од стране Манастира Дечани (...) капитулација премијера Хотија пред манастиром. (...) Свако скретање пута Дечани-Плав, обилазницом или чак алтернативним обилазним путем у односу на постојећи пут неприхватљиво је и изузетно штетно за будућност Дечана, јер се о томе сада говори, по свему судећи и у Србији, као о једној од тачака финала споразума између Косова и православних сакралних објеката које су Словени заузели и узурпирали” (Insajderi.org 2020).

Министар Љибурн Алију, који је у време исказивања следеће изјаве био је копредседавајући Савета за примену и надгледање примене Закона о специјалним заштићеним зонама, на састанку Скупштине такозваног Косова истакао је:

„Ово је грешка, јер смо направили опасан преседан. Тамо где имамо посебне области под заштитом, Црква ће тражити од нас да направимо одступања. Црква тражи заобилазницу, ми пристајемо на заобилазницу, заправо прихватимо њену извесну екстеријорност. Црква може да тражи обилазницу у било којој земљи“ (Maxharraј 2021).

У горенаведеном смислу дискурзивног (п)одржавања представе о суверености такозване државе Косово, за наше истраживање свакако су релевантне и изјаве које садрже критику закона везаних за заштиту безбедности српских сакралних споменика и (имовинских) права СПЦ. Наметнути од стране међународне заједнице, као услов стицања независности такозваног Косова, ови закони перципирају се као део прескупих компромиса који постају озбиљна препрека развоју, али и суверенитету државе. Највише критикован је управо Закон о посебним заштићеним зонама – узрок забране изградње спорне деонице пута, односно разлог грађења заобилазнице око заштићене зоне манастира.

„Пут у најбољем интересу државе због потенцијала који има у овом делу, пут је у супротности са Законом о посебним заштићеним подручјима због санкционог карактера овог закона (...) Нерегуларност овог пута је дискриминаторна према грађанима Дечана,

концепту развоја а такође има и многих других спорова који су прилично посебни и који се односе на ову област, где се и одлука Уставног суда често меша са темом пута” (Zeri. Info 2020).

Уз горепоменути закон, наводе се и други, који се у општини Дечани виде као „нагомилане неправде”, „катастрофа за град”, који „онемогућавају развој нормалног живота” и који су такође „у супротности са концептом развоја грађана ове општине и њиховог благостања”. Законом о националном парку Проклетије се, како се наводи, „грађанима Дечана и општине угрожавају у најдрастичнијем облику, њихови интереси, кршењем основне слободе коришћења имовине и административне власти над имовином из највиталнијег потенцијала (...)” (Епокаге.сом 2020).

Наредна изјава председника општине Дечани сажето илуструје велику нелагоду коју изазивају дати закони, али и став уверености да суверена држава има начина да их се реши. У представљеном негативном поретку ствари, употребом пресупозиције, манастиру Дечани приписана је улога непоштовања потреба грађана, док се поштовање његових, законима заштићених права, третира као нешто што зависи од добре воље државних функционера.

„Таоци смо многих споразума, многих закона, многих повреда које се, једна по једна, морају детаљно испитати. Живећемо заједно у овом граду и увек сам тражио од манастира да поштује потребе грађана општине Дечани, а ја сам као градоначелник спреман да поштујем и штитим потребе и интересе манастира” (RTV 21.tv 2020).

На крају овог потпоглавља, осврнућемо се и на пример изјава које одударају од општег обликовног тренда својственог оним горе анализираним, али не и од оног везног за политички смисао исказаног. Реч је саопштењу кабинета косовског премијера Абдулаха Хотија, обликованом *стратегијом балансирања једне ствари против друге*.

„Премијер Хоти цени витални значај овог пута за грађане ове области а и шире, међутим, закон на снази који је усвојила Скупштина Републике Косово, као и одлука Уставног суда Косова мора да се поштује. (...) Знајући директан утицај овог пута на привреду и на квалитет живота становника општине Дечани, премијер Хоти подржава разматрање свих законских и практичних могућности на терену да се заврши овај пут који повезује Републику Косово са Републиком Црном Гором” (Evropaeline.org 2020).

Навод из саопштења премијеровог кабинета, уважавајући на први поглед подједнако нужност поштовања закона и важност изградње пута, нуди, језички крајње неодређено нека решења у оквиру законских и практичних могућности. Поставља се питање: ако се закон који је усвојила Скупштина мора поштовати, и ако он забрањује изградњу магистралног пута у близини манастира, које су то онда законске могућности уопште доступне да обезбеде наставак његове изградње? Као премијер такозване државе Косово која претендује на широко међународно признање и интеграције у важне европске организације, Хоти мора инсистирати на владавини права, иако текст саопштења показује да у балансирању два супротстављена интереса не само што претеже онај супротстављен закону, већ је аргумент закона укључен у исказ само због императива политичке коректности.

2.2.2. Манастир Дечани на листи 7 најугроженијих: дијагноза стања безбедности српског културног наслеђа

„Европа Ностра”, еминентна европска организација посвећена заштити европских споменика културног наслеђа, номинувала је крајем 2020. године Манастир Високи Дечани за листу 7 најугроженијих европских споменика културног наслеђа за 2021. годину. У образложењу ове номинације наведене су следеће чињенице: пет покушаја напада на манастир од периода рата; стални ризик од изградње неодговарајућих урбаних објеката у близини манастира, а посебно од актуелног плана изградње аутопута Дечани–Плав у непосредној близини објекта, и опасност од експропријације земљишта које припада манастиру. Сматрајући важним повећавање видљивости овог проблема који је, како се наводи, већ велики, будући да је овај манастир на најзначајнијој листи светске баштине у опасности, ова организација истакла је потребу да се проблем културног наслеђа поново врати у разговоре између Београда и Приштине (Kosovo online.com 2020a; Kosovo online.com 2020b; Kosovo online.com 2020c).

Наредне 2022. године, иста организација констатовала је да су и даље валидни раније наведени разлози за номинацију манастира Дечани. Коначно решење у вези са последицама које изазивају планови за повећање саобраћаја у посебно заштићеној зони манастира и око ње није постигнуто, као ни у вези са другим најављеним

подухватима који би могли негативно утицати на манастир. Одлука Уставног суда којом је потврђено власништво манастира над спорним земљиштем још увек није спроведена, а манастир је, због сложених безбедносних изазова, под непрекидном заштитом КФОР-а. Осим тога, наведено је и то да се Високи Дечани „повремено суочавају са неоснованим покушајима ревизије културног и историјског идентитета овог верског наслеђа” (Kossev.info 2022b).

Доспевање Манастира Високи Дечани на листу 7 најугроженијих европских споменика културног наслеђа уз горенаведену аргументацију, покренуло је ланац негативних реакција у косовској јавности. Критика организације „Европа Ностра”, оспоравање њених процена и пружање (псеудо)аргумената у прилог тврдњи о безбедности манастира Дечани доминантан је садржај јавних албанских изјава руковођених циљем одбране суверенитета такозване државе Косово у решавању интерних питања, али и жељене репутације демократске државе, способне да усвојеним институционалним и законским моделима гарантује заштиту целокупног мултиетничког културног наслеђа на територији. Тако је у бројним јавним изјавама инсистирано на великој штети која је овом номинацијом нанета угледу такозване Републике Косово, као и на потреби за извињењем од стране ове организације. Интересантна је у том смислу изјава извршног потпредседника организације „Европа Ностра” везана за размере љутње испољене у реакцијама званичника Косова. „У ових 43 примера никада нисмо имали реакцију сличну овој или боље да кажем 'прекомерну реакцију' у смислу јавних изјава” (Patrik 2021).

Заштита културног наслеђа на „властитој” територији, сматра се интерним питањем, упркос наметнутом законском оквиру њених гаранција и надзору међународних институција. Јавне изјаве званичника обилују стога тврдњама о великој посвећености државе и њеној супериорној институционалној и законској „инфраструктури” заштите културног наслеђа мањинских заједница, а посебно православног. Као пример наводимо део текста циркуларног писма које је премијер Аљбин Курти упутио на адресе више од педесет премијера, негодујући у њему због одлуке организације „Европа Ностра” да Манастир Високи Дечани уврсти на листу угроженог европског културног наслеђа. Истовремено Курти је и истакао да је управо „богато културно наслеђе као један од најјачих аргумената додатне вредности” којом косовска држава „доприноси глобалној заједници нација, народа и културе” (Kosovo online.com 2021d).

„Конкретно, желим да вас уверим у нашу систематску опредељеност да марљиво спроводимо уставне и законске гаранције за заштиту културног наслеђа мањинских заједница. Желим да истакнем наш свакодневни рад у пружању пуног обезбеђења православним црквама и манастирима на Косову. Након проглашења независности, Влада Косова одобрила је све уставне, законске, институционалне и политичке гаранције за заштиту и унапређење права свих мањинских заједница у нашој земљи. Те гаранције проистичу из дугог међународног процеса за одређивање статуса Косова и заснивају се на најнапреднијим међународним конвенцијама и пракси“ (Kosovo online.com 2021d).

У албанским јавним дискурсима о заштити и безбедности српских сакралних споменика на Косову и Метохији, конструкт политичке димензије косовског идентитета, на удару немилих догађаја и јавних критика, (п)одржаван је различитим комбинацијама *стратегија перпетуације*. Као једна од изразитијих, издваја се снажна поларизација позиција „ми” – „они”, односно црно-бела пројекција позитивних самопрезентација („ми”, државне институције) и негативних презентација Другог (СПЦ, Србија, организација „Европа Ностра”). Уз овај дискурзивни маневар, најчешће коришћене стратегије су *стратегије избегавања кривице*, а посебно *стратегија пребацивања одговорности*.

У критикама организације „Европа Ностра” и њене процене о небезбедности манастира Дечани, уочљива је аргументациона схема заснована на заблуди *критичара издајника* (*Argumentum ergo decedo*). Овом заблудом, као што је речено, уместо одговарања на аргументе саме критике, имплицира се да су критичарове процене мотивисане наклоностима или припадношћу другој/ противничкој групи, и да би стога требало да избегава дато питање или тему. Одлука „Европа Ностре” о номинацији одбацује се, у највећем броју јавних албанских изјава, без улажења у озбиљнију полемику са њеним аргументима и у свакој од изјава она се повезује са политичким утицајем Србије и деловањем СПЦ. Неретко се као главни политички циљ номинације истиче увођење питања српске културне баштине у преговоре Београда и Приштине. Тако се у јавним албанским изјавама износе тврдње да иницијатор номинације „није следио професионалну аргументацију већ је скренуо на садржај са политичким оптужбама неутемељеним у изворима” (Telegrafi.com 2021).

„Добро познату организацију за културно наслеђе 'Европа Ностра' Србија и Српска православна црква инструментализовале су, када је одлучила да укључи манастир Дечани у седам најугроженијих споменика баштине у Европи (...) коначни циљ ове одлуке је да питање наслеђа учини релевантнијим, да се схвати као проблем на Косову и да уђе у дневни ред преговора у дијалогу” (KoHa.net 2021a).

У једној од изјава инсистира се на нужности да се отворено говори о томе „да је 'Европа Ностра' постала жртва српске пропаганде, било људи унутар организације или од оних који су лобирали споља”. Како се у наставку изјаве истиче, Косово не би требало да прихвати да културно наслеђе постане део дијалога између две државе, „јер су споменици које користи српско свештенство позитивно дискриминисани косовским законима, као ниједан други споменик у земљи” (KoHa.net 2021b).

Логиком *стратегије одрицања одговорности и инверзије улога жртве и починиоца*, у интерпретацији насталог проблема, као један од главних његових узрочника, означава се управо СПЦ.

„Ово долази као резултат блокаде коју је манастир Дечани направио на пројекту националног пута који повезује Косово са Плавом, за који су се стране у међувремену договориле око решења које ни на који начин не утиче на манастир. Истина је да је манастир Дечани веома безбедан” (Kosovo online.com 2020c).

Тврди се, дакле, да забринутост „Европа Ностре” за безбедност манастира није узроковала изградња недозвољеног пута, већ они који су ту изградњу „блокирали”. Овакав резон је разумљив ако се има у виду преовлађујуће мишљење у јавности да је, од проглашења независности такозваног Косова, Србија покушавала да створи слику како су „културни и верски споменици српске мањине на Косову угрожени”. Како је то сумирао бивши званичник владе и политичар Енвер Хоџај: „Медији под утицајем Београда и дипломатска кампања већ неколико месеци у вези са српском црквом на Косову и циљ је врло јасан” (Kossev.info 2021b).

Увођење проблема културног наслеђа у дијалог истиче се као основни циљ српске медијске кампање, потпомогнуте деловањем цркве. Главни оптужени за настали проблем је свакако Србија, која се доживљава као константна претња такозваној држави Косово.

„Веома је јасно да српска страна користи културно наслеђе као политички инструмент за постизање својих политичких циљева, какви год они били: дестабилизација Косова, замрзнути конфликт,

одвајање или нешто друго. Неретко српска страна пропагандно говори о такозваној 'опасности по српску културну баштину' на Косову, а нема сумње да се њена пропаганда у многим случајевима показала успешном. Последњи такав случај је уврштавање манастира Дечани на листу седам најугроженијих споменика у Европи (...) морамо имати у виду да ће Србија наставити да, дипломатским и другим облицима притиска и лобирања, напада и подрива улогу и легитимитет државе Косова у очувању културног наслеђа на својој територији" (Koha.net 2021c).

Стратегија инверзије улога жртве и починиоца, уз коришћење аргументационе схеме засноване на *заблуди црвене харинге*, може се уочити у појави да се у контексту приче о заштити српских сакралних споменика помињу подаци везани за уништавање такозваног „косовског културног наслеђа” током рата, од стране српских снага.

„Има много важних питања и ја ћу споменути само неколико њих. Први је уништавање косовског културног наслеђа у рату 1998–99. Постоји преко 1000 споменика које су српске снаге намерно уништиле као напад на албански идентитет на Косову” (Kossev.info 2022c).

Чак и у званичном писму државног врха упућеном Унеску, са захтевом да се четири српска православна споменика уклоне са листе светске баштине у опасности, наилазимо на исту реминисценцију. У овом контексту, продубљен је и заоштрен горепоменути смисао виктимизације косовске стране и негативног представљања српске.

„(...)док је најтежи ударац задат током рата 1998–1999, када су српске снаге оштетиле и уништиле хиљаде добара косовске културне баштине. Ова разарања косовских културних добара у пресудама о изрицању пресуде Међународног кривичног суда за бившу Југославију у Хагу описана су као злочини против човечности које је починила Србија. И после свега овога, није било прихватања одговорности, извињења, надокнаде штете од Србије, већ само интензивирање битке другим средствима, укључујући инструментализацију културног наслеђа у политичке сврхе” (Kosovo online.com 2021b).

Критике упућене „Европа Ностри” свODE се на неколико главних (псеудо)аргумената. Први је наводна једностраност у приступу изворима података. Како се наводи, за основу анализа и процена безбедносне ситуације, на којима се базира номинација манастира за ову листу, узет је „тенденциозан и непрофесионалан текст

организације која га је номинувала” (Koha.net 2021d), а истиче се и занемаривање консултација са заинтересованим странама.

„Уверено тврдимо да се ’Европа Ностра’ никада није позивала на званичне извештаје релевантних безбедносних механизма, укључујући и оне КФОР-а као директно одговорног у овој области. (...) Оцењујемо да је ’Европа Ностра’ требало компетентније и професионалније да се позабави аспектом правне сигурности, позивајући се на међународне организације чији је мандат праћење спровођења законитости, као што су ОЕБС, ЕУ, ИМЦ као надзорна тела, али и на релевантне документе која општина Дечани поседује” (Zeri.info 2022).

Пристрасност организације „Европа Ностра” у третирању проблема безбедности манастира Дечани у албанским јавним изјавама представљена је из више аспеката. Као један од њих истиче се претеривање у одређењу угрожавајућих фактора. Тако се ознака „локални екстремисти” квалификује као намерно преувеличавање, док се за навод о нападу терористичке организације „ИСИС” тврди да је „неутемељен у чињеницама” (Telegrafi.com 2021). Пристрасност организације уочена је чак и у случајевима помињања унутрашњих карактеристика зграде, јер су, како се наводи, референце у потпуности узимане из српске историографије, „док се Косово помиње у фусноти!” (Telegrafi.com 2021).

Реаговање на два спорна „прејудуцирања” у тексту номинације примери су најексплицитније одбране конструкта политичког идентитета такозване косовске државе. Прво прејудуцирање односи се на израз „нерешени статус Косова”. Оно је изазвало реакције забринутости и навођење низа званичних података везаних за стицање и међународно потврђивање независности ове такозване државе.

Друго наводно прејудуцирање, окарактерисано као „закамуфлирана политичка намера”, узроковало је још полемичнији тон изјава у којима је критиковано, јер се односи на повезивање питања манастира Дечани са политичким дијалогом између такозваног Косова и Србије. Ова могућност је, као што је већ речено, у албанским јавним дискурсима о српским светињама на Косову и Метохији означена као велика политичка опасност. Стога све јавне изјаве о овој теми воде истом закључку – категоричној тврдњи о непристајању такозване државе Косово на поновно отварање питања културног наслеђа у дијалогу.

„Екстремна политизација културног наслеђа не служи правим циљевима, већ посебним интересима држава које злоупотребљавају европске и међународне платформе културне сарадње у служби мира и општег просперитета (...) Дакле, Манастир Дечани нема и не треба да има везе са политичким дијалогом Косова и Србије. Покушај да се изгради веза између њих вештачки је и неодржив и као такав мора бити одбачен (...)” (Koha.net 2021d).

Када је реч о критичким судовима изнетим на рачун стручности процена организације „Европа Ностра” и њеног рада, приметно је заоштравање оцена у јавним изјавама, након објављивања одлуке да манастир Дечани остаје на листи и у 2022. години. Тако се за ову организацију која је „на парадоксалан начин прогласила манастир Дечани за једно од најугроженијих места у Европи” (Kossev.info 2022c) и која „крши принципе професионализма и објективности”, каже да је „изгубила кредибилитет након што је била подвргнута политичком утицају државе Србије” (Kosovo online.com 2022). Истиче се и њено наводно лицемерје, јер је у истој години када је уврстила манастир Дечане на листу, одбацила номинацију тврђаве у Новом Брду као кандидата за исту.

Стратегије позитивне самопрезентације у албанским јавним дискурсима усмереним на одбрану угроженог имица такозване косовске државе очитују се пре свега у двама врстама афирмативних тврдњи. Прва врста тврдњи су оне о високој ангажованости и ефикасности косовских институција, као и о супериорности законских модела у области заштите безбедности културног наслеђа, са акцентом на безбедности православног наслеђа а посебно манастира Дечани. Друга врста тврдњи односи се на велику посвећеност државе пружању гаранција заштите права свих мањинских заједница у земљи.

У бројним изјавама у јавности и неколицини дипломатских писама упућених „Европа Ностри”, страним амбасадама и Унеску, уочљиво је понављање истих формулација о високом нивоу безбедности који уживају православне цркве на Косову, као и о уставним/законским, институционалним и политичким гаранцијама заштите и унапређивања права СПЦ и свих невећинских заједница у земљи. Уз ове тврдње, стратегија позитивног представљања такозване косовске државе укључује неретко и негативно представљање намера и деловања представника СПЦ. Тако, на пример, објашњење да су у оквир, који је држава изградила на уставним и законским

одредбама, укључене све одредбе Ахтисаријевог плана, осим афирмације државно-правног система такозваног Косова, има још један додатни смисао. Овај увод служи као фон негативним чињеницама везаним за став и одношење СПЦ према привилегијама и правима који су јој дати.

„Овде је од посебног значаја подсетити се на одредбу Ахтисаријевог плана, која изричито захтева да ова права, привилегије и имунитети СПЦ долазе са обавезом и одговорношћу да делује у складу са законодавством Косова и без кршења права других и нашег Устава. Да вас обавестимо да је Српска православна црква узела само права из Ахтисаријевог пакета, одбацујући одговорности. Дакле, ужива све гаранције и привилегије које произилазе из Ахтисаријевог пакета (и Устава Косова), али одбија да призна државу Косово, што је предуслов за уживање права” (Koha.net 2021d).

Албанске јавне изјаве о безбедности манастира Дечани одликује такође понављање истих фраза о високом нивоу његове безбедности, загарантоване институционалним и правним механизмима, с тим што је у овом случају безлични административни језик понекад обогаћен отужним изразима о привржености манастиру.

„Манастир Дечани је у добром стању, са пуним уставним и законским гаранцијама, са потпуном безбедношћу и без опасности по њега – један је од споменика којим се држава и друштво Косова поносе и, као и кроз историју, наставићемо да га и убудуће чувамо са пуно љубави и посвећености” (Koha.net 2021d).

„Као што сви знамо, Манастир Дечани део је богатог културног мозаика Косова“ (Koha.net 2022).

„(...) манастир Дечани, драгуљ светске архитектуре и један од најзаштићенијих споменика у нашој држави, који је у изванредно добром стању, проглашен је једним од најугроженијих споменика у Европи“ (Kosovo online.com 2021d).

У једном од примера екстремне примене *стратегије позитивне самопрезентације*, базични принцип замене теза, према којем се потенцирају установљени закони о заштити сакралних споменика, уз истовремено игнорисање њиховог изневеравања у пракси, досеже размере апсурда. Реч је о тврдњи да је овај „манастир међу најбезбеднијим местима на Косову, јер објекат и простор око њега обезбеђују снаге НАТО алијансе” (Kossev.info 2022e). Након више озбиљних оружаних напада на манастир и вишегодишњих и огрешења о законе везане за његову безбедност и заштиту његових

права, тешко да би било која чињеница могла да пружи уверљив доказ о његовој безбедности, а камоли податак да га и даље морају обезбеђивати међународне снаге.

Супериорни карактер саме заштите потенцира се истицањем њеног међународно потврђеног квалитета: „(...) манастир Дечани ужива пуну правну заштиту у складу са међународним конвенцијама, чиме се обезбеђује очување интегритета вредности наслеђа, које се вреднује као део светске баштине” (Kossev.info 2022d).

Раније помињано позивање на посвећеност одбрани свих светиња, а посебно манастира Дечани као одлику модалног карактера Албанаца, јавља се и сада, као још једна у низу гаранција безбедности манастира Дечани.

„Културне и верске вредности Албанци никада нису нападали, већ штитили по сваку цену и у било које време (...) Изгледа да се многим не свиђају хармонија и историјска брига грађана Дечана о њиховом манастиру” (Gazeta expres.com 2021). Ова тврдња уопштава се до нивоа историјског континуитета: „Манастир Дечани је у свим етапама наше историје чувало и поштовало локално албанско становништво” (Kossev.info 2022e). Чак и дипломатско писмо садржи референцу на заштитничке склоности Албанаца према српским светињама. „То су споменици којима се косовска влада и друштво поносе. Као и раније током историје, исто тако ће и у будућности ти споменици бити заштићени са великом љубављу и посвећеношћу” (Kosovo online.com 2021d).

Афирмативним тврдњама гореописаног типа неретко се у изјавама супротстављају негативне актуелне чињенице везане за злонамерност представника СПЦ. Док се у првонаведеној изјави не именују, у другонаведеној се „злонамерна политика поглавара манастира, игумана Саве Јањића” (Kossev.info 2022e) истиче као једини фактор угрожавања безбедности манастира Дечани. Позитивним чињеницама о побољшању безбедносне ситуације у земљи такође се супротстављају негативне тврдње везане за СПЦ и Србију.

„У последњих 14 година није се десио ниједан озбиљан инцидент, не само у манастиру Дечани, већ ни у једном православном манастиру. Србија тражи 'Ахтисари плус', тражи посебан статус за православну цркву” (Klankosova.tv 2022a).

Најконкретнији вид доказивања безбедности српског културног наслеђа у самопроглашеној држави Косово представљају „подаци са терена”. Реч је о позивању на ангажовање специјалних

полицијских снага у заштити и очувању безбедности српских сакралних споменика, као и на званичне извештаје и статистике који говоре о тренду смањења броја инцидената.

„Полиција Косова има посебну јединицу за културно наслеђе која чува православне цркве. Од 201 припадника јединице, 30 (15%) су косовски Срби. Према подацима полиције КС и мисије КФОР-а на Косову, последњи озбиљан инцидент у близини православне цркве догодио се 2007. године (...) Полиција Косова обезбеђује око 200 православних места (присуство 24/7 у 24 од њих)” (Kosovo online.com 2021c).

Како се наводи из косовског министарства културе, када су у питању верски објекти на Косову, безбедносна ситуација је побољшана, што потврђују наводни извештаји органа безбедности, Косовске полиције и Мисије КФОР-а на Косову. Од 537 случајева инцидената у верским објектима пријављених Косовској полицији у периоду 2014 –2021. године, свега 6% њих било је у православним објектима. „Према најновијим статистикама специјалне јединице Косовске полиције, у периоду јануар–јун 2022. године, забележено је 5,88% мање случајева у односу на исти период 2021. године”. Стога се изводи закључак: „Безбедносна ситуација у споменицима верског наслеђа је задовољавајућа, без озбиљних случајева (инцидената)” (Kossev.info 2022d).

У извештају Стејт департмента о стању верских слобода, међутим, уз извештаје Косовске полиције наводе се и подаци из других извора, па и оних српске стране, који указују на то да се догодило више инцидената него што полиција наводи (Kossev.info 2022d). Један од разлога за ова неподударања лежи у чињеници да је полиција већину инцидената класификовала као крађу, иако су неки подразумевали оштећење гробаља или друге имовине (Kosovo online.com 2021e).

У извештају мисије ОЕБС-а на Косову и Метохији, регистрован је пораст инцидената почињених на црквама и на гробљима који припадају Српској православној цркви и српској православној заједници. Како се наводи, у периоду јануар 2014 – децембар 2020. године, пријављено је 247 инцидената на културном наслеђу и верским локалитетима. Међу њима, 112 случајева су биле крађе новца или имовине, а 86 инцидената вандализма догодило се на верским објектима. Више од половине њих – 48 случајева, било је усмерено против верских објеката Српске православне цркве.

Међу инцидентима у којима су мете културно наслеђе и верски локалитети, 57 одсто од преосталих 135 инцидената почињено је у црквама и на гробљима који припадају Српској православној цркви (Novosti.rs 2022).

Кратки екскурс у статистичке податке на крају овог дела рада, требало је да илуструје то до које мере је албански дискурс о заштити и безбедности српских сакралних споменика на Косову и Метохији оптерећен нужношћу (по)државања угроженог конструкта политичке димензије „косовског идентитета”. Стога чак и бараћање чињеницама, које су крајње егзактне и проверљиве, подлеже својеврсној дисторзији, како би се оне уклопиле у одређене стратегијски пласиране конструкције које подржавају тврдње о (повећаној) безбедности српских сакралних споменика у самопроглашеној косовској држави.

2.2.3. Непримењивање одлуке Уставног суда о враћању земљишта манастиру Дечани

Третман који је тема (не)примењивања одлуке Уставног суда о враћању земљишта манастиру Дечани добила у албанским јавним изјавама значајан је за проблем којим се овде бавимо из више разлога. Наиме, он упућује не само на одношење према правима СПЦ загарантованим посебним законима, и правним нормама уопште, већ и на начине потврђивања „суверености” такозване државе Косово у ситуацији када се у питање доводи функционисање њене институционалне сфере и поштовање усвојених закона. Важност је утолико већа јер је реч о осетљивој области заштите верских права и културне баштине мањинске српске заједнице, који су, бар декларативно, под будним оком међународних институција. Влада Косова, пред међународном заједницом, настоји да на све доступне начине створи репутацију државе која је вољна и способна да заштити мањинска права и мултиетничко културно наслеђе Косова као универзалну вредност, и да истовремено, што је мање могуће, спроводи инклузивну политику наслеђа.

Већина овде анализираних албанских јавних изјава везаних за (не)поштовање пресуде Уставног суда о враћању манастирског земљишта – доминантно су обликоване приближно истим коришћењем *стратегија оправдања* и *стратегија порицања проблема*.

У самом приступу проблему (не)извршавања пресуде Уставног суда о враћања имовине манастиру Дечани читује се, осим тога, и потреба за екстремним дистанцирањем према свим траговима некадашње државности на територији која је сецесијом и самопроглашењем отета, те стога и према реституцији којом је одавно конфисковано земљиште враћено првобитном власнику.

У складу са горепоменутом потребом дистанцирања према прошлости, у великом броју јавних албанских изјава, пресуди Уставног суда о враћању земљишта Манастиру Високи Дечани не приступа се као према законом обавезујућем акту највише правне инстанце у земљи. *Стратегијом порицања проблема* она је квалификована као „најапсурднија одлука коју може донети неки Уставни суд”; као одлука која је „довела до кршења људских права” (Kosovo online.com 2019), као „неприхватљива и неспроводљива” (Koha.net 2019). Увођењем *заблуде апела на последице* у аргументациону схему оспоравања ове одлуке, тврди се да ће њено извршење начинити „велику правну штету и озбиљно оспорити уставни и правни систем на Косову”, те је као таква окарактерисана као „скандалозна”, „противуставна”, „незаконита” и „недопустива” (Kosovo online.com 2021a). Како се наводи, „убила би наду грађана Дечана да живе у овом граду”, јер њеним извршењем „манастир постаје препрека у концепту економског развоја” (Kosovo online.com 2019).

Најзаступљенија аргументациона схема за оспоравање пресуде Уставног суда је такозвана *моралистичка заблуда*, на основу које се чињенични закључци изводе из евалуативних премиса. Према овој аргументацији, разлог за одбацивање дате пресуде лежи у чињеници да она „легитимише одлуке из Милошевићевог времена насилних мера” (Koha.net 2019), односно да се њоме „спровode закони Србије 90-тих” (Kossev.info 2021). У овом тенденциозном поистовећивању одлуке Уставног суда са Милошевићевим режимом иде се чак дотле да се она именује као „Милошевићева одлука” и оспорава коришћењем *топоса историје и топоса позивања на ауторитет*:

„Против закона, одлука и подзаконских аката из Милошевићевог доба, све демократске државе света, укључујући и Немачку, бориле су се и сматрале их дискриминаторским” (Kosovo online.com 2021a).

Сличног смисла је и следећи крајње политикантски исказ премијера Куртија: „Међутим, напомињем да као што тражимо од

Србије да се огради од Путина у садашњости, тражимо и да се огради од прошлости, односно Милошевића. Јер се ради о 24 хектара земље коју је он поклонио манастиру Дечани” (Kossev.info 2022).

Исказ председнице Османи, аргументу нужности дистанцирања од „мрачне“ прошлости, додаје и аргумент бриге о будућности ове такозване државе уколико се отпочне с праксом допуштања преседана какав би био направљен извршењем ове судске одлуке:

„(...) треба бити веома опрезан са преседаном који се ствара одлуком Уставног суда Косова у случају Манастира Високи Дечани (...) Не заборавите да је Милошевић давао и узимао земљу 90-их година без икаквих критеријума, без икакве одлуке, то је потпуно на дискриминаторној основи. И чак, он је то радио током година 1998–99, када смо ми били у рату, када је извршио геноцид над народом Косова” (Kossev.info 2022).

Две горе наведене изјаве премијера Куртија и председнице Османи важне су и због политичког концепта виктимизације који се у албанским дискурсима континуирано поткрепљује реминисценцијама на време Милошевићевог режима и ратне сукобе на Косову и Метохији. У наведеним исказима, везано за концепт виктимизације, уочљиви су и елементи *конструктивне стратегије кохезивације*, којом се истичу заједничке патње и бриге припадника заједнице. Исту стратегију налазимо и у изјавама везаним за Храм Христа Спаситеља у Приштини, названу „Милошевићева црква”, о чему ће бити више речено у наредном делу овог поглавља. Овде је довољно подсетити се тезе из теоријског увода о колективним траумама из прошлости као средству убрзаног формирања идентитета.

У случајевима јавних изјава којима се начелно уважава нужност поштовања одлука Уставног суда, различитим *стратегијама оправдања*, објашњавају се разлози због којих она ипак није спроведена. Образложења заснована на померању пажње са основне теме расправе, којим се уместо стварних аргумената нуде лажни, заснивају се на логичкој грешци релевантности, названој *заблуда црвене харинге (Red herring fallacy)*. *Стратегијом легитимације рационализацијом*, којом се легитимност исказа остварује реферирањем на домене одређених стручних знања, дефиниција и објашњења, уводе се правничка образложења тврдње о нерегуларности ове судске одлуке. Иако она нису искази правних експерата, нити могу имати икаквог стварног ефекта на одлуку Уставног суда која је коначна и обавезујућа, налазимо их у бројним изјавама у јавности

у којима се истиче важност узимања у обзир „противречности у историјском и правном смислу“, односно „многих процедуралних повреда” (Klankosova.tv 2022).

„Пре свега, дискриминаторна је одлука Владе Србије којом је 1997. године та земља дата манастиру, јер су та земљишта била власништво два јавна предузећа. Друго, у правном смислу, манастир Дечани нема самосталан правни идентитет, јер правно (земљиште) припада Српској православној цркви” (Evropaelire.org 2021).

„Питање својине земљишта око манастира није решавао ни један релевантан суд и верујем да Уставни суд не може да донесе одлуку о предмету без исцрпљивања свих других правних корака” (Koha.net 2022).

„Многи људи не знају да судски аргументи друге стране нису разматрани, због процедуралног одуговлачења. Не разумем ни како је православна црква била заступљена на суду са својим свештенством, када они тврде да имају представништво у другој земљи” (Kossev.info 2022).

Коришћењем *стратегије одрицања одговорности и инверзије улога жртве и починиоца*, представници СПЦ – наводни политички инструмент Србије – истичу се као један од главних узрочника насталог проблема. Као претпоставка његовог решавања наглашава се важност промене става верских поглавара манастира, односно њихово показивање спремности на сарадњу. Утолико више због привилегија и права која им законодавство нуди.

„Даћемо све од себе да сачувамо легитимна права манастира, али и верски лидери манастира морају да ураде свој део, тражећи решења кроз договоре са локалним становништвом (...) нажалост, Српска православна црква је континуирано злоупотребљавана од стране Србије, као политички инструмент против Косова” (Evropaelire.org 2021).

„Спровођење судских одлука треба да буде приоритет косовских институција, али би у случају Манастира Високи Дечани требало преиспитати пресуду Уставног суда (...) Као што знамо, косовско законодавство, кроз Закон о посебним заштићеним зонама, нуди православној цркви велике погодности, међу којима је Српска православна црква ауторитет одлучивања у Имплементационом надзорном савету, док простор око манастира ужива режим заштите. СПЦ на Косову требало би да промени свој приступ према окружењу у коме се налази, чиме би се створили услови за

међусобно разумевање, али и спровођење судске одлуке о враћању земљишта (...) Видели смо да је Српска православна црква често била више портпарол Владе Србије него верска заједница која би суштински промовисала мир међу локалним заједницама” (Kosovo online.com 2021).

У оквиру примене *стратегије одрицања одговорности* која је пребачена на управу манастира Дечани и СПЦ, уочљиве су и различите комбинације других стратегија. Тако се, на пример, замена тезе, којом се уместо извршења судске одлуке нуди тек спремност на дијалог са управом манастира Дечани, увођењем аргументације засноване на *заблуди црвене харинге* развија у *стратегију инверзије улога жртве и починиоца*. У интерпретацији ситуације, чињеница да је манастирска управа прекинула контакт са премијером Куртијем – што је сасвим разумљиво након вишегодишњег оглушивања о њихове легитимне захтеве – постаје примарнија од чињенице неизвршења одлуке Уставног суда. Ова инверзија улога жртве и починиоца развија се често у контранапад реализован *стратегијом позитивне самопрезентације и негативне презентације Другог*.

„(...) овде често парадоксално траже да се спроведе одлука Уставног суда, истог суда који произилази из Устава који каже да је Косово независна држава. Они би прво требало да нам кажу да ли признају овај Устав који проглашава Косово као независну државу, онда можемо да говоримо о Уставном суду који је уписан у овај Устав. Верујем да изазове које имамо са Српском православном црквом треба решавати унутрашњим дијалогом. Чудно, наша Влада, Куртијева влада је прва са којом одбијају да разговарају. Никада нисмо разумели зашто” (Kossev.info 2022).

„Српска православна црква је та коју Србија континуирано злоупотребљава као политички инструмент против Косова и Албанаца. Максимално ћемо се залагати за очување легитимних права манастира, али ће и верски поглавари манастира морати да ураде свој део посла, тражећи решења кроз дијалог и договоре са локалним становништвом, а верујем да је тако нешто могуће” (Koha.net 2022).

У једној од Куртијевих изјава, у оквиру стратегије позивног самопредстављања, споразумевање са манастиром око враћања спорног земљишта квалификује се као неприхватљиво „улажење у логику трговања“, док се с друге стране истичу вештине и знања које такозвана косовска влада поседује и користи, радећи набоље што може и не штедећи себе. „Не улазимо у логику трговања ни са

ким. Са знањем које имамо, са вештинама које поседујемо, радимо најбоље што можемо, не штедећи себе. Ако постоји потреба за комуникацијом, и овде смо изразили спремност” (Klankosova.tv 2022).

Комбинацију *позитивног самопредстављања* и *стратегије оправдања*, која истовремено потенцира последњу реч владе по питању манастирског власништва, очитује следећа премијерова изјава:

„Када је реч о манастиру Дечани, ми подржавамо очување културног наслеђа без обзира на вероисповест, али културно наслеђе и власништво нису иста ствар (...) Изразио сам спремност да започнемо разговоре са православним верским властима на Косову и да нађемо решење” (Kossev.info 2022).

На крају овог потпоглавља, осврнућемо се на изјаву премијера Куртија, као једну од последњих у временском периоду обухваћеном наши истраживањем, којом је он јавно потврдио да влада одбија да примени одлуку Уставног суда о враћању земљишта манастиру Дечани, а да притом не само да то ниједном речју није експлицитно изразио, већ је напротив исказао супротно уверење, уз извесна ограђивања. Дотична Куртијева изјава очитује комбинацију *стратегије избегавања кривице* и *стратегије инверзије улога жртве и починиоца*, омогућене заменом теза.

Коришћење неодређености у уводном делу изјаве, имајући у виду све Куртијеве дотадашње играчке, поприма карактер циничне провокације. Наиме, о питању враћања земљишта, Курти је најпре изразио оптимистично веровање да ће оно бити решено, као да је то ствар веровања и оптимизма, а не нешто што зависи од одлука владе, пре свега његове. *Стратегијом предикације* реализована је употреба пасивне конструкције, којом се овом питању приписује својство решености (питање ће бити решено), док се вршилац могуће будуће радње (решавања питања) изоставља. Тиме се остварује избегавање кривице за (не)решавање овог питања. Наставак изјаве реализован је *стратегијом инверзије улога жртве и починиоца*, пребацавањем са теме решавања датог питања на тему одбијања наводне Куртијеве иницијативе за разговор са управом манастира, и истрајавања његове вере у могућност дијалога упркос томе, чиме остварује позитивно самопредстављање.

„Верујем да ће то питање бити решено, оптимиста сам, ја сам први премијер Косова којег православни свештеници у манастиру Дечани не прихватају на састанку. Са мојим претходницима су се сретали, али ме не желе на састанку. Тражио сам термин, али су ме

одбили. Верујем да можемо да се укључимо у дијалог и да решимо проблеме које имамо“ (Klankosova.tv 2022b).

Наредни редови текста изјаве откривају употребу *топоса историје* – реферирање на Милошевићев режим као лајтмотивско оправдање одбијања да се земљиште врати манастиру. Увођење правничких објашњења очитује коришћење *стратегије легитимације рационализацијом*, јер се могућност да земљиште ипак не буде враћено аргументује позивањем на стручна знања.

„За манастир Високи Дечани има 24 хектара земље које му је пре 25 година дао Милошевићев режим. Имамо одлуку Уставног суда, али постоје управни предмети везани за имовину“ (Klankosova.tv 2022b).

Завршним делом Куртијеве изјаве изражава се жеља, али не и решеност (носилаца власти) да „сачувају“ манастир, који је, именован као „културно наслеђе свих грађана“, што је само политички коректнија варијанта квалификације „део косовског културног наслеђа“.

2.3. Такозвана држава косово vs. СПЦ

Конфронтирајуће репрезентације косовске државе и СПЦ присутне су као нека врста подразумеваног фона бројних албанских јавних изјава анализираних у оквиру двеју претходно разматраних макротема, те их је тешко јасније тематски разграничити у односу њих. Међутим, управо због његовог лајтмотивског присуства, а зарад интереса детаљнијих аналитичких увида у његов значењски потенцијал, конфронтирање косовске државе и СПЦ издвојено је у посебну макротему. Наиме, уочили смо да се неретко, на позадини главних смерања дискурзивних стратегија истраживаних у оквиру других двеју дискурзивних макротема, развија с једне стране доследно негативна репрезентација улоге и деловања СПЦ на територији такозваног Косова⁴⁰, а с друге хипертрофирано позитивна репрезентација самопроглашене државе Косово. Посредством ове

⁴⁰ Између налаза нашег истраживања и налаза раније предузетог, методолошки потпуно другачијег, али тематски сродног истраживања Јелене Лончар, приметна је значајна подударност албанских дискурса у негативним репрезентацијама карактера и улоге српске цркве. Оно што се намеће и у површној компарацији албанских изјава анализираних у ова два истраживања јесте тренд заоштравања ставова, и веће експлицитности у негативним судовима и квалификацијама. О овом истраживању погледати у: Loncar 2019.

поларизујуће репрезентације, остварује се конструисање позитивног политичког идентитета такозване косовске државе.

У албанским јавним изјавама о српским сакралним споменицима на Косову и Метохији, репрезентације СПЦ, а посебно управе Манастира Високи Дечани обликоване су у смеру конструисања непријатеља косовске државе и њених грађана. Узроци овој појави су и историјски и савремени. СПЦ је, од свог настанка, била тесно повезана са националном историјом Србије, очувањем српског идентитета и моћи српске државе, а као резултат ове историјске везе, јавља се перцепција њене доминантно политичке функције (Defreese 2009, 260). Усвојени закони о културном наслеђу и правима СПЦ доживљавају се истовремено и као претња независности Косова и као њен услов, где би евентуално неспровођење предложених закона утицало на међународни положај Косова, чиме би се спречило његово пуно признање (Surlić 2017, 115).

Овај конфликт двоструке одбојности према законима који штите српска права зацементирао је негативизам у односу према СПЦ на Косову и Метохији. Много тога већ је речено у вези са негативном перцепцијом закона којима се, према албанском виђењу, врши позитивна дискриминација СПЦ у односу на грађане такозваног Косова. Посебно је у том смислу на удару био манастир Дечани, чија је законска заштита тумачена као препрека економском развоју. Законом заштићене „привилегије” манастира неретко су у јавним албанским изјавама представљене као „екстериторијални статус” (Reporteri.net 2021), а сходно томе и као претња суверености и интегритету државе.

„Манастир Дечани и његово особље су привилеговани. Они се својим поступцима понашају као већа држава од наше државе” (Kosovo online.com 2020d).

2.3.1. Клевета као екстремни облик негативне карактеризације

О албанским тврдњама о наводној злонамерности управе манастира Дечани такође је већ било речи, а овде је потребно позабавити се клеветама на њен рачун и против манастирске управе, као изразитим обликом негативне карактеризације. Једну од екстремних форми клевете налазимо у следећој изјави:

„Одговорно изјављујем да је сваки инцидент који се догодио у Дечанима од 2005. године до сада, починило особље манастира, а финансирало га је и одобрило ово особље. Безбедносне институције, КФОР и косовска полиција имају податке о томе, а то сведоче и извештаји КБС” (Kossev.info 2021b).

Још екстремнији облик клевете везан је за личност игумана манастира Дечани Саве Јањића, који је и у периоду који претходи оном разматраном у нашем истраживању, а и у истраживаном, био под константним ударом напада албанских псеудоисторичара. Осим што се од њега јавно тражило да се извини за геноцид који су „српска држава и народ починили над косовским Албанцима из Дечана” и „да одустане од провоцирања безбедносне ситуације у Дечанима” (KoHa.net 2019), није се презало ни од најтежих оптужби за саучесништво у ратним злочинима.

„Подсећамо игумана Јањића да су у нашим сећањима још увек свеже црквене службе, у којима су највиши поглавари манастира Дечани, управо у овом храму пошкропили светом водицом и окадили стотине српских паравојски које су починиле најтеже злочине над Албанцима Дечана и околине, али и шире” (KoHa.net 2019).

Клевете на рачун игумана Дечана упућене су и од стране Савета за заштиту људских права на Косову. Овај савет јавно је предложио да игуман буде истражен везано за „могуће кршење Закона рата и хуманитарног права”, због његове „улоге пре и током рата на Косову, због цивила заточених у манастиру Дечани” (Kosovo online.com 2021f).⁴¹

У уводном делу већ је истакнут третман који је СПЦ као институција имала у јавним албанским изјавама о српским сакралним споменицима на Косову и Метохији. Реч је о томе да се СПЦ приступало више као политичкој него као верској организацији, што је очитовано у различитим формама и контекстима. У већ разматраним примерима коришћења *стратегије инверзије улога жртве и починиоца*, у ситуацијама флагрантног кршења закона којима се штите српски верски споменици и права СПЦ, манастир Дечани често је називан „амбасадом Србије и Русије на Косову” (Telegraf.com 2020). Неретко је, такође оптуживан да своју пуну независност и заштиту злоупотребљава „за проширени утицај Србије на Косову, стављајући религију у службу политике” (Reporteri.net 2021).

⁴¹ Истина је заправо да је Јањић током рата пружао уточиште албанским избеглицама, о чему су писали и страни медији.

Манастир Дечани именован је и као „последња тачка безнадежне битке коју Србија води на Косову, злоупотребљавајући православне цркве и манастире” (Front online.net 2022).

У погледу негативних перцепција улоге СПЦ на Косову и Метохији, а посебно њене снажне везе са српским идентитетом, следећа јавна изјава пружа резимирајући увид:

„Од времена Краљевине Југославије до данас, српске православне цркве у разним облицима уништавале су, пљачкале, присвајале и инструментализовале културу како би оправдале то да је Косово ‘колевка Србије’. Да би то оправдали, измислили су ваннаучну тезу која се односи на дужност и право националног идентитета, како се каже, ‘право на очување националног идентитета је неоспорно право, које се не може одвојити ни од народа ни од држава’” (Muhadri 2021).

2.3.2. Српске цркве као политичке изјаве

Нешто другачији облик оптужби за „политичко деловање” сусрећемо у генералној перцепцији одређених српских цркава као својеврсних „политичких изјава” (Morel 2013, 4). Реч је о црквама изграђеним или обновљеним под режимом Слободана Милошевића, што је тумачено као начин остваривања пуне српске контроле над територијом. Само постојање ових цркава, у албанским дискурсима добија значење угрожавања суверенитета такозване косовске државе. То је очито у изјави Лиге историчара такозваног Косова „Аљи Хадри“, у којој се, уз навођење имена „политичких цркава“ наглашава да су косовске институције у обавези да штите „суверенитет и Устав“.

„Цркве које је изградио Милошевићев режим у нашој земљи током 1989–1999, почев од оне на имању Приштинског универзитета, затим у Ђураковцу и Бањи и Пећи, у Истоку, Дреновцу у Клини, Грмову из Витине, Клокоту, Брњаку, Ораховцу и свуда по другим местима на Косову – све су политичке” (Kossev.info 2022f).

Ситуације екстремног кршења верских права СПЦ и њених верника такође се могу повезати са горенаведеном тезом о црквама из Милошевићевог времена као „политичким изјавама”. Реч је о екстремној реакцији косовских званичника и читаве јавности на одржавање литургије на празник Спасовдан, у Храму Христа Спаситеља у Приштини 2021. године. Ова литургија перципирана је као

провокација уочи дијалога у Бриселу 15. 6. 2021. године. Додатну тежину целој ситуацији давала је чињеница да је у току још увек био пролонгирани правни спор између цркве и универзитета у Приштини, око власништва над земљиштем на којем је црква изграђена.

Изјаве званичника везане за овај догађај и његов повод обликоване су *стратегијама оправдања, стратегијама одрицања одговорности*, односно *инверзијом улога жртве и починиоца*.

Уводна реченица следеће изјаве обликована је стратегијом оправдања, док наредна реченица читује инверзију улога жртве и починиоца, јер се верском обреду вршеном у цркви приписује намера вршења притиска на суд.

„Полиција није унапред обавештена о спровођењу ове активности и то представља кршење правила јавне безбедности на Косову. Имовина на којој је подигнута недовршена грађевинска 'структура', тренутно је у парничном поступку, где је тужилац Универзитет у Приштини 'Хасан Приштина'". Из тог разлога, ниједној странки која је део судског поступка неће се толерисати вршење притиска на судове" (Zeqiri 2021).

У изјави министра културе, омладине и спорта Хајруле Чекуа (Hajrulla Çeku), одржавању литургије у Храму Христа Спаситеља приписана је још тежа, политичка намера и то диктирана из Београда.

„Организовање политичких литургија чини вас политичком Црквом. Као таква, уместо да окупљате људе, ви подстичете сукоб (...) Праћење упутстава 'политичких богова' рецепт је за катастрофу, СПЦ требало је да научи лекцију из 1990-их" (Kosovo online.com 2021c).

Свест о важности пружања државних гаранција поштовања законом заштићених верских права и слобода мањина, наметнула је потребу да се њихово кршење оправда, уз истовремену инверзију улога жртве и починиоца.

„Слобода верског деловања је загарантована Уставом и законима Косова и заштићена је свим институционалним механизмима. Међутим, верска активност не може се користити у политичке сврхе, нити се може штетити реду, закону и правди. Платили смо високу цену за мир који данас уживамо, стога косовске институције неће толерисати радње које штете јавној безбедности, ометају независност правосуђа и подстичу сукобе, угрожавајући суживот међу заједницама" (Ardita Zeqiri 2021).

Ова изјава, осим коришћења горенаведених стратегија очитује и употребу *топоса историје као учитељице* за основу аргументационе схеме. Висока цена којом је плаћен садашњи мир референца је на оружане сукобе 1990-тих година на Косову и Метохији, односно на колективно трауматско искуство албанског народа. Ова историјска референца битна је за конструисање заједничке политичке прошлости Албанаца као важног идентитетског конструкта. Трауматска димензија овог колективног искуства показује се још важнијом у идентитетском смислу.

Као што је већ речено у теоријском уводу, оживљавањем колективних траума из прошлости, и њиховим реконструисањем кроз повезивање са актуелним искуствима, трауматска меморија поприма нови статус у дефинисању групног идентитета. Коришћењем политичког концепта виктимизације, она постаје средство за убрзано формирање идентитета. Конструкција прошлих патњи у новој ситуацији постаје тако извор категорија посредством којих група конструише свој идентитет, групно самопоимање и самопоштовање.

У изјави Енвера Хоџаја, заоштрава се гореистакнута виктимизујућа теза, а уз њу се наглашава и повреда достојанства државе, чиме се очитује и *перпетуирајућа стратегија оправдања*, у функцији одбране политичке димензије косовског идентитета.

„Зато је данас, нажалост, угрожен карактер државе Косово и отворене нове теме у дијалогу са Србијом које ће бити потврђене на састанку Куртија и Вучића 15. јуна. Само је литургија је верска. Све остало у вези с тим је политичко, чији је циљ искривљивање историје, истине и оправдавање геноцидног режима попут Милошевићевог. Рушевине подигнуте и недовршене у време окупације требало је третирати као такве – шовинистички пројекат усмерен против Албанаца који је заустављен и никада није завршен. Али није, 22 година након рата, када су ратне ране још отворене, организовати (...) литургију која је дубоко политичка, болна и неприхватљива. (Kosovo online.com 2021g).⁴²

⁴² На порталу Kosovo online. com, објављена је изјава коју је Хоџај поставио на свој Фејсбук профил, а коју су свакако објавили и информативни интернет портали, што је, према нашим увидима била распрострањена пракса у време трајања епидемије Covid-19, будући да су контакти са медијима били редуковани и отежани. Стога смо у овом и у још неколико случајева када нисмо могли наћи друге изворе, изјаве постављене на друштвеним мрежама Твитер и Фејсбук, које су потом преносене на одређеним онлајн информативним порталима третирали као тамо објављене. Овај избор сматрамо исправним имајући у виду чињеницу

Истог смисла је и следећа изјава, с тим што она садржи и изразе експлицитне дискриминације српске мањине, односно православних верника, који су искључени из категорије грађана, будући да они не могу бити увређени литургијом властите цркве.

„Уз сво поштовање верских слобода, православна српска литургија која се данас одржава у спорној цркви у дворишту Приштинског универзитета, храму изграђеном на милошевићевским фашистичким идејама, представља повреду достојанства наше Републике и пре свега увреду наших грађана и провокацију Владе” (Drenushë Ramadani 2021).

Другачијег смерања у односу на горенаведене изјаве је она Шкељзена Гашија (Shkëlzen Gashi) бившег саветника косовског премијера Аљбина Куртија. Наглашавајући „да Косово не сме да упадне у замку понављања 17. марта, уколико би реаговало на ‘провокацију’ СПЦ“, он је актуелну ситуацију приказао као негативну последицу усвајања Ахтисаријевог плана. Подсетио је тадашње представнике опозиционих странака на то да су цркве на Косову са статусом Српске православне цркве регулисане Ахтисаријевим пакетом за који су они гласали, и да стога треба да „заћуте“. „Српска Православна Црква на Косову, према Ахтисаријевом пакету, саставни је део Српске православне цркве са седиштем у Београду. 2008. године за Ахтисаријев пакет гласали су посланици косовске скупштине, укључујући све посланике политичких партија данас“ (Kosovo online.com 2021g).

Реакције званичника и политичара на покушај одржавања литургије наредне године, који је брзо осујећен, као да очитују спремност на овакав развој догађаја. Осим што их није ни било као претходне године, у њима је изостао сваки помен верских права и њиховог кршења. Изражавале су пре свега осуду наводно осмишљене и споља вођене политичке провокације која је приписана намери да се литургија одржи. Следећа изјава обликована је контрастним паралелизмом између СПЦ, као политички инструисаног провокатора који тражи улогу жртве, и стварне албанске жртве на коју се упућује виктимизујућом референцом на време Милошевићевог режима.

да су аутори, вођени потребом да баш у одређеном тренутку својим изјавама реагују на неку појаву и постављали исте на своје профиле рачунајући с тим да ће их медији преносити.

„Институција Српске православне цркве, мимо своје духовне и верске улоге, има још једну улогу на Косову, политичку. То је продужена рука Владе Србије и у тој улози је главни циљ да се провоцира, а затим преузме улога жртве. Бира се локација, као што је локација овде у Приштини, која је изграђена током 90-их година, у годинама када су Албанци били потпуно искључени из система и када је Милошевићев режим, не питајући никога, узео земљиште универзитета и дао га Српској православној цркви. У нормалној ситуацији Српска православна црква би морала да се извини и у доброј намери одустане од било каквог права на власништво над овом црквом или овом локацијом. Ова институција, која има многа права на Косову, злоупотребљава улогу и права која су јој дали ова држава и ове институције” (Koha.net 2022a).

Наведена изјава парадигматски је пример албанске перцепције смисла и улоге СПЦ на Косову и Метохији. У албанском виђењу, СПЦ је нека врста прерушене српске агентуре која, злоупотребљавајући статус и права које ужива и који јој само по сили наметнутих закона припадају, вреба сваку прилику за политичко провоцирање и изазивање нестабилности у држави.

2.3.3. Повезаност историје, СПЦ и српских светиња на удару албанских политизација

Као што се из свих до сада тумачених изјава везаних за СПЦ могло видети, она је у албанским дискурсима неодвојива од политичке улоге која јој је приписана. Тим десакрализујућим приступом, омаловажавају се верска и духовна димензија српске православне цркве, и дискредитује њена органска, историјска – идентитетска веза са српским светињама на које се присвајањем претендује. У до сада анализираним албанским изјавама везаним за манастир Дечани, чије су чак и литургије десакрализоване клеветамa, најјасније се очитује овај негативни однос према СПЦ. Велики део тог анимозитета, као што је већ речено, потиче од доживљаја угрожености суверенитета државе законима везаним за заштиту права СПЦ и српских светиња на Косову и Метохији. Стога Ахтисаријев план, као основа датих закона, представља честу мету критика у албанским јавним изјавама. Општије посматрано, разлози за непријатељско одношење према СПЦ леже у чињеници да српска историја на овом простору и СПЦ, као њен главни баштиник, представљају

озбиљну препреку учвршћивању конструкта албанске политичке прошлости на територији.

Потенцирајући у Ахтисаријевом плану супротстављеност његовог политичког концепта историјској и културној реалности, Буцови је критику истог базирао управо на политизацији. Овом политизацијом он настоји да уважавање вредности српских светиња, због које су сврстане у светску културну баштину, раздвоји од законом заштићених права СПЦ као њеног власника. У изјави коју наводимо у наставку текста, пресупонира се то да ова права СПЦ произлазе из чињенице да њене светиње представљају културну вредност читавог света, док се њихова фактичка припадност СПЦ, као основни извор ових права, релативизује. Пресупонира се такође и то да се на основу ових права тежи остваривању политичких права, што генерише политичке проблеме између српске и албанске стране. Тако се, *стратегијом балансирања једне ствари против друге*, ствара привид нужности избора између посебних права СПЦ и превазилажења поменутих политичких проблема.

„Ахтисаријев документ је регулисао неке позиције које нису адекватне културној и историјској реалности. Мислим да православна црква на Косову треба да има свој правни статут, али цркве и све друге институције треба да се третирају као власништво државе Косово. Ту постоји политички проблем између Приштине и Београда. Има доста затегнутости, поготово што су поједини манастири проглашени као светско благо под покровитељством УНЕСКО-а, и то је добро, подразумева чување и добијање културне светске димензије, али није добро ако се на основу тог статута тражи политички статут. Православна црква треба да има сва права, али да та права подлежу држави Косово” (Kosovo online.com 2020g).

У већини изјава са темом наводне неправедности Ахтисаријевог плана, незаобилазно је и помињање улоге СПЦ у том контексту.

„Чињенице су да је СПЦ присвојила право хришћанског наслеђа на основу језичке литургије, која је на овом поднебљу била најпре на грчком, па од 12. века и на староцрквеном, словенском језику. Тај фактор треба да се дефинише и ту леже ти проблеми који су више политички” (Kosovo online.com 2020g).

У вези са другачијом улогом коју би, у албанском виђењу, СПЦ требало да има у самопроглашеној косовској држави, потребно је поменути једну парадигматичну јавну изјаву која садржи одређене захтеве стављене пред СПЦ. Од ње се, наиме, очекује фундаментална

промена у самом приступу српским светињама. Овом променом била би поништена једна од њених важних функција у најдиректнијој вези са културно-историјским идентитетом српских сакралних споменика на Косову и Метохији и српским идентитетом уопште. Ова изјава открива нам истовремено и шта, осим законима заштићеног статуса СПЦ и верских споменика, представља највећу препреку изградњи „косовског идентитета”.

„Културно наслеђе треба проценити из нових плуралистичких перспектива које ће се користити да изазову националистички наратив. Садашњи дискурс је снажно уграђен у представљање чврстих културних идентитета, па самим тим и чврстих наратива. СПЦ је забарикадирана у наративу о црквама и манастирима повезаним са српском историјом и идентитетом и једини пројекат овог наратива је потпуна изолација ових места до стварања зона са статусом екстериторијалности (...) СПЦ треба да буде отворена за комуникацију са локалном заједницом и да тежи промени одозго на доле, фокусирајући се више на нове идеје и значења, како би се културно наслеђе одразило на заједницу и како се не би сагледавало као статична прошлост, већ као континуитет – дакле и садашњост – са новом улогом у стварању мостова сарадње и повећању међусобног поверења” (Koha.net 2021).

У овом дискурзивном подухвату подржавања конструкта косовског културног наслеђа, врло перфидно се, под плаштом афирмације савремених приступа феномену културне баштине, протура оспоравање српског идентитета. Процена културног наслеђа „из нових плуралистичких перспектива“ еуфемистичка је конструкција којом се маскира суштина захтева– одрицане српске културне припадности српским светињама на Косову и Метохији. О томе најбоље говори подразумевани контекст ових „препука“ СПЦ, а то је осуда њеног наводног изолационизма и несарадње са заједницом. У основи, овде је реч о стратегији *негативног представљања другог*, док је позитивно самопрезентовање садржано у афирмацији „нових перспектива“ и сопствене стране као њиховог доносиоца.

Као што је досадашњим анализама утврђено, албанске јавне дискурсе о српским сакралним споменицима на Косову и Метохији одликује вишеструка афирмација самопроглашене државе Косово у различитим контекстима. Онај који нас овде посебно занима јесте експлицитно коришћење присвојених српских сакралних споменика и с њима повезане српске историје, у циљу конструисања

континуитета историјског трајања и државности Албанаца на територији Косова и Метохије.

Подсетимо се ситуације о којој је већ било речи – кривотворењу идентитета остатака српске Цркве Свети Никола у Новом Брду, симболички потврђеном политичким ритуалом на политичкој светковини. На свечаности након обављене католичке мисе, на остацима наводне католичке катедрале Светог Колије, истакнута је важност улоге државе у подршци оваквим пројектима који афирмишу њену наводно богату историју, културне и духовне ресурсе. Изјаве говорника на овој политичкој светковини представљају примере експлицитног коришћења присвојене српске историје и културне баштине за симболичко потврђивање косовске државности. Штавише, ове изјаве очитују и дискурзивно конструисање заједничке политичке прошлости, садашњости и будућности.

„Волео бих да можемо наставити с обнављањем свих наших заоставштина које имамо под земљом. Ово је ваша дужност, дужност државе” (Drita.info 2019).

„Ово је једна срећна иницијатива, примерена, у право време и под правим околностима, за коју мислим да би требало да буде преточена у традицију. Јер ова држава има богату историју, велики просперитет, не само природних, као што је познато, већ и културних и духовних богатстава, о чему постоји обилна литература. Честитам вам цео овај дан, који треба да постане традиција повратка у нашу прошлост а што нам гарантује добру и срећну будућност, коју сви желимо” (Drita.info 2019).

„Треба да постане трајна традиција, то да једном годишње дођете, посветите мису целој дијаспори, мученицима, мученицима нације, којих није мало, хиљаде и хиљаде” (Drita.info 2019).

Чином екстремног дискредитовања једне од темељних ознака српског идентитета на Косову и Метохији, што катедрална Црква Светог Николе заиста и представља, истовремено се *стратегијом континуирања* остварује комеморирање „националних хероја” и истиче континуитет наводне албанске државности на овом простору.

У оквиру ове серије потеза дискредитовања српског идентитета отелотвореног у Цркви Свети Никола и новобрдској тврђави, инцидентна је била и појава албанских застава на њима. Након што су у јавности протутњале вести о уклањању и поновном враћању застава, Кадри Веселји, председавајући Скупштине Косова (а не много потом и осуђеник за тешке ратне злочине против човечности,

почињене током рата на Косову и Метохији 1990-их), поставио је на друштвену мрежу Фејсбук своје слике са поменутим албанским заставама и косовском полицијом у позадини. Ове слике пренели су одмах многи косовски медији, заједно са текстом његових изјава, које такође прочитују горепоменуте *стратегије континуирања и позитивног самопрезентовања*, у комбинацији са *стратегијом дискредитовања* српског идентитета и српске историје.

„Поносан на славну тврђаву Ново Брдо, овај драгуљ нашег културног наслеђа и ово древно насеље које је вековима служило као раскрсница цивилизација. Још више сам поносан на прелепу заставу Косова која се поносно вијори на својим кулама, као и на полицију и друге државне институције које брину о осликаним споменицима Косова (...) Србија узалуд покушава да асимилије нашу културу и наслеђе. Као будући премијер, нећу дозволити да ово древно богатство Косова било ко и из било ког разлога политички инструментализује или дирне” (Telegraph.com 2019a).

Веселијевићев чин и његова изјава имају исти смисао као горе анализиране изјаве – потврђивање државности самопроглашене Републике Косово, с тим што се овде прочитује и примена *стратегије позитивног самопрезентовања и негативног презентовања Другог*. Наравно, реч је и о *стратегији инверзије улога жртве и починиоца*, јер оно за шта се Србија оптужује ради управо такозвана косовска држава, а симболички одиграва својим примитивним провокацијама Веселијевића.

Споменичким комплекс Газиместан, за разлику од других сакралних споменика чије смо репрезентације овде анализирали, није богомоља, али јесте својеврсни сакрални споменик који за Албанце представља стални подсетник на српску историју и идентитет, а и законом је заштићени српски споменик. Стога је анализа албанских јавних изјава које за тему имају овај културно-историјски споменик битна за наше истраживање. Важношћу се истичу изјаве албанског историчара Јусуфа Буџовија, јер се у њима прочитује принцип повезивања деградирајућег присвајања српског споменичког наслеђа, историјског ревизионизма⁴³ и одбране наводно угроженог суверенитета самопроглашене косовске државе. У овим изјавама, наиме, осим самог споменика, омаловажава се и Косовска битка као један од централних догађаја српске средњовековне историје, као и косовски завет настао на основама овог колективног

⁴³ О историјском ревизионизму везаном за Косовску битку погледати у Јевтовић 2010.

историјског искуства, као духовни, етички и идеолошки темељ српског националног идентитета.⁴⁴

Поводом предстојећег обележавања јубилеја Косовске битке, Буцови је истакао неопходност заустављања српских верских ходочашћа, а посебно оних која се односе на обележавање Видовдана. То је по њему нужно како би „држава Косово доказала свој историјски и културни суверенитет на свом простору, који је очигледно повређен Ахтисаријевим пакетом и уступцима Српској православној цркви“ (Buxhovi 2022. Kosovo online.com 2022). Други неопходан корак, у смеру потврђивања историјског и културног суверенитета државе, за Буцовија је редефинисање овог споменика на Газиместану „у складу са историјском истином ван српске хегемонистичке иконографије која измишља ‘српске гробове’ и ‘српске земље’ (Buxhovi 2022).

По Буцовију, овај споменик „је морао да буде срушен у том тренутку када је држава Косово увела легитимитет“ (Kosovo online.com 2022a), а пошто то није учињено, потребно је „ставити га под надзор“ и прогласити га „спомеником културног и историјског наслеђа Косова“, што значи „редефинисање спомен обележја са историјског и културног аспекта у складу са историјском истином“ (Buxhovi 2022).

Ниподаштавајући однос Буцовија према српској историји, српској култури памћења и улози СПЦ у њој, читује готово свака употребљена реч везана за њих. Стога његове изјаве представљају савршен пример тога како се дискурзивно деконструисање српског идентитета реализује језичким стратегијама предикације и номинализације. За Буцовија је српско обележавање Косовске битке „рефрен шовинистичке оргије“, коме се мора стати на пут из два разлога. Први се тиче заштите суверенитета и државног интегритета Косова од наводне „вандалске агресије која се понавља сваког јуна током ових двадесетак година, откако је Косово ослобођено од српске окупације“; заштите од наводне „иконаграфије ове окупације, која почива на фалсификованом миту као што је Косовска битка, којој Српска православна црква годинама даје конотације верске литургије засноване на српским хегемонистичким концептима, да се демонстрира управо на Косову, како би се на овим просторима

⁴⁴ О значају косовског мита за обликовање српског националног идентитета погледати у Базић 2012; Ковић 2017. Пешић 2018.

манифестовала ‘историјска таписерија’ везана за ‘средњовековну српску државу’!“ (Kosovo online.com 2021h).

Други разлог везан је историјски ревизионизам који Буцовијеви искази очитују у екстремном виду. Како се истиче, историјски догађај какав је била Косовска битка „не сме да остане у поседу тумачења српске историографије и њеног антинаучног концепта представљања као српске ‘битке’ против Османлија, где су искључени њени главни фактори – Арбери и други, у рату удружених хришћана Илирика против Османлија“ (Kosovo online.com 2021h). По њему, наиме, у то време није постојала ни Србија ни српска средњовековна држава.

Очигледно је да само постојање српске историје на простору Косова и Метохије представља озбиљну, чињеничну препреку учвршћивању конструкта албанске политичке прошлости на територији, коју ни албански историјски ревизионизам не успева да неутралише. Као додатна мера подржавања овог конструкта, може се тумачити појава да се у албанским јавним изјавама повезаност историје, СПЦ и сакралних српских споменика проглашава српском историографском преваром која угрожава суверенитет такозване косовске државе. Ове политизујуће тврдње остају, наравно, без конкретних објашњења, ако изузмемо често коришћену фразу о територијалним претензијама које ова повезаност имплицира и дестабилизујућем потенцијалу који она има. Ако тренутно оставимо по страни чињеницу да су ове претензије према властитој територији, коју су други сецесијом присвојили, сасвим разумљиве и оправдане, остаје питање које би заговорници ових тврдњи требало сами себи да поставе. Оно гласи: О каквој се стварној историјској и идентитетској утемељености и суверености државе на Косову и Метохији може говорити када јој историјске чињенице, макар оне биле и наводно кривотворене, представљају толику претњу? Имајући у виду то до које мере је српска мањина угњетена од стране репресивног режима такозване косовске државе, посебно у последњих неколико година, свака прича о дестабилизујућим претњама звучи у најмању руку неуверљиво.

III Закључна разматрања

Један од руководећих циљева истраживања приказаног у овој књизи представља утврђивање тога у чему се састоји специфичност албанских јавних дискурса о српским сакралним споменицима на Косову и Метохији. Полазећи од тезе да је идентитетско кодирање ових дискурса једна од њихових најрелевантнијих специфичности, сагледавали смо их као компоненте конструисања и репродуковања косовског националног идентитета, и истовременог деконструисања српског, отелотвореног у најзначајнијим сакралним споменицима ове јужне српске покрајине.

Такозвани „косовски идентитет”, чије је дискурзивно конструисање, репродуковање, односно (п)одржавање разматрано посредством дискурзивне анализе јавних албанских изјава о српским сакралним споменицима на Косову и Метохији, опсервиран је кроз две његове кључне компоненте, културолошку и политичку. Културолошка компонента односи се на оно што обухвата конструкт „косовског културног наслеђа”. Овај конструкт утемељен је на концепту наводне косовске културе као јединствене, односно недељиве према етничком пореклу и историјским раздобљима. Тиме је омогућено да косовским културним наслеђем буде обухваћена културна баштина свих етничких мањина на територији, а пре свега српска, као најдоминантнија и најпресуднија за идентитет ове, сецесијом отуђене, српске покрајине.

Политичка компонента косовског идентитета разматрана је кроз њену повезаност са конструисањем жељеног имица самопроглашене Републике Косово као модерне демократске државе, руковођене вредностима мултиетничког склада, међуверске хармоније и поштовања културне различитости. Наиме, за политичку компоненту косовског идентитета од великог је значаја питање суверенитета ове самопроглашене државе, у смислу њеног права да самостално решава своја интерна питања, као што је заштита мањинског културног наслеђа и с њим повезаних мањинских права. Након година надгледане независности и међународног институционалног присуства у овој сфери, поменута димензија суверености показује се као кључна за репутацију такозване косовске државе у односу са спољном јавношћу, а посебно за њене политичке циљеве везане за интеграцију у релевантне европске и међународне

институције, односно остваривање њеног пуног међународног признања. У складу са тим, велики значај за предузето истраживање имала је анализа репрезентација такозване косовске државе које потенцирају њену способност да, применом усвојених институционалних и законских механизма, гарантује заштиту права свим мањинским заједницама, као и заштиту безбедности целокупног мултиетничког културног наслеђа на територији.

Иако се међу овде анализираним албанским јавним изјавама о српским сакралним споменицима на Косову и Метохији у многим од њих може наћи нека форма апела да се културно наслеђе не политизује, дискурси чије смо конституисање посредством ових изјава анализом настојали да реконструишемо примери су његове свеобухватне и многоструке политизације. Може се рећи да је свако од разматраних питања директно или посредно политизовано. То је на неки начин и разумљиво, ако се има у виду чињеница да је културно наслеђе по дефиницији везано за изградњу и консолидовање идентитета сваке заједнице, и да идентитетска питања постају акутно политичка у вештачки створеним државама које одликује проблем идентитетске неутемељености.

Реконструишући дискурсе о српским светињама на Косову и Метохији спрам издвојених макротема анализираних текстова јавних албанских изјава, установили смо неколико истовремено функционишућих дискурса, који својим ефектима доприносе конституисању косовског идентитета, уз истовремено деконструисање српског. Док се први од њих односи на порекло, историјат и културну припадност српских сакралних споменика и непосредно је везан пре свега за проблем њиховог идентитета, остали анализом установљени дискурси односе се на шири опсег тема. Реч је о стратешки обликованим репрезентацијама проблематичних догађаја и акција везаних за безбедност српских сакралних споменика и права СПЦ, односно аргументацијама тврдњи које оправдавају неадекватне одлуке и поступања државних институција; о репрезентацијама ангажовања косовских институција на том плану; као и о репрезентацијама актуелних односа такозване косовске државе и СПЦ.

Широко постављен тематски оквир наше анализе, који укључује у разматрање и третман СПЦ у јавним албанским изјавама, сматрамо оправданим, будући да се српске светиње на Косову и Метохији, уважавајући њихову примарно верску функцију, не могу одвајати од СПЦ ни у духовном ни у институционалном смислу.

Осим тога, као званични власник српских сакралних споменика и носилац одређених права која из те улоге производе, а која за такозвану косовску државу представљају велики проблем и препреку остваривању њених политичких циљева, СПЦ је у албанским јавним изјавама добила значајно место.

Дискурс о пореклу, историјату и културној припадности српских светиња на Косову и Метохији. У нашем истраживању, предузетом дискурзивном анализом албанских јавних изјава везаних за порекло, историјат и културну припадност српских сакралних споменика на Косову и Метохији, остварени су увиди у то како се дискурсом који се посредством њих конституише, реализује конструисање заједничке прошлости Албанаца као важне компоненте идентитетског конструкта. Друга, подједнако важна, и са претходно наведеном повезана идентитетска компонента конструисана овим дискурсом јесте такозвано „косовско културно наслеђе”, утемељено на концепту косовске културе. Репрезентације косовске културе као недељиве према етничком пореклу или историјским раздобљима, сежу све до древне римске/илирске прошлости идентификоване као албанска предачка прошлост.

Дискурсом о пореклу, историјату и културној припадности српских светиња на Косову и Метохији, комбинацијом конструктивних стратегија (косовски идентитет) и стратегија демонтаже (српски идентитет) аргументује се и/или развија теза да српски сакрални споменици нису део српског већ косовског културног наслеђа. У складу са циљевима конструктивне макростратегије, историјски наратив о етничком континуитету Албанаца на територији Косова и Метохије развија се стратегијама континуирања које овај континуитет пресупонирају или истичу као отелотворен у српском сакралном споменичком наслеђу.

Ослањање овог дискурса на историјске ревизије једна је од његових основних одлика. Тако се, полагањем од тенденциозно пласиране и нетачне тезе да територија данашњег Косова није била епицентар српског црквеног градитељства у време Немањића, јер се наводно колевка српских цркава и манастира током две-три генерације владавине Немањића налазила на просторима Рашке а не на Косову, изводи тврдња да су, у то време, власт и СПЦ узурпирале многе цркве на територији Косова и Метохије. У складу са овом тврдњом, за бројне српске сакралне споменике, као што су манастир Високи Дечани, Грачаница, Црква Светих Архангела,

Црква Богородице Љевишке, Пећка патријаршија, Црква Светог Стефана у Митровици, тврди се да нису сведочанство српске културе. Наводно подигнути много пре српског доласка у ове крајеве, ови сакрални споменици су, како се истиче, само адаптирани или обновљени од стране Срба.

Апсурдне тезе, попут оне да Срби нису имали своју грађевинарску традицију, неретко представљају тенденциозно погрешно изведене закључке из премиса садржаних у наводима српских аутора. Псеудоаргументовање албанских изјава позивањем на наводне тврдње српских аутора очитује употребу стратегије легитимације ауторизацијом, којом се позивањем на аргументе стручних знања која се изналазе управо у радовима српских аутора, тежи стварању утиска о њиховој заснованости, због повезивања са шире прихваћеним научним тврдњама непристрасних српских истраживања.

Тенденциозно искривљено представљање историје српских средњовековних сакралних споменика на Косову и Метохији генерално полази од псеудонаучне „илирске тезе” о Албанцима као потомцима древних Илира, а сходно томе и наводним староседеоцима Балканског полуострва, па тако и Косова и Метохије. То је уједно и основни аргумент за проглашавање остатака темеља старијих храмова, на чијим су локацијама грађене неке српске цркве у 13. и 14. веку, за „хришћанске илирско-дарданске базилике”, а српских сакралних споменика подигнутих на тим местима за присвојене албанске храмове. Базична аргументациона схема за извођење оваквих тврдњи заснована је на такозваној заблуди историје, према чијој се логици закључак о појави одређених резултата изводи на основу тога што се одређени процес одвијао, иако он заправо може бити неповезан са њима. Присвајање српских светиња, полагањем од илирске тезе, утемељује се и на историјски спорној тврдњи о тро-струкој конфесионалној припадности албанског живља на Косову и Метохији (хришћанство, православље и ислам).

Стратегијама негативног представљања, развија се албанска теза о освајачком, присвајачком и угњетавалачком карактеру владавине Немањића на овим просторима, чиме се ктиторска улога владара деградира и своди на отимачки подухват, а непостојећа наводна „материјална култура Арбера” именује као „плен странаца, посебно Срба”. У коришћењу виктимизујућих наратива о угњетавању албанског становништва под влашћу Немањића, који су наводно отимали његове храмове, иде се чак толико далеко да се и

православље проглашава за духовно наслеђе Албанаца, присвојено српском хегемонистичком политиком, која је подвела православно хришћанство под своју цркву. Наводном албанском духовном/културном наслеђу се, уз православно, приписује и католичко наслеђе, чијим се делом проглашавају управо српске цркве и манастири, попут Цркве Светог Николе у Новом Брду.

Сходно ревизионистичким интересима албанске псеудоисторије, историјске чињенице које упућују на аутентично порекло српских сакралних споменика чија се историја кривотвори, прећуткују се, реконтекстуализују или маргинализују стратегијом избегавања неодговарајућих чињеница. Пуни ефекат ове стратегије постиже се комбиновањем прећуткивања важних података са произвољним датовањем, измишљањем и тенденциозним преименовањима. Један од овде анализираних примера за то је третман Цркве Богородица Љевишка. Историјски неутемељеним дискурзивним репрезентацијама порекла и историје ове српске светиње, остварује се њена апропријација, посредством успостављања митологизоване везе са наводним албанским прецима Илирима, а преко илирске Богиње плодности и рађања Свете Премте, на чијим је остацима храма наводно подигнута ова српска црква.

Ова и сличне манипулативне историјске интерпретације доприносе основном циљу – потискивању историјских слојева који указују на српску прошлост и истицању оних исконструисаних који га везују за илирску/албанску. Том циљу служи и већ поменута употреба стратегије легитимације ауторизацијом. Истог смисла је и реконтекстуализација навода из писаних докумената, или цитирање лажних, измишљених извора. Тако, на пример, понирање у историјске дубине трајања храма на чијем је локалитету подигнута Црква Богородице Љевишке, служи још једној важној сврси – историјском аргументовању тезе о много ранијем продору арбанашког елемента у ове просторе него што то званична историографија тврди – у турско доба. Осим тога, дуго историјско трајање цркве и промене њених верских функција искоришћени су за утемељење албанске тезе о припадности албанског народа свим трима конфесијама. Тиме се, као што је већ речено, стварају претпоставке да се албанском културном наслеђу припишу не само исламски, већ и католички и православни сакрални објекти.

Кривотворење историјских аргумената нужно захтева манипулативне аргументационе маневре, те су стога аргументационе

схеме дискурса о пореклу, историјату и културној припадности српских светиња на Косову и Метохији често засноване на некој врсти логичке заблуде. Међу често коришћеним истиче се основна заблуда, као грешка у доказивању која настаје онда када се полази од неистините премисе. Један од примера употребе основне заблуде представља аргументовање тезе да је Црква Грачаница, катедрала Липљанске епископије, служила као католичка парохијска црква, упућивањем на писмо папе Бенедикта XI барском надбискупу Марину из 1303. године, које се заправо односи на римокатоличке парохије основане у 14. веку, на територији средњовековне Србије.

Псеудоисторијске тезе аргументују се и такозваном стратегијом легитимације митопоезом, којом се, навођењем фрагмената наративних структура о прошлости које јој иду у прилог, потврђује легитимност изнете тврдње. Тако се, на пример, теза о првобитном храму илирског божанства Свете Премте на месту подизања Цркве Богородица Љевишка додатно потврђује навођењем приче из прошлости испуњене наводним подацима о великој популарности овог илирског божанства у албанском народу све три конфесије.

Теза да манастир Дечани у најмању руку припада албанском културном наслеђу исто колико и српском, аргументује се историјским наративом о заштити коју је манастиру током историје пружао управо албански народ католичке, православне, па чак и муслиманске вероисповести. Увођење овог историјског наратива реализује се употребом стратегије сингуларизације у комбинацији са стратегијом легитимације митопоезом, инсистирањем на позитивној националној посебности Албанаца. Реч је о наводном својству албанског модалног карактера, које је Албанце одликовало и у прошлости као и у садашњости – заштитничком односу према светињама, чак и онда када су их Срби узурпирали и променили им идентитет. Из једног релативно маргиналног историјског факта – као што је формирање институције црквених војвода ради организовања заштите локалних православних светиња, које су сачињавали и неки угледнији Албанци – употребом горепоменутих стратегија развија се аргументација за смелу тврдњу да је манастир Високи Дечани „православни храм косовских Албанаца”.

Манипулативним обликовањем интерпретација историјских података о српском средњовековном споменичком наслеђу руководе одређени стратегијски циљеви. Као најдоминантније издвојили смо приказивање српских споменика као задужбина „албанских

ктитора”, односно њихових илирско-дарданских „предака”; негирање српских идентитетских својстава средњовековне српске споменичке уметности, мењањем или измишљањем стилских категорија којима се споменици описују; и измештање српских сакралних објеката из културно-историјског оквира коме припадају. Тако се, на пример, за Манастир Високи Дечани тврди да главна улога у његовом подизању и украшавању припада градитељима албанског порекла.

Фалсификовањем историјских података, градитељ фра Вита, фрањевац из Котора, постао је Албанац дом Вита Чучи (Кучи), а Михоје (Миха) из Бара – Албанац Михо Тивараси, што је „документовано” тврдњом о наводном натпису са албанским именом „дом Вите” на јужном порталу дечанског католикона. Како би се манастир Високи Дечани што више издвојио из корпуса српског споменичког наслеђа, у псеудоисторијске тврдње о његовом пореклу и одликама уводе се и нове, измишљене стилске категорије, попут „елемената далматинско-арберијске архитектуре који потичу са обале”, или се реинтерпретирају постојеће – елементи готичког и романичког стила као разликовни елементи у односу на православни стил градње. Према овим поставкама, манастир Дечани наводно припада „романичком католичком стилу”, јер је овај крај наводно био ван утицаја манастира Рашка. Исто се тврди и за Грачаницу, као и за цркву Светих Архангела у Призрену, чији романички елементи наводно упућују на католички стил, иако су оне трансформисане у српске цркве.

У нашем истраживању дискурса о пореклу, историјату и културној припадности српских светиња на Косову и Метохији, деконструктивно-дискредитујуће стратегије којима се деградира или поништава српски идентитет, у албанским јавним изјавама анализирани су највећим делом у повезаности са, њима комплементарним, конструктивно-перпетуирајућим стратегијама конструисања и подржавања такозваног „косовског идентитета”. То је и разумљиво имајући у виду њихову функционалну повезаност, али је такође из аналитичких разлога било потребно разматрати их и самостално, када је то било изводљиво.

Стратегија негативног представљања, стратегија омаловажавања и стратегија дискредитације српског идентитета, као три најизразитије врсте деконструктивно-дискредитујућих стратегија, разликују се у интензитету њихових по српски идентитет

деструктивних ефеката. Као што је анализом утврђено, стратегија негативног представљања очитује се у маргинализацији ктиторске улоге српских владара и инсистирању на наводном негативном, освајачком и присвајачком карактеру њихових подухвата. У односу на ову стратегију, стратегије омаловажавања и дискредитације представљају корак даље.

Као један од општијих начина омаловажавања српског идентитета на Косову и Метохији издвојили смо оспоравање званично прихваћене српске историје везане за ову територију и њену културну баштину. Тако се, у светској науци прихваћени налази српских историографских и археолошких истраживања сакралних споменика Срба на Косову и Метохији, квалификују као инструменти прикривања и фалсификовања историјских истина, у служби наводне српске хегемонистичке и шовинистичке политике. Овде је заправо реч о комбинацији стратегије омаловажавања са стратегијом инверзије улога жртве и починиоца, јер је оно што се критикује код другог истовремено и оно што се том истом и ради. Према истој логици, Ахтисаријев план тумачи се као легитимизовање наводне српске историографске обмане везане за припадност српских средњовековних сакралних споменика на Косову и Метохији. Ова наводна неправда према косовским Албанцима објашњава се давањем приоритета правном аспекту, уз занемаривање историјских докумената.

Драстична примена стратегије дискредитације одлика и ознака српског идентитета на Косову и Метохији манифестује се у случајевима отвореног поништавања српског културно-историјског идентитета српских светиња. Њихове најизразитије примере представљају свакако изјаве званичника Владе такозваног Косова, којима се Црква Свети Никола у Новом Брду проглашава католичком катедралом. Реч је заправо о здруженом дејству стратегије дискредитације српског идентитета и стратегије позитивног самопредстављања, уз истовремено пресупонирање етничког континуитета Алабанаца на овим просторима. Кривотвореним албанским и католичким идентитетом ове православне српске цркве, она постаје такозвана „артанска катедрала” – косовско културно и верско наслеђе повезано са заједничким вредностима које уједињују све који су живели на овим просторима, али и Албанце и њихове савезнике у прошлости, обogaћујући тако идентитет косовских Албанаца. Стратегијом континуирања, ова такозвана католичка

катедрала доследно се користи као својеврсно сведочанство о наводном дугом историјском трајању Албанаца на овим просторима.

Међу средствима језичке реализације стратегија континуирања и стратегија омаловажавања и дискредитације, којима се великим делом успоставља дискурс о пореклу, историјату и културној припадности српских светиња на Косову и Метохији, велики значај има номинациона стратегија. Њоме се остварује систематско избегавање употребе етнонима „српски” у именовању српске културне баштине, коришћењем религијонама „православни”, или присвојених придевских конструкција „од етничке мањине”, а наилазимо и на синтагму „православни сакрални објекти које су Словени заузели и узурпирали”. Тако придев „српски” не стоји уз имена ктитора – владара и архиепископа – који се помињу искључиво у улози „обновитеља” албанских старина. Династија Немањића наводи се неретко без ознака српског етничког идентитета и државности.

Још екстремнији пример примене номинационе стратегије налазимо у појавама преименовања српских цркава чији се идентитет кривотвори. Тако Црква Светог Николе у Новом Брду постаје католичка катедрала „Светог Колије”, или већ поменута „артанска катедрала”, у складу са преименовањем средњовековног српског градског и рударског средишта Ново Брдо у „Артану” (од албанске речи злато). Томе треба додати и манипулисања у тумачењу порекла и редоследа промена назива Цркве Богородица Љевишка, током различитих фаза њеног постојања, у циљу њеног повезивања са наводним албанским предачким божанством, као и кривоурења везана за имена уметника и градитеља српских светиња.

Уз налазе анализа номинационих стратегија, у избору илустративних навода из анализираних текстова албанских изјава, руководили смо се и увидима анализе стратегије предикације. Реч је о приписивању одговарајућих својстава и карактеристика српским светињама, у језичкој форми имплицитних или експлицитних предиката, које подржавају жељене дискурзивне репрезентације њиховог порекла и историје у датим албанским јавним изјавама.

Дискурс о заштити и безбедности српских сакралних споменика на Косову и Метохији. Дискурзивна анализа албанских јавних изјава везаних за безбедност српских сакралних споменика на Косову и Метохији, као и за законску и институционалну регулативу њихове заштите, у нашем истраживању водила је увидима у то како се дискурсом, који се посредством њих конституише,

остварује конструисање заједничке политичке садашњости и будућности косовских Албанаца (и њихове такозване државе), као важне компоненте конструкта косовског идентитета.

Реч је, наравно, о конструисању политичке димензије косовског идентитета, репутацији такозване државе Косово и потврђивању њене суверености. Заједничка политичка садашњост, која се притом дискурзивно конструише, односи се пре свега на функционалност државних институција посвећених заштити мултикултуралног наслеђа такозваног Косова, док се политичка будућност односи на пројекције жељених интеграција ове самопроглашене државе у европске и међународне институције. У сфери заштите културног наслеђа на територији, реч је о очекиваној, и од Унеска захтеваној, промени имена власника српских сакралних споменика у званичном регистру ове организације, односно о уписивању такозване Републике Косово уместо Републике Србије.

Дискурс о заштити и безбедности српских сакралних споменика на Косову и Метохији базично се изграђује на принципу замене теза. Реч је потенцирању слова закона, уз игнорисање његовог фактичког изневеравања у пракси. Супериорност савремених институционалних модела заштите културног наслеђа и усвојене законске регулативе, главни су аргументи гаранција потпуне безбедности српске православне баштине, чак и у случајевима њене очигледне угрожености, као што су изразито кршење Закона о специјалним заштићеним зонама, изградњом саобраћајнице на подручју манастира Високи Дечани и шестогодишње одбијање локалних власти да спроведу одлуку Уставног суда о враћању земљишта овом манастиру.

Међу стратегијама формативним за дискурс о заштити и безбедности српских сакралних споменика на Косову и Метохији, као најдоминантније истичу се стратегија позитивне самопрезентације и негативне презентације *Другог* и стратегије одбране: стратегија оправдања и стратегија избегавања кривице – стратегија порицања проблема и стратегија одрицања одговорности.

Репрезентације ангажованости државних институција на заштити такозваног „мултикултуралног наслеђа” Косова, а пре свега српских светиња, често се састоје само од тврдњи о политичкој вољи и способности за то, као и од оних о расположивим институционалним и законским мерама заштите, сведених на низање имена конкретних усвојених закона, надлежних тела и издвојених

средстава. Неретко су ове репрезентације комбиноване са негативним репрезентацијама СПЦ. Тако, на пример, објашњење правног оквира заштите српских сакралних споменика, који је држава изградила на уставним и законским одредбама заснованим на тачкама Ахтисаријевог плана, осим афирмације државно-правног система такозваног Косова, служи као контрастни фон негативним чињеницама везаним за став и одношење СПЦ према правима која су јој дата. Како се истиче, СПЦ узела је само права из Ахтисаријевог пакета, уживајући све гаранције и привилегије које из њега произилазе, а одбацујући одговорности, односно одбијајући да призна државу Косово, што се истиче предусловом за уживање права.

Дискурс о заштити и безбедности српских сакралних споменика на Косову и Метохији одликује одређена врста противречности, уочена између изјава виших и нижих државних званичника. Наиме, за разлику од изјава државног врха које одликује константно позивање на супериорност законских механизма заштите српских светиња, чак и разметљивост у позитивним квалификацијама истих, у изјавама нижих албанских функционера наилазимо на супротну појаву – њихове негативне квалификације као препреке привредном развоју, позитивне дискриминације манастира на рачун албанских грађана и узурпације земљишта које им припада, и као својеврсног увода у екстериторијални статус СПЦ.

Као најконкретнији вид доказивања безбедности српског културног наслеђа у самопроглашеној држави Косово анализиране су репрезентације „података са терена”. Установљено је да чак и баратање егзактним и проверљивим подацима, као што су званични извештаји Косовске полиције и мисије КФОР-а на Косову и статистике које говоре о наводном тренду смањења броја инцидената када су у питању српски верски објекти, подлеже својеврсној дисторзији, како би се њима подржале тврдње о повећаној безбедности српских сакралних споменика у самопроглашеној косовској држави.

Када је реч о коришћењу стратегија одбране и стратегија избегавања кривике, у јавним албанским изјавама везаним за проблематичне ситуације, односно спорне потезе и одлуке државних институција које се тичу безбедности српских светиња, установили смо њихову употребу у различитим комбинацијама. Како је анализом утврђено, стратегија одрицања одговорности често укључује и коришћење стратегије порицања проблема, у комбинацији са контрападом. Наведене стратегије неретко су и праћене позитивном

самопрезентацијом и негативном презентацијом *Другог*. Негативна презентација *Другог* прераста у одређеним јавним изјавама у напад на оптужбу тужитеља, те се аргументација заснива на инверзији улога жртве и починиоца, као и на дискредитацији противника псеудоаргументима.

Најизразитије примере за горепоменуте комбинације стратегија налазимо у јавним албанским изјавама везаним за непримењивање одлуке Уставног суда о враћању земљишта Манастиру Високи Дечани. У њима преовладава јединствен став у погледу неприхватљивости ове одлуке, њене неуставности и угрожавајућег односа према државноправном систему и суверенитету тзв. Републике Косово. Стратегијом порицања проблема она се одбацује као „најапсурднија одлука коју може донети неки Уставни суд”; као одлука која је „довела до кршења људских права”, и као „неприхватљива и неспроводљива”. Увођењем заблуде апела на последице у аргументациону схему оспоравања ове одлуке, тврди се да ће њено извршење начинити „велику правну штету и озбиљно оспорити уставни и правни систем на Косову”, те да њеним спровођењем „манастир постаје препрека у концепту економског развоја”.

У случајевима јавних изјава којима се начелно уважава нужност поштовања одлука Уставног суда, различитим стратегијама оправдања, објашњавају се разлози због којих она ипак није спроведена. Стратегијом легитимације рационализацијом, којом се легитимност исказа остварује реферирањем на домене одређених стручних знања, уводе се правничка објашњења нерегуларности одлуке Уставног суда о враћању имовине манастиру Дечани. Иако ова објашњења не могу имати стварног ефекта на одлуку Уставног суда која је коначна и обавезујућа, у бројним јавним албанским изјавама истиче се важност узимања у обзир „противречности у историјском и правном смислу”, односно „многих процедуралних повреда”.

Анализом је установљена и примена аргументационе схеме засноване на логичкој грешци релевантности, такозваној „заблуди црвене харинге”. Реч је о образложењима којима се, померањем пажње са основне теме расправе, уместо стварних аргумената подмећу лажни. Тако се, на пример, уместо извршења одлуке Уставног суда о враћању имовине манастиру нуди тек наводна спремност на дијалог са манастирском управом. Употребом стратегије позитивне самопрезентације и негативне презентације *Другог*, одбијање ове

фарсичне иницијативе од стране управе манастира, користи се за обртање улога жртве и починиоца. У интерпретацији ситуације, чињеница да је манастирска управа прекинула контакт са премијером Куртијем – што је сасвим разумљиво након вишегодишњег оглушавања о њихове легитимне захтеве – постаје примарнија од чињенице неизвршења одлуке Уставног суда. У складу с тим, управи манастира приписана је негативна улога некога ко одбија решавање проблема дијалогом, док су представници такозване косовске државе представљени као свесрдно уложени у остваривање дијалога, „радећи најбоље што могу и не штедећи себе”, у напору изналажења решења.

За дискурзивно конструисање политичке димензије косовског идентитета, посебно је важна употреба аргументационе схеме засноване на такозваној моралистичкој заблуди, на основу које се чињенични закључци изводе из евалуативних премиса. Према овој аргументацији, разлог за одбацивање дате пресуде Уставног суда лежи у чињеници да она „легитимише одлуке из Милошевићевог времена насилних мера”, односно да се њоме „спровode закони Србије 90-их”. У овом тенденциозном поистовећивању одлуке Уставног суда са Милошевићевим режимом иде се чак дотле да се она именује као „Милошевићева одлука” и оспорава коришћењем топоса историје и топоса позивања на ауторитет (ставова западних земаља).

За постулирање виктимизујуће тезе користе се, дакле, историјске референце на репресивни режим Милошевића из 1990-их. Реконструисање наратива о политичкој прошлости, заснива се на историјски неутемељеним концептима као што су: Милошевићев геноцидни режим, српски шовинизам и етничко чишћење 1990-их, како би се њима оправдало непримењивање одлука Уставног суда.

Потенцирање заједничког трауматског искуства везаног за Милошевићева мрачна времена и његова политичка употреба битни су за конструисање заједничке политичке прошлости Албанаца на територији, као важног идентитетског конструкта. Истовремено, ове колективне трауме из прошлости показују се као средство убрзане изградње идентитета. Употребом политичког концепта виктимизације, сталним оживљавањем заједничког трауматског искуства и повезивањем са оним актуелним, колективно сећање поприма нови статус у дефинисању групног идентитета. Конструкција прошлих патњи у новој ситуацији генерише категорије

посредством којих група изграђује своје колективно самопоимање и самопоштовање. Тако, у јавним албанским изјавама везаним за виктимизујуће тезе, уочавамо елементе конструктивне стратегије кохезивације – истицање заједничких патњи у прошлости и заједничких брига везаних за садашњост, као једну од важних компоненти конструкта косовског идентитета.

Стратегију кохезивације налазимо и у комбинацијама са стратегијом негативног представљања *Другог*, односно са инверзијом улога жртве и починиоца, што је очито у јавним албанским изјавама у којима се упозорава да расправе на политичкој сцени могу ићи у прилог непријатељским, српским политичким интересима. Тако се, поводом политичких спорова око питања одговорности за прекид изградње саобраћајнице на њеној спорној деоници у заштићеној зони манастира Дечани, истиче да оне не би смеле да одврате пажњу косовског тима са предстојећег састанка у Вашингтону. Апеловање на политичко јединство мотивише подсећање на политички предумишљај СПЦ у овој ситуацији и софистициране механизме деловања српске државе и њену агресивну дипломатију против Косова.

У вези са питањем изградње спорног пута, установили смо често коришћење комбинације употребе замене тезе са применом аргументационе схеме заблуде апела на последице. Чињеница одређења о Закон о специјалним заштићеним зонама једноставно се негира, или игнорише, а у први план истичу се негативне економске и политичке последице прекида његове изградње.

Анализирајући јавне изјаве албанских званичника, дошли смо до закључка да је питање изградње спорног пута попримило у њима размере које увелико превазилазе конкретну ситуацију, материјалне интересе и политички прагматизам. Изградња овог пута, у политичкој самоперцепцији владе и политичке елите такозваног Косова, добила је значење одбране националног поноса и потврде суверенитета државе, али и тестирања граница које је том суверенитету поставила међународна заједница, наметнутим законским оквиром проистеклим из Ахтисаријевог плана, једном речју постала је идентитетско питање.

Питање изградње овог пута представља истовремено и сферу одмеравања снага са непријатељском државом Србијом и њеним наводним експонентом – СПЦ. О томе најбоље говори избор ратно-терористичке лексике употребљене за именовање кључних

појмова у једној од анализираних албанских јавних изјава. Закон који забрањује изградњу пута именује се као терор, а грађани као „таоци многих споразума и многих закона” који се морају детаљно испитати. Одлука о постизању споразума о изградњи заобилазнице око заштићене зоне манастира Дечани, именује се као капитулација пред манастиром. У већини албанских јавних изјава, посебно оним нижих званичника и (псеудо)историчара, сваки вид уважавања закона везаних за заштиту српских светиња у некој од спорних ситуација изједначава се са непатриотским чином и изневеравањем интереса грађана.

У албанском јавном дискурсу о заштити и безбедности српских сакралних споменика на Косову и Метохији, конструкт политичке димензије косовског идентитета, на удару немилих догађаја и јавних критика, (п)одржаван је, као што је истакнуто, различитим комбинацијама стратегија перпетуације. Као једна од изразитијих, издваја се и снажна поларизација позиција „ми” – „они”, односно црно-бела пројекција позитивних самопрезентација („ми”, државне институције) и негативних презентација „другог” (СПЦ, Србија, организација „Европа Ностра” која је номиновала манастир Дечани на Листу најугроженијих локалитета културног наслеђа).

У критикама упућеним организацији „Европа Ностра” и њеним проценама о небезбедности манастира Дечани, уочљива је аргументациона схема заснована на „заблуди критичара издајника”. Овом заблудом, као што је речено, уместо одговарања на аргументе саме критике, имплицира се да су критичарове процене мотивисане пристрасношћу и да би стога требало да избегава дато питање или тему. Одлука „Европа Ностре” о номинацији одбацује се у највећем броју јавних албанских изјава без улажења у озбиљнију полемику са њеним аргументима, и у свакој од изјава она се повезује са политичким утицајем Србије и деловањем СПЦ. Неретко се као главни политички циљ номинације истиче увођење питања српске културне баштине у преговоре Београда и Приштине, што албанска страна доживљава и као политичку опасност и као угрожавање њеног суверенитета везаног за заштиту културног наслеђа мањина на „властитој” територији. Свако довођење у питање безбедности српских сакралних споменика на територији, изједначено је са нападом на углед и суверенитет такозване косовске државе. Самим тим, постају јасне и мере важности коју за политичку димензију косовског идентитета имају репрезентације заштите и безбедности српских сакралних споменика на Косову и Метохији.

Сложени дискурзивни маневри својствени изјавама албанских званичника у којима се настоје оправдати огрешења о законе који штите безбедност српских светиња и права СПЦ, и/или порећи властита одговорност у свакој од проблематичних ситуација везаних за ово питање, указују на велики напор уложен у заобилажење чињеничне реалности. Дискурс који се формира тим немогућим слаломом, залеће се у невероватне висине конструисања репрезентација ефикасне и супериорне државне заштите српских сакралних споменика на Косову и Метохији. О томе какав је дискурзивни подухват у питању говори чињеница да је реч о такозваној држави која не само да не показује стварну политичку вољу, спремност и способност да заштити српске светиње, већ није у стању ни да се носи са посебним статусом који је СПЦ и српским сакралним споменицима додељен међународном законском регулативом.

Дискурс о СПЦ као непријатељу такозване косовске државе и њених грађана. Дискурсом о СПЦ као непријатељу такозване косовске државе и њених грађана најнепосредније се подржава конструисање политичке димензија косовског идентитета, те га сходно томе одликују директније форме политизације. СПЦ је у овом дискурсу неодвојива од политичке улоге која јој је приписана. То се донекле може рећи и за друга два, овде разматрана дискурса о српским сакралним споменицима на Косову и Метохији, с тим што, у случају дискурса о којем је реч, политичка улога СПЦ стоји у основи овде анализираних тврдњи и репрезентација. Оваквим десакрализујућим приступом, омаловажавају се верска и духовна димензија цркве и дискредитује њена органска, историјска – идентитетска веза са српским сакралним споменицима.

Као што је већ речено, у бројним албанским јавним изјавама о српским светињама на Косову и Метохији, присутне су, као нека врста фона, конфронтирајуће репрезентације косовске државе и СПЦ. Њима се, с једне стране, развија доследно негативно приказивање улоге и потеза СПЦ, а с друге стране остварује позитивно представљање самопроглашене државе Косово. Према овим конфронтирајућим репрезентацијама, такозвана косовска држава, иако угрожена дестабилизујућим деловањем СПЦ и њеним оспоравањем властитог суверенитета, показује спремност на дијалог са њом и предузима све мере како би заштитила њена права и безбедност православних сакралних споменика.

Како је анализом утврђено, у обликовању негативних репрезентација СПЦ, а посебно управе Манастира Високи Дечани, у смеру конструисања непријатеља косовске државе и њених грађана, важну улогу има клевета као екстремни облик негативне карактеризације. Једну од често коришћених клевета представља приписивање СПЦ и управи манастира Дечани политичких циљева, међу којима је најчешће помињан „проширени утицај Србије на Косову”, који се наводно остварује „стављањем религије у службу политике”. Тако је СПЦ названа „продуженом руком Владе Србије”, а овај манастир је у неколико јавних изјава именован као „амбасада Србије”.

Клевету у форми приписивања злонамерности сваком чину управе манастира Дечани којим се покушавају заштитити његова угрожена права и безбедност, такође налазимо у бројним, овде анализираним изјавама. У складу са тим, манастир се перципира као намерни извор блокаде привредног развоја, као друштвени актер у супротности са интересима државе и грађана и узурпатор земљишта које им припада. Тако се у једној од јавних албанских изјава тврди да је сваки инцидент који се догодио у Дечанима од 2005. године починило само особље манастира. Екстремни облик клевете налазимо у оптужбама на рачун личности игумана манастира Дечани Саве Јањића, коме се приписује провоцирања безбедносне ситуације у Дечанима и, што је још горе, саучесништво у ратним злочинима 1990-их година на Косову и Метохији, односно „могуће кршење Закона рата и хуманитарног права”. Имајући у виду чињеницу да игуман Јањић својом духовном улогом, угледом и јавним деловањем репрезентује СПЦ на Косову и Метохији, како симболички тако и у локалним и међународним преговорима, јасна су смерања ових клевета.

Већ помињана употреба аргументационе схеме засноване на моралистичкој заблуди, односно постулирање виктимизујуће тезе на историјским референцама везаним за репресивни режим Милошевића из 1990-их, важна је и за конструисање репрезентација СПЦ као непријатеља такозване косовске државе и грађана. Реч је дискурзивној „одбрани” суверенитета ове самопроглашене државе, односно конструкту политичке димензије косовског идентитета. У питању је перцепција црква изграђених или обновљених у време поменутог режима као својеврсних „политичких изјава”. И у овом случају, наративом о политичкој прошлости, заснованом на историјски неутемељеним концептима геноцидног српског режима и

етничког чишћења 1990-их, аргуменују се квалификације датих српских цркава као „политичких цркава” и „шовинистичких пројеката”, али и оправдавају дискриминаторне праксе према СПЦ и српским верницима.

Анализа реакција званичника и политичара на вест о служењу литургије у Храму Христа Спаситеља у Приштини на дан његовог празника, односно спречавање њеног вршења има двоструки сми-сао. Први се односи на конструкт политичке димензије косовског идентитета, у смислу разматрања дискурзивне „одбране” државног суверенитета, али и имица државе која гарантује заштиту мањинских (верских) права. Други фокус предузете анализе је обликовање репрезентације СПЦ као непријатеља државе и грађана.

Будући да је свест о важности пружања државних гаранција поштовања законом заштићених верских права и слобода мањина наметнула потребу да се њихово кршење оправда, јавне албанске изјаве везане за „спорну” литургију обликоване су стратегијама оправдања и стратегијама избегавања кривице пребацивањем одговорности, и инверзијом улога жртве и починиоца. Тако различите негативне квалификације храма и саме литургије, као и приписивање истој злонамерних и по државу и грађане угрожавајућих циљева, добијају функцију оправдања негативног одношења власти и политичке јавности према њој, као и њеног онемогућавања. Док се за Храм Христа Спаситеља тврди да је „изграђен на милошевићевским фашистичким идејама”, литургија је изједначена са радњама „које штете јавној безбедности, ометају независност правосуђа и подстичу сукобе, угрожавајући суживот међу заједницама”, чиме се тежи избегавању сваке кривице за осуду и спречавање његовог вршења.

Међу различитим, литургији приписаним, политичким намерама „диктираним из Београда”, као посебно важне истичу се „искривљивање историје, истине и оправдавање геноцидног режима”. Како се наводи, за разлику од СПЦ која није научила лекцију из 1990-их”, албанска страна јесте, плативши високу цену за мир који данас ужива, и стога косовске институције неће толерисати политичко деловање СПЦ, каквим се ова литургија сматра.

Референца на оружане сукобе 1990-их година на Косову и Метохији посебно је битна због већ помињане тезе о колективној трауми као средству којим се, применом политичког концепта виктимизације, убрзано изграђује идентитет. Тако, у случају дискурса

о СПЦ као непријатељу такозване државе Косово и њених грађана, јавне албанске изјаве са виктимизујућим тезама, које садрже историјске референце на дати период, очитују елементе конструктивне стратегије кохезивације – истицање заједничких патњи у прошлости и заједничких брига везаних за садашњост, као једну од важних компоненти идентитетског конструкта. Осим тога, реконструисањем наратива о политичкој прошлости, заснованог на историјски неутемељеним концептима геноцидне српске политике 1990-их, развија се контрастни паралелизам између репрезентација мрачне српске државне прошлости на територији и позитивних репрезентација такозване косовске државе. Тако се конструише жељени имиџ државе познате по „пружању проширених права и снажне заштите свим етничким и верским заједницама које у њој живе”, односно дискурзивно се подржава политичка димензија косовског идентитета.

Повезаност историје, СПЦ и српских светиња која се тешко може чињенично оспорити, представља озбиљну препреку учвршћивању конструкта албанске политичке прошлости на територији, коју ни историјски ревизионизам албанских псеудоисторијских подухвата не успева да неутралише. Појаву да се ова повезаност у албанским јавним изјавама проглашава српском историографском преваром која угрожава суверенитет такозване косовске државе, тумачили смо као дискурзивни маневар подржавања овог конструкта. Анализом јавних албанских изјава са темом споменичког комплекса Газиместан и са њим повезаних ходочашћа тумачили смо управо здружено дејство деградирајућег присвајања српског споменичког наслеђа, историјског ревизионизма и одбране наводно угроженог државног суверенитета. У репрезентацијама конструисаним овим изјавама, СПЦ се јавља као главни актер означавања наводно фалсификованог мита о Косовској бици као верској литургији заснованој на српским хегемонистичким концептима, са циљем њеног демонстрирања управо на Косову.

У већини јавних албанских изјава везаних за неадекватност решења из Ахтисаријевог плана, који је, како се истиче, „регулисао неке позиције које нису адекватне културној и историјској реалности”, присвајачка улога СПЦ је готово незаобилазна. Политизацијама ове теме тежи се релативизацији чињенице припадности српских светиња СПЦ као и њених посебних права која из те чињенице проистичу. Пресупонира се то да се на основу ових

права тежи остваривању политичких права, што генерише политичке проблеме између српске и албанске стране. Стратегијом балансирања једне ствари против друге, ствара се привид нужности избора између посебних права СПЦ и превазилажења поменутих политичких проблема.

У албанском јавном дискурсу о СПЦ као непријатељу такозване косовске државе и њених грађана, једно од решења перципираних политичких проблема повезује се са променом улоге коју СПЦ има у друштву, која се своди на фундаменталну промену самог њеног приступа српским светињама. У питању је заправо дискурзивни подухват подржавања конструкта косовског културног наслеђа. Тако се, у једној од овде анализираних изјава, под плаштом афирмације савремених приступа феномену културне баштине, протура оспоравање њеног српског идентитета. Реч је о препорукама СПЦ да културно наслеђе процењује „из нових плуралистичких перспектива” и сагледава га као „континуитет” (читај албански), као „садашњост” „са новом улогом у стварању мостова сарадње“ (читај косовско културно наслеђе). Ове препоруке еуфемистичко су маскирање суштине захтева који се пред СПЦ постављају – одустајање од заговарања српске културне припадности српских светиња на Косову и Метохији, како би се „културно наслеђе одразило на заједницу и како се не би сагледавало као статична прошлост”, чиме би СПЦ показала отклон према свом дотадашњем изолационизму и несарадљивости са заједницом. У основи, овде је реч о стратегији негативног представљања *Другог*, док је позитивно самопрезентовање садржано у сопственом пропагирању поменутих „нових перспектива”.

У циљу дискурзивног конструисања континуитета албанског историјског трајања и државности на територији Косова и Метохије, у албанским јавним изјавама неретко су и експлицитно коришћени присвојени српски сакрални споменици и с њима повезана српска историја, при чему је свако оспоравање овог конструкта репрезентовано као непријатељско деловање.

Анализирана ситуација кривотворења идентитета остатака Цркве Свети Никола у Новом Брду, коју је сачињавао низ потеза званичника, укључивала је и симболичко потврђивање континуитета косовске државности на територији, политичким ритуалом на политичкој светковини повратка у албанску прошлост који, како је истакнуто, гарантује добру и срећну жељену будућност. Позитивна

репрезентација албанске државе на Косову и Метохији обухватила је указивање на „богату историју, велики просперитет, не само природних, већ и културних и духовних богатстава”.

Коришћење стратегије континуирања и позитивног самопрезентовања, заједно са стратегијом дискредитовања српског идентитета и историје налазимо неретко и у комбинацији са стратегијом негативног представљања *Другог*, односно инверзијом улога жртве и починиоца. Тако се Србија оптужује за асимилирање албанске културе и наслеђа у јавној албанској изјави којом се управо новобрдска тврђава присваја и именује као драгуљ косовског културног наслеђа.

На крају овог завршног разматрања, потребно је изнети још неколико сумарних закључака. У дискурсима о српским светињама на Косову и Метохији које смо овде приказаним истраживањем настојали да реконструирамо, етнонационалистичка идеологија закамуфлирана је идеологијом мултикултурализма, иако политички концепт нације, каквом се косоварска нација званично квалификује, већ по себи искључује етнички принцип идентификације. Мултикултурализам се користи као аргументациона схема за оспоравање мањинских етничких идентитета, односно топосом мултикултурализма аргументује се оспоравање српског културно-историјског идентитета сакралних споменика. Историјски фактицитет који утемељује овај српски идентитет, или се прећуткује, или ревизионистички реинтерпретира, док се истовремено албански идентитет српских светиња конструише на овим основама. Он се генерално и претпоставља као самоочигледна чињеница маскирана концептом заједничког косовског наслеђа. У овој оптици, митски концепт албанске илирске прошлости, продужен у времену до садашњости, па чак и будућности, добија своје упориште у универзалистичким вредностима такозваног „косовског културног наслеђа” и „косовске културе”, на којима се темељи културна димензија косовског националног идентитета.

Универзалност културног наслеђа широм света неупитна је, јер оно припада свима, феноменолошки посматрано, али када је реч о пореклу стваралаштва чији продукт представљају сакрални споменици, као и праву поседовања, ствари постају комплексније и конкретније. Уз све званичне декламације о усвојеним европским принципима везаним за мањинска права и слободе, заштиту културне баштине свих грађана такозване државе Косово, и поштовање

културне различитости, можемо рећи да је идеологија ослободилачке војске Косова и даље незванично на снази. О томе најбоље сведоче сва послератна разарања српског културног наслеђа, демолирања српских гробаља и сакралних објеката, као и разни облици фактичког ускраћивања законом загарантованих верских права и слобода српској мањини, као и власничких права СПЦ. О томе такође сведоче и јавни албански дискурси о српским светињама на Косову и Метохији. Ове дискурсе карактерише изразито негативан, маргинализујући и дискриминишући однос према свакој ознаци српског идентитета. Очита је намера да се ненаучном ревизијом историје присвоји сакрално српско споменичко наслеђе, под плаштом неискрено и инструменталистички усвојеног концепта мултикултуралности. Недостатак интереса за стварну заштиту безбедности верских објеката СПЦ, као и верских права српске мањине, замагљен је причом о супериорности усвојених европских институционалних механизма и нормативно-правних оквира њихове заштите. Свако од институционалних огрешења о законе везане за ову заштиту који су постали предмет јавних расправа, односно садржај овде анализираних изјава, добило је у овим изјавама своје оправдање, релативизацију или чак неку врсту образложења у оптужбама на рачун оштећене српске стране.

Манипулативни дискурзивни маневри који су, у овде анализираним јавним албанским изјавама, читовали употребу различитих дискурзивних стратегија, логичких заблуда и топоса у основи већине аргументативних схема, указују на суштинско одсуство воље за било каквим аутентичним дијалогом са СПЦ. Једини испољени интерес јесте подржавање конструисања косовског идентитета и деконструисања српског. Међутим, примери прекомерних негативних реакција на сваку манифестацију српског идентитета, као и аутоматизам његовог негирања у анализираним јавним албанским изјавама, наводе на закључак да је он, ма колико био деконструисан албанским јавним дискурсима, стваран и одређујући како за Србе тако и за Албанце.

У основи самоперцепције самопроглашене косовске државе стоји колизија унутрашњих и спољашњих вредности. Унутрашње вредности проистичу из етничког, односно шовинистичког принципа – на основу којег све што није албанско, а посебно оно што је српско представља непожељност, сметњу и претњу. Спољашње, неинтернализоване вредности везане су за наметнути мултикултурализам,

поштовање мултиетничности такозване косовске државе и заштиту културне различитости. Будући да се важан аспект културне димензије такозваног косовског идентитета заснива на присвајању српског културног наслеђа, а виђење заједничке прошлости Албанаца, као конструкт важан за политичку димензију косовског идентитета, темељи на ревизији српске историје, албански јавни дискурси о српским сакралним споменицима на Косову и Метохији, политизацијом сваког од конкретних питања, настоје да маскирају поменуте манифестације ове неразрешиве колизије вредности.

Савремене политичке прилике које иду на руку пријему самопроглашене косовске државе у европске организације, интензивирање политике затирања српског идентитета на овој узурпираној српској територији, као и све већа угњетеност српске мањине у такозваној Републици Косово, не остављају много простора за оптимизам када је реч о очувању српског идентитета на Косову и Метохији. Међутим, српске светиње и овај архетипски српски простор обавезују свакога од нас да се у сфери својих могућих деловања бори за његово одржање. Књига која је пред читаоцем продукт је једног таквог настојања.

ЛИТЕРАТУРА

Andersen, Aasmud. 2007. "Identiteti kosovar dhe shtetësia". *Identiteti Evropian i Kosovës*, 101–104. Prishtinë: Forum 2015.

Apaydin, Veysel. 2020. "The interlinkage of cultural memory, heritage and discourses of construction, transformation and destruction". U *Critical Perspectives on Cultural Memory and Heritage: Construction, Transformation and Destruction*, ed. Veysel Apaydin, 13–29. London: UCL Press. DOI: 10.14324/111.9781787354845.

Арсиић Ирена. 2000. *Косово у повељама српских владара*, Бања Лука: Бесједа; Београд: Ars Libri.

Asman, Alaida. 2011. *Duga senka prošlosti: kultura sećanja i politika povesti*. Beograd: XX vek, Knjižara Krug.

Assman, Jan. 1995. „Collective Memory and Cultural Identity“. *New German Critique* 65, 125–133. Последњи приступ 20. јул 2024. <http://www.jstor.org/stable/488538>

Avdyli, Merxhan. 2007. "Identiteti Kosovar , një shpikje e shpifur". *Identiteti Evropian i Kosovës*, 167–169. Prishtinë: Forum 2015.

Bataković T., Dušan. 2008. "Kosovo and Metohija: Serbia's troublesome province". U *Balkanica*, 2008, No XXXIX (2008), 243–276. Belgrade: Institute for Balkan Studies SASA.

Базић, Јован. 2012. „Улога косовског мита у обликовању српског националног идентитета“. *Српска политичка мисао* 38 (4), 253–271. DOI:10.22182/spm.3842012.12

Божиић Маројевић, Милица. 2016. „Рат сећања – (зло)употребе дисонантног наслеђа у политичке сврхе“. *Култура* 152, 155–170. DOI: 10.5937/kultural652155B.

Calu, Marius-Ionut. 2020. *Kosovo Divided: Ethnicity, Nationalism and the Struggle for a State*. London: I.B. Tauris.

Defreeze, Michelle. 2009. "Kosovo: cultural heritage in conflict". *Journal of Conflict Archaeology* 1 (5), 257–270. Oxfordshire: Taylor & Francis Ltd.

Деспотовић, Љубиша, Јевтовић, Зоран. 2015. „Конструкција и деконструкција идентитета и међународне интеграције“. *Српска политичка мисао* 2(48), 149–161. Београд: Институт за политичке студије.

Dinnie, Keith. 2008. *Nation Branding: Concepts, Issues, Practice*. Oxford, Burlington: Butterworth-Heinemann, Elsevier Ltd.

Internet Encyclopedia of Philosophy [IEP]. n.d. "Fallacies". *Internet Encyclopedia of Philosophy*. Последњи приступ 24. јул 2024. <https://iep.utm.edu/fallacy/>

Filozofijagsm.n.d. „Greške dokaza i zaključka“. Filozofijagsm. Последњи приступ 24. јул 2024. <https://filozofijagsm.wordpress.com/wp-content/uploads/2021/05/greske-dokaza-i-zakljucka.pdf>

Fairclough, Isabella and Fairclough, Norman. 2012. *Political discourse analysis: a method for advanced students*. London: Routledge.

Foresman, Galen. 2019. "Moralistic Fallacy". *Bad Arguments: 100 of the Most Important Fallacies in Western Philosophy*, eds. Robert Arp, Steven Barbone, Michael Bruce. Wiley Blackwell, Hoboken, NJ. Online <https://doi.org/10.1002/9781119165811.ch90>

Gashi, Ibrahim. 2007. "A po krijohet Identiteti Kosovar?". *Identiteti Evropian i Kosovës*, 119–123. Prishtinë: Forum 2015.

Hall, Stuart. 2023. „Whose Heritage? Un-settling the Heritage, Re-imaging the Post-Nation“. *Whose Heritage?* (eds.) Susan L.T. Ashley, Degna Stone, 13–25. London: Routledge. Последњи приступ 20. јун 2024. <https://www.taylorfrancis.com/chapters/oa-edit/10.4324/9781003092735-3/whose-heritage-un-settling-heritage-re-imagining-post-nation-stuart-hall>

Hasimja, Ermal. 2007. "Inxhinjeria identitare kosovare". *Identiteti Evropian i Kosovës*, 113–114. Prishtinë: Forum 2015.

Hisari, Lorika and Fouseki, Kalliopi. 2020. "Post-War Cultural Heritage Preservation in Kosovo: Rethinking the Implementation of Ahtisaari Plan Annex V". *Heritage* 3(1): 98–115. DOI: 10.3390/heritage3010006.

Hoxhaj, Enver. 2007. "Kombi dhe shteti në Kosovë". *Identiteti Evropian i Kosovës*, 81–99. Prishtinë: Forum 2015.

Jeffrey C. Alexander, Eyerman, Ron, Giesen Bernhard, Smelser J. Neil, Sztompka, Piotr. 2004. *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

Јевтовић, Зоран. 2010. „Конструисање етничких идентитета у времену медијских слика“. *Facing the Past, Searching the Future: the History of Yugoslavia in the 20. Century*. Hague: Institute for Historical Justice and Reconciliation, Нови Сад: Центар за историју, демократију и помирење, Сремска Каменица: Факултет за европске правно-политичке студије.

Kelmendi, Migjen. 2007. "A asht fjala 'KOSOVAR' fjalë tjetër për fjalën 'EUROPIAN' – Për një Europë vlerash". *Identiteti Evropian i Kosovës*, 115 – 118. Prishtinë: Forum 2015.

Ковић, Милош. 2017. „Косовски завет и национални идентитет Срба“. *Уметничко наслеђе српског народа на Косову и Метохији: историја, идентитет, уgroженост, заштита*, 113–141. Београд: Српска академија наука и уметности.

Kraja, Mehmet. 2011. *Identiteti Kosovar*. Prishtinë: Pen Qendra e Kosovës.

Kropiak, Katarzyna. 2018. "The Politics of Nation – Building in Kosovo after 2008". *Studia Środkowoeuropejskie i Bałkanistyczne Wydania Czasopisma*. Tom XXVI: 135–150. DOI: 10.4467/2543733XS SB.17.029.8327.

Kudryashova Irina.V., Meleshkina, Elena. Yu. 2021. "Kosovo: Secession as a Nation-building Project". *Outlines of global transformations: politics, economics, law*. 14 (1). DOI: 10.23932/2542–0240-2021–14-1–12.

Kullashi, Muhamedin. 2007. "Identitetet në sprovë". *Identiteti Evropian i Kosovës*, 7–17. Prishtinë: Forum 2015.

Logically fallacious. n.d. "Appeal to Consequences". *Logically fallacious*. Последњи приступ 24. јул 2024. <https://www.logicallyfallacious.com/logicalfallacies/Appeal-to-Consequences>

Loncar, Jelena. 2019. "Cultural Heritage in Kosovo: Strengthening Exclusion through Inclusive Legislation". *Rethinking Serbian-Albanian relations figuring out the enemy* (eds.) Pavlovic Aleksandar, Gazela Pudar Drasko and Halili Rigels, 180 –196. Abingdon/NewYork: Routledge.

Milanov Emil. 2024. "Cultural memory as corection of history". *History and cultural memory*, eds. Janjić Jovan, Milena Pešić, 285–306. Belgrade: Institute for Political studies. DOI: https://doi.org/10.18485/ips_hcmemory.2024.ch14.

Мишић, Синиша, Суботин Голубовић Татјана. 2003. *Свето-арханђеловска хрисовуља*. Београд: Историјски институт.

Morel, Anne-Françoise. 2013. "Identity and Conflict: Cultural Heritage, Reconstruction and National Identity in Kosovo". *Architecture_media_politics_society*1 (3), 1–20. UCL Press. DOI: 10.14324/111.444. amps.2013v3i1.000 launch.

Novčić, M. Branka. 2015. „Razvoj modela brendiranja nacije“. *Doktorska disertacija*. Univerzitet u Beogradu: Fakultet organizacionih nauka.

Novčić, Branka, Štavljanin Velimir. 2015. „Brendiranje nacije: Analiza brend identiteta Srbije“. *Marketing* 46 (4), 263–276. Београд: Српско удружење за marketing (SeMA).

Pasamitros, Nikolaos. 2017. “Cultural Heritage: Contested Perspectives and Strategies in Kosovo.” *State-Building in Post-Independence Kosovo: Policy Challenges and Societal Considerations*, eds. Ioannis Armakolas, Agon Demjaha, Arolda Elbasani, Stephanie Schwandner-Sievers, Elton Skendaj and Nikolaos Tzifakis, 291– 310. Prishtina: Kosovo Open Society Foundation.

Павличић Шарић З., Јелена. 2023. „Имеђу негације и апропријације: културно наслеђе других у савременој албанској јавности на Косову и Метохији“. У *Заштита, очување и афирмација српског културног наслеђа на Косову и Метохији I* (ур.) Кнежевић Зоран, Драган Војводић, 175 –206. Београд: Српска академија наука и уметности.

Пешић, Милена. 2012. „Национални идентитет: између континуитета и променљивости“. *Српска политичка мисао* 19 (37), 103–132. Београд: Институт за политичке студије. DOI: <https://doi.org/10.22182/spm.3732012.5>

Пешић, Милена. 2012а. „Национални идентитет у дискурзивној пракси: једно промишљање у мултидисциплинарном кључу“. *Политичка ревија* (XXIV) XI (32), 1–26. Београд: Институт за политичке студије. DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.3222012.1>

Пешић, Милена. 2018. “Косовски мит: између апотеозе и редуктивних тумачења”. *Политичка ревија*, (XXX)XVII (58), 25–44. Београд: Институт за политичке студије. DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.5842018.2>

Пешић, Милена. 2020. „Развој појма дискурса као инструмента критичке друштвене анализе“. *Социолошки преглед* vol. LIV (2020), no. 4, 1260–1278. Београд: Српско социолошко друштво. DOI: [10.5937/socpreg54-29402](https://doi.org/10.5937/socpreg54-29402)

Пешић, Милена. 2023. „Национални идентитет из оптике његовог дискурзивног конструисања“. *Национални интерес* XIX, (46), 23–46. Београд: Институт за политичке студије. DOI: [10.5937/nint46-47584](https://doi.org/10.5937/nint46-47584)

Пешић, Милена. 2024. „Политички дискурс у истраживачкој оптици његових савремених критичких студија“. *Српска политичка*

мисао број 2/2024, Vol. 84, 07–38. Београд: Институт за политичке студије. DOI: 10.5937/spm84–49031

Пешић, Милена. 2024а. „Концептуално-методолошки оквир анализе албанских јавних дискурса о српским сакралним споменицима на Косову и Метохији“. *Српска политичка мисао* број 6/2824, Vol. 28. 247–276. DOI: 10.5937/spm88–53825

Поповић Марко, Бјелић Игор. 2018. *Црква Светог Николе*. Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.

Reisigl, Martin 2018. “The Discourse-Historical approach.” U *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies*, eds. John Flowerdew and John E. Richardson, 44–59. Oxon and New York: Routledge.

Reisigl Martin, Wodak Ruth. 2008. “The discourse-historical approach (DHA)”. U *Methods for Critical Discourse Analysis*, eds. Ruth Wodak, Michael Meyer, 87–121. London: Sage.

Rigney, Ann. 2018. “Remembrance as remaking: memories of the nation revisited”. *Nations and Nationalism* 24 (2), 240–257. DOI: 10.1111/nana.12388.

Rodenberg, Jeroen., Wagenaar, Pieter. 2018. „Cultural Contestation: Heritage, Identity and the Role of Government“. U *Cultural Contestation. Palgrave Studies in Cultural Heritage and Conflict*, eds. Jeroen Rodenberg, Wagenaar, Pieter, 1–10. Palgrave Macmillan, Cham. DOI: 10.1007/978–3-319–91914-0_1.

Rufer, Mario. 2012. “Politics of Memory.” *InterAmerican Wiki: Terms - Concepts - Critical Perspectives*. послењи приступ 25. 08. 2024. /einrichtungen/cias/wiki/p/politics-of-memory.xml

Sahib, Hassan. 2020. “The Nation Branding Dimensions, Perspectives & Elements”. Istanbul, 1–5. послењи приступ 01.09.2024. https://www.researchgate.net/publication/343212314_The_Nation_Branding_Dimensions_Perspectives_Elements.

Smith, LauraJane. 2006. *Uses of Heritage*. Abingdon and New York: Routledge.

Стојадиновић, Миша. 2012. *Потрага за идентитетом*. Београд: Институт за политичке студије.

Stojanović, Đorđe, Pešić, Milena. 2016. „Realizam i konstruktivizam u svetskoj politici: problem nacionalnog identiteta“. *Kultura polisa*, 13(1), 29–55.

Stošić, Sanja. 2019. "Catalonia's Secessionist Discourse", *Diskurs i politika* (ur. Dejana Vukasović, Petar Matić), 421–442. Beograd: Institut za političke studije. DOI: <https://doi.org/10.22182/dispol>.

Surlić, Stefan. 2017. "Constitutional Design and Cultural Cleavage: UNESCO and the Struggle for Cultural Heritage in Kosovo in Kosovo". *Croatian Political Science Review* 4 (54), 109–125. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

Surlić Stefan, Novaković Igor. 2020. „Srpska kulturna i verska baština na Kosovu od Ahtisarijevih zaštićenih zona do finalnog statusa“. U *Nacionalni konvent za EU*, Radna grupa za Poglavlje 35.

Surlić, Stefan, Novaković Igor. 2021. "Reframing Ahtisaari provisions: the issue of cultural and religious heritage and final post conflict settlement between Belgrade and Pistina". *Srpska politička misao* 2 (72), 11–40. Beograd: Institut za političke studije. DOI: 10.22182/spm.7222021.1.

Шуљагић, Сања. 2023. „Значај старе Србије у утврђивању српског идентитета“. *Исписана и исцртана историја Милоша С. Милојевића*, 73–102. Београд: Институт за политичке студије.

Vankovska, Bilijana. 2013. "(Im)possibility of reconciliation in the Balkans". *PECOB's Papers Series* June 2013. 39, 4–31. PECO Portal on Central Eastern and Balkan Europe by IECOB & AIS. послењи приступ 02.09.2024. <https://www.pecob.net/Impossibility-reconciliation-Balkans>

Van Dijk, Teun. A. 1992. "Discourse and the denial of racism". *Discourse and Society*, 3 (1), 87–118. DOI: 10.1177/0957926592003001005.

Wodak, Ruth. 2001. "The discourse-historical approach". *Methods of Critical Discourse Analysis*, eds. Ruth Wodak, Michael, Meyer, 63–94. London: Sage Publications.

Wodak, Ruth. 2015. *The Politics of Fear*. London: Sage publications Ltd.

Wodak, Ruth, de Cillia, Rudolf, Reisigl, Martin & Liebhart, Karin. [1999] 2009. *The Discursive construction of national identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Wodak, Ruth and Markus Rheindorf. 2022. *Identity, Politics, Past and Present*. Exeter: University of Exeter Press.

Wu Zongjie, Hou Song. 2015. „Heritage and Discourse“. *The Palgrave Handbook of Contemporary Heritage Research*, eds. Emma

Waterton, Watson Sean, 37–51. London: Palgrave Macmillan. DOI: 10.1057/9781137293565_3 (37–51).

Живковић, Бранислав. 1992. *Грачаничка повеља*. Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве.

ГРАЋА

Buxhovi, Jusuf. 2022. “Buxhovi: Kosova duhet të ndalojë orgjinë hegjemoniste kishtare serbe në Gazimestan”. *Kultplus.com*. Последњи приступ 2. јул 2024. <https://www.kultplus.com/opinione/buxhovi-kosova-duhet-te-ndaloje-orgjine-hegjemoniste-kishtare-serbe-ne-gazimestan/>

Ćup, Anđelka. 2022. „Priština traži od Beograda arheološke eksponate, Ministarstvo kulture Srbije: Pokušaj preotimanja kulturnog nasleđa“. *Euronews*. Последњи приступ 24. јул 2024. <https://www.euronews.rs/kultura/aktuelno-iz-kulture/64004/pri-stina-trazi-od-beograda-arheoloske-eksponate-ministarstvo-kulture-srbije-pokusaj-preotimanja-kulturnog-nasleđa/vest>

Drenushë Ramadani. 2021. “Klerikë ortodoksë serbë organizuan liturgji në kishën ortodokse në oborr të UP-së në Prishtinë”. *Kallxo.com*. Последњи приступ 24. јул 2024. <https://kallxo.com/lajm/klerike-ortodokse-serbe-organizuan-liturgji-ne-kishen-ortodokse-ne-oborr-te-up-se-ne-prishtine/>

Drita.info. 2019. “Imzot dode gjergji ne ditën e diasporës dashuria për vendin është e shenjtë”. *Drita info*. Последњи приступ 13. јун 2023. http://www.drita.info/2019/08/02/imzot-dode-gjergji-ne-diten-e-diasporës-dashuria-per-vendin-eshte-e-shenjte/?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR0uAt2buNAu8W8V8S2oseHIACNwck3S7zZ8-oV9_je8GwiirePnln1Aef8_aem_KhidCS0STzVaI0laOgwtHQ

Ekonomia online.com 2019. “Hoxhaj, Gjuriqit: Profesioni të vjetër e keni falsifikimin e historisë”. *Ekonomia online*. Последњи приступ 2. јул 2024. <https://ekonomiaonline.com/hoxhaj-gjuriqit-profesion-te-vjeter-e-keni-falsifikimin-e-historise/>

Epokaere.com. 2020. “Ramosaj i shkruan Thaçit, Osmanit dhe Hotit: Rruga Deçan-Plavë do të vazhdojë të bëhet”. *Epokaere.com*. Последњи приступ 2. јул 2024. <https://www.epokaere.com/336439-2/>

Evropaelire.org. 2021. “Kisha Ortodokse Serbe në Kosovë refuzon dialogun me Kurtin”. *Evropaelire.org*. Последњи приступ 24. јул 2024. <https://www.evropaelire.org/a/kisha-ortodokse-refuzon-dialogun-me-kurtin-/31277094.html>

Fana, Valon. 2020. “Punimet në rrugën Deçan-Plavë u ndërprejnë me kërkesë të kryeministrit, rinisin të hënën”. *Kallxo.com*. Последњи приступ 24. јул 2024. <https://kallxo.com/lajm/punimet-ne-rrugen-decan-plave-u-nderprene-me-kerkese-te-kryeministrit-rinisin-te-henen/>

Front online.net 2022. Çeku: Serbia po i keqpërdorë Kishat Ortodokse në Kosovë siç është Manastiri i Deçanit. *Front Online*. Последњи приступ 24. јул 2024. <https://frontonline.net/ceku-serbia-po-i-keqperdore-kishat-ortodokse-ne-kosove-sic-eshte-manastiri-i-decanit/>

Insajderi.org. 2020. “Reagojnë historianët: Hoti kapitulloi para Manastirit të Deçanit”. *Insajderi.org*. Последњи приступ 24. јул 2024. <https://insajderi.org/reagojne-historianet-hoti-kapitulloj-para-manastirit-te-decanit/>

Gjurmë Shqiptare. 2020. Mashtrimi Serb me historinë Shqiptare. *Gjurmë Shqiptare*. Последњи приступ 18. јул 2024. https://www.youtube.com/watch?v=oaEIKvwHPJk&ab_channel=TopChannelAlbania

Gazeta expres.com. 2021. Ish-ministri Selimi: Pretendimet e “Europa Nostra” për Manastirin e Deçanit janë të pasakta. *Gazeta expres.com*. Последњи приступ 18. јул 2024. https://www.gazetaexpress.com/ish-ministri-selimi-pretendimet-e-europa-nostra-per-manastirin-e-decanit-jane-te-pasakta/?utm_source=gazetaexpress.com_internal&utm_medium=internal&utm_campaign=gazetaexpress.com_internal&utm_content=448078546&utm_term=1002277&crst=1618066992&wrst=1618066992

Hasanramaj, Nasan. 2020. “Rruga Deçan- Plavë nuk ka asnjë lidhje me pronësinë e Manastirit të Deçanit”. *Botasot*. Последњи приступ 2. јул 2024. <https://www.botasot.info/opinione/1368536/rruga-decan-plave-nuk-ka-asnje-lidhje-me-pronesine-e-manastirit-te-decanit/>

Klankosova.tv. 2022. “Kurti: Jam i gatshëm të bisedojë me priftërinjtë kryesorë të Kishës Ortodokse, por po më refuzojnë”. *Klankosova.tv*. Последњи приступ 2. јул 2024. https://klankosova.tv/kurti-jam-i-gatshem-te-bisedoje-me-prifterinjte-kryesore-te-kishes-ortodokse-por-po-me-refuzojne/?fbclid=IwAR3p_Mxld6rpFUJKpuFf14Vvk7a5qiSjPqC2yeSENaOxUCseC6UPtf6fBZOQ

Klankosova.tv. 2022a. “Kosova ‘urdheron’ Europa Nostra-n të kërkojë falje për Deçanin. *Klankosova.tv*. Последњи приступ 12. јул 2024. <https://klankosova.tv/kosova-urdheron-europa-nostra-n-te-kerkoje-falje-per-decanin-video/>

Klankosova.tv. 2022b. “Kurti për Manastirin e Deçanit: Besoj se çështja do të zgjidhet, jam optimist“. *Klankosova.tv*. Последњи приступ 30. јул 2024.

Kosovaime.net. 2020. “Autori i shkrimit që nxiti debate në Serbi mendon se dokumentet historike janë anashkuar në dialog”. *Kosovaime.net*. Последњи приступ 7.9. 2024. <https://kosovaime.net/autori-i-shkrimit-qe-nxiti-debate-ne-serbi-mendon-se-dokumentet-historike-jane-anashkuar-ne-dialog/>

Kosovo online.com. 2019. „Spor između manastira i opštine Dečani i dalje traje“. *Kosovo online.com*. Последњи приступ 12. јул 2024. <https://www.kosovo-online.com/vesti/drustvo/spor-izmedju-manastira-i-opstine-decani-i-dalje-traje-13-8-2019>

Kosovo online.com. 2020. „Oštre reakcije zbog puta Dečani –Plav“. *Kosovo online.com*. Последњи приступ 25. јул 2024. <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/ostre-reakcije-zbog-puta-decani-plav-17-8-2020>

Kosovo online.com. 2020a. „Evropa Nostra: Manastir Dečani među 12 najugroženijih mesta nasleđa u Evropi“. *Kosovo online.com*. Последњи приступ 25. јул 2024. <https://www.kosovo-online.com/vesti/drustvo/evropa-nostra-manastir-decani-medju-12-najugrozenijih-mesta-nasledja-u-evropi-10-12>,

Kosovo online.com. 2020b. „Sava Janjić: Cela Evropa će konačno da čuje pravu istinu o Visokim Dečanima“. *Kosovo online.com*. Последњи приступ 25. јул 2024. <https://www.kosovo-online.com/vesti/drustvo/sava-janjic-cela-evropa-ce-konacno-da-cuje-pravu-istinu-o-visokim-decanima-12-12-2020>

Kosovo online.com. 2020c. Matoši: Manastir Dečani veoma bezbedan, Evropa Nostra sprovodi antikosovsku propagandu. *Kosovo online.com*. Последњи приступ 25. јул 2024. <https://www.kosovo-online.com/vesti/drustvo/matosi-manastir-decani-veoma-bezbedan-evropa-nostra-sprovodi-antikosovsku-propagandu>

Kosovo online.com. 2020d. „Savez istoričara: Hoti da objavi sporazum o putu Dečani-Plav“. *Kosovo online.com*. Последњи приступ 25. јул 2024. <https://www.kosovo-online.com/vesti/drustvo/savez-istoricara-hoti-da-objavi-sporazum-o-putu-decani-plav-16-11-2020>

Kosovo online.com. 2020e. „Haradinaj Stubla: Više od diplomatskog skandala knjiga o KiM“. *Kosovo online.com*. Последњи приступ 25. јул 2024. <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/haradinaj-stubla-vise-od-diplomatskog-skandala-knjiga-o-kim-16-7-2020>

Kosovo online.com. 2020f. „Haradinaj Stubla uputila notu Evropskoj komisiji zbog knjige o KiM“. *Kosovo online.com*. Последњи приступ 25. јул 2024. <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/haradinaj-stubla-uputila-notu-evropskoj-komisiji-zbog-knjige-o-kim-19-7-2020>

Kosovo online.com. 2020g. „Budžovi: SPC prisvojila hrišćansko nasleđe Kosova, do 1913. Albanci su bili vladike“. *Kosovo online.com*. Последњи приступ 25. јул 2024. <https://www.kosovo-online.com/vesti/drustvo/budzovi-spc-prisvojila-hriscansko-nasledje-kosova-do-1913-albanci-su-bili-vladike-1>

Kosovo online.com. 2021. „Vizantološki institut SANU: Pseudonaučnici na Kosovu menjaju istorijske činjenice u pokušaju negiranja srpskog kulturnog nasleđa“. *Kosovo online.com*. Последњи приступ 12. јул 2024. <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/vizantoloski-institut-sanu-pseudonaucnici-na-kosovu-menjaju-istorijske-cinjenice-u>

Kosovo online.com. 2021a. „Udruženje istoričara: Ne primenjivati odluku Ustavnog suda o manastiru Dečani“. *Kosovo online.com*. Последњи приступ 22. јул. 2024. <https://www.kosovo-online.com/vesti/drustvo/udruzenje-istoricara-ne-primenjivati-odluku-ustavnog-suda-o-manastiru-decani-29-3>

Kosovo online.com. 2021b. „Kurti, Osmani i Konjufca: Kosovo spremno da pristupi Unesku“. *Kosovo online.com*. Последњи приступ 22. јул. 2024. <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/kurti-osmani-i-konjufca-kosovo-spremno-da-pristupi-unesku-22-5-2021>

Kosovo online.com. 2021c. „Čeku: SPC pravi političke liturgije, a na Kosovu uživa sve ustavne i zakonske garancije svojih prava“. *Kosovo online.com*. Последњи приступ 22. јул. 2024. <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/ceku-spc-pravi-politicke-liturgije-na-kosovu-uziva-sve-ustavne-i-zakonske-garancije>

Kosovo online.com. 2021d. Kurti: Manastir Dečani je u dobrom stanju, bogatim kulturnim nasleđem Kosovo doprinosi globalnoj zajednici. “ *Kosovo online.com*. Последњи приступ 22. јул. 2024. <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/kurti-manastir-decani-je-u-dobrom-stanju-bogatim-kulturnim-nasledjem-kosovo>

Kosovo online.com. 2021e. Stejt Department o verskim slobodama na Kosovu, problemima SPC i ignorisanju sudske odluke za Dečane. *Kosovo online.com*. Последњи приступ 22. јул. 2024. <https://www.kosovo-online.com/vesti/drustvo/stejt-department-o-verskim-slobodama-na-kosovu-problemima-spc-i-ignorisanju-sudske>

Kosovo online.com. 2021f. „Prištinski Savet za ljudska prava traži istragu protiv igumana Save Janjića zbog 'ratnih zločina'“. *Kosovo online.com*. Последњи приступ 22. јул. 2024. <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/pristinski-savet-za-ljudska-prava-trazi-istragu-proтив-igumana-save-janjica-zbog>

Kosovo online.com. 2021g. „Hodžaj: Liturgija u centru Prištine održana uz dozvolu Vlade Kosova“. *Kosovo online.com*. Последњи приступ 22. јул. 2024. <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/hodzaj-liturgija-u-centru-pristine-odrzana-uz-dozvolu-vlade-kosova-10-6-2021>

Kosovo online.com. 2021h. „Budžovi: Gazimestan proglasiti za spomenik kulturno-istorijskog nasleđa Kosova“. *Kosovo online.com*. Последњи приступ 28. јул. 2024. <https://www.kosovo-online.com/vesti/drustvo/budzovi-gazimestan-proglasiti-za-spomenik-kulturno-istorijskog-nasledja-kosova-25-6>

Kosovo online.com. 2022. „Čeku: Evropa Nostra je pod političkim uticajem Srbije, Fon Kramon da objasni svoju izjavu“. *Kosovo online.com*. Последњи приступ 22. јул. 2024. https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/ceku-evropa-nostra-je-pod-politickim-uticajem-srbije-fon-kramon-da-objasni-svoju?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAARl1tmg7Lph196taVBb-ERJ2Rh6HRFn0Z2QZjxAD5-8LcIJTLA74waCd9nY_aem_IruBMh3IRthCm21Tb6fM9A

Kosovo online.com. 2022a. „Budžovi: Spomenik na Gazemistanu trebalo je da bude srušen kada je uspostavljena država Kosovo“. *Kosovo online.com*. Последњи приступ 22. јул. 2024. <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/budzovi-spomenik-na-gazemistanu-trebalo-je-da-bude-srusen-kada-je-uspostavljena>

Kossev.info. 2019. Albanski istoričari: „Iguman Visokih Dečana da se izvini za genocid srpske države i naroda, a manastir je albanski“. *Kossev.info*. Последњи приступ 15. јул. 2024. <https://kossev.info/albanski-istoricari-iguman-visokih-decana-da-se-izvini-za-genocid-srpske-drzave-i-naroda-a-manastir-je-albanski/>

Kossev.info. 2019a. „Novo Brdo – ERP KiM zabrinuta zbog najave gradnje na zaštićenom verskom lokalitetu“. *Kossev.info*. Последњи приступ 15. јул. 2024. <https://kossev.info/erp-zabrinuta-zbog-najave-gradnje-na-zasticenom-verskom-lokalitetu/>

Kossev.info. 2021. „Albanski istoričari iz Dečana: Ambasadori Kvinte da ne zahtevaju sprovođenje odluke o zemlji manastira“. *Kossev.info*. Последњи приступ 21. јул. 2024. <https://kossev.info/>

albanski-istoricari-iz-decana-ambasadori-kvinte-da-ne-zahtevaju-sprovedjenje-odluke-o-zemlji-manastira/

Kossev.info. 2021a. „Ljiburn Aljiu: Protivim se zaobilaznici puta Dečane-Plav, opasan presedan“. *Kossev.info*. Последњи приступ 15. јул 2024. <https://kossev.info/ljiburn-aljiu-protivim-se-zaobilaznici-puta-decane-plav-opasan-presedan/>

Kossev.info. 2021b. „Negativne reakcije u kosovskim medijima na odluku da Visoki Dečani budu na listi 7 najugroženijih“. *Kossev.info*. Последњи приступ 15. јул 2024. <https://kossev.info/negativne-reakcije-u-kosovskim-medijima-na-odluku-da-su-visoki-decani-na-listi-7-najugrozenijih/>

Kossev.info. 2021c. „Kurti, Osmani, Konjufca pisali Unesku da skine 4 manastira sa liste ugroženih i da Srbija nije odgovorna za njih“. *Kossev.info*. Последњи приступ 15. јул 2024. <https://kossev.info/kurti-osmani-konjufca-pisali-unesku-da-skinе-oznaku-srpski-i-ugrozeni-manastiri/>

Kossev.info. 2022. „Kurti optimista povodom sporazuma sa BG i zemlje V.Dečana, žali se da iz manastira ne žele da razgovaraju sa njim“. *Kossev.info*. Последњи приступ 24. јул 2024. <https://kossev.info/kurti-optimista-povodom-sporazuma-sa-bg-i-zemlje-v-decana-zali-se-da-iz-manastira-ne-zele-da-razgovaraju-sa-njim/>

Kossev.info. н.д. „Sveobuhvatni predlog Martija Ahtisarija“. *Kossev.info*. Последњи приступ 24. јул 2024. <https://kossev.info/wpcontent/uploads/public/dokumenti/Sveobuhvatni%20predlog%20Martija%20Ahtisarija.pdf>

Kossev.info. 2022a. „Evropa Nostra: Visoki Dečani i dalje ugroženi, Kfor da čuva manastir“. *Kossev.info*. Последњи приступ 24. јул 2024. <https://www.kosovo-online.com/vesti/drustvo/evropa-nostra-visoki-decani-i-dalje-ugrozeni-kfor-da-cuva-manastir-13-7-2022>.

Kossev.info. 2022b. „Čeku: Evropa Nostra pod političkim uticajem Srbije; Fon Kramon da objasni svoj tvit“. *Kossev.info*. Последњи приступ 24. јул 2024. <https://kossev.info/ceku-evropa-nostra-pod-politickim-uticajem-srbije-fon-kramon-da-objasni-svoj-tvit/>

Kossev.info. 2022c. Čeku o povraćaju zemlje Dečanima: „Iako odluke Ustavnog suda treba da se sprovede, ne treba ništa uzimati zdravo za gotovo“. *Kossev.info*. Последњи приступ 24. јул 2024. <https://kossev.info/ceku-o-povracaju-zemlje-decanima-iako-odluke-ustavnog-suda-treba-da-se-sprovede-ne-treba-nista-uzimati-zdravo-za-gotovo/>

Kossev.info. 2022d. „Kosovski ministri sa delegacijom Europa Nostre: Traže izvinjenje – „V.Dečani uživaju punu pravnu zaštitu“. *Kossev.info*. Последњи приступ 24. јул 2024. <https://kossev.info/kosovski-ministri-sa-delegacijom-europa-nostre-traze-izvinjenje-v-decani-uzivaju-punu-pravnu-zastitu/>

Kossev.info. 2022e. „Albanski istoričari ponovo kritikuju E.Nostru i igumana V.Dečana, protive se izgradnji zaobilaznice i primeni odluke Ustavnog suda“. *Kossev.info*. Последњи приступ 24. јул 2024. <https://kossev.info/albanski-istoricari-ponovo-kritikuju-e-nostru-i-igumana-v-decana-protive-se-izgradnji-zaobilaznice-i-primeni-odluke-ustavnog-suda/>

Kossev.info. 2022f. „Albanski istoričari iz Dečana: Neprihvatljivo insistiranje međunarodnog predstavnika da se primeni „protivustavna“ odluka za manastir“. *Kossev.info*. Последњи приступ 24. јул 2024. <https://kossev.info/albanski-istoricari-iz-decana-neprihvatljivo-insistiranje-medjunarodnog-predstavnika-da-se-primeni-protivustavna-odluka-za-manastir/>

Kohaislame.com 2018. “Behgjet Pacolli: të parët e mi ishin ortodoksë, ndaj kishat serbe janë edhe shqiptarë“. *Kohaislame.com*. Последњи приступ 24. јул 2024. <https://kohaislame.com/behgjet-pacolli-te-paret-e-mi-ishin-ortodokse-ndaj-kishat-serbe-jane-edhe-shqiptare/>

Koha.net. 2019. “Historianët e Deçanit i reagojnë Sava Janjiqit, kërkojnë që kisha serbe të kërkojë falje për gjenocidin mbi shqiptarët“. *Koha.net*. Последњи приступ 15. јул 2024. <https://www.koha.net/arberi/178833/historianet-e-decanit-i-reagojne-sava-janjiqit-kerkojne-qe-kisha-serbe-te-kerkoje-falje-per-gjenocidin-mbi-shqiptaret>

Koha.net. 2019a. “Restaurohet katedralja mesjetare e Novobërdës“. *Koha.net*. Последњи приступ 25. јул 2024. <https://www.koha.net/kulture/165323/restaurohet-katedralja-mesjetare-e-novoberdes/>

Koha.net. 2019b. “Vazhdojnë mospajtimet për tokën rreth Manastirit të Deçanit“. *Koha.net*. Последњи приступ 26. јул 2024. <https://www.koha.net/arberi/178720/vazhdojne-mospajtimet-per-token-rreth-manastirit-te-decanit>

Koha.net. 2020. “Reagime pas ndërprerjes së punimeve në rrugën Deçan-Plavë. *Koha.net*. Последњи приступ 25. јул 2024. <https://www.koha.net/arberi/233558/reagime-pas-nderprerjes-se-punimeve-ne-rrugen-decan-plave>

Koha.net. 2020a. “Përvetësimi nga serbët i monumenteve mesjetare arbërore në Kosovë“. *Koha.net*. Последњи приступ 16. јул 2024.

<https://www.koha.net/kulture/237073/pervetesimi-nga-serbet-i-monumenteve-mesjetare-arberore-ne-kosove/>

Koha.net. 2020b. “Serbët ndërtuan e rindërtuan mbi tempuj të moçëm ilirë e arbërorë”. *Koha.net*. Последњи приступ 16. јул 2024. <https://www.koha.net/kulture/237979/>

serbet-ndertuan-e-rindertuan-mbi-tempuj-te-mocem-ilire-e-arberore/

Koha.net. 2021. “Pesë parime për trashëgiminë kulturore”. *Koha.net*. Последњи приступ 25. јул 2024. <https://www.koha.net/shtojca-kulture/pese-parime-per-trashegimine-kulturore>

Koha.net. 2021a. Shoshi: “‘Europa Nostra’ u instrumentalizua nga Serbia që dëshiron të dialogohet për trashëgiminë kulturore”. *Koha.net*. Последњи приступ 25. јул 2024. <https://www.koha.net/kulture/266036/shoshi-europa-nostra-u-instrumentalizua-nga-serbia-qe-deshiron-te-dialogohet-per-trashegimine-kulturore/>

Koha.net. 2021b. “Serbia intensifikon fushatën pas ‘Manastirit të Deçanit në rrezik’”. *Koha.net*. Последњи приступ 25. јул 2024. <https://www.koha.net/kulture/266084/>

serbia-intensifikon-fushaten-pas-manastirit-te-decanit-ne-rrezik/

Koha.net. 2021c. “Pesë parime për trashëgiminë kulturore”. *Koha.net*. Последњи приступ 25. јул 2024. <https://www.koha.net/shtojca-kulture/270144/pese-parime-per-trashegimine-kulturore>

Koha.net. 2021d. „Европа ностра“ је игнорисала аргументе Османи и Куртија за манастир Дечане”. *Koha.net*. Последњи приступ 25. јул 2024. <https://www.koha.net/sr/%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0/265996/%D0%9E%D1%81%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B8-%D0%B8-%D0%9A%D1%83%D1%80%D1%82-%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D1%99%D0%B0%D1%98%D1%83-%D0%B7%D0%B0-%D0%95%D1%83%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0-%D0%9D%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0-%D0%B7%D0%B0%D1%88%D1%82%D0%BE-%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%80-%D0%94%D0%B5%D1%87%D0%B0%D0%BD-%D0%BD%D0%B8%D1%98%D0%B5-%D1%83%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD/>

Koha.net. 2022. Курти: „Обавезаћемо се да ћемо сачувати легитимна права Манастира Дечана”. *Koha.net*. Последњи приступ 24. јул 2024. <https://www.koha.net/sr/%D0%B0%D1%80%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B8/309419/%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%82%D0%B8-%D1%9B%D0%B5-%D1%81%D0%B5-%D0%BE%D0%B>

1%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%B7%D0%B0%D1%82%D0%B8-%D0%B4%D0%B0-%D1%9B%D0%B5-%D1%81%D0%B0%D1%87%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8-%D0%BB%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3-%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%80%D0%B0/

Koha.net 2022a. “Shoshi: Kisha Ortodokse serbe me rol politik, dorë e zgjatur e Qeverisë së Serbisë”. *Koha.net*. Последњи приступ 24. јул 2024. <https://www.koha.net/arberi/328384/shoshi-kisha-ortodokse-serbe-me-rol-politik-dore-e-zgjatur-e-qeverise-se-serbise/?fbclid=IwAR372fKHg6tyHRNVivuZK-urHtEkJVZIYS5T3GWI2HbMZjllogN1KddLNOE>

Maxharraj, Shaban. 2021. „Манастир Дечани не жели посету Куртија, Вучићи се жалио на провокацију“. *Koha.net*. Последњи приступ 26. јул 2024. <https://www.koha.net/sr/arberi/manastiri-i-decanit-se-do-kurtin-ne-vizite-vuciqi-ankohet-per-provokim>

Muhadri, Bedri. 2021. “Përvetësimi i Monumenteve kishtare mesjetar arbërore në Kosovë nga Serbët”. *Gazetadielli.com* Последњи приступ 16. јул 2024. <https://gazetadielli.com/pervetesimi-i-monumenteve-kishtare-mesjetar-arberore-ne-kosove-nga-serbet/>

Novosti.rs. 2022. У порасту број напада на православне цркве: Мисија ОЕБС-а на КиМ представила извештај о заштити културног наслеђа. *Novosti.rs*. Последњи приступ 24. јул 2024. <https://www.novosti.rs/c/drustvo/vesti/1137412/porastu-broj-napada-pravoslavne-crkve-misija-oebs-kim-predstavila-izvestaj-zastiti-kulturnog-nasledja>

Orainfo.net. 2020. “Nisma bën thirrje të mos politizohet rruga Deçan-Plavë”. *Orainfo.net* Последњи приступ 24. јул 2024. <https://orainfo.net/nisma-ben-thirrje-te-mos-politizohet-rruga-decan-plave/>

Paljokaj, Dede. 2019. “Pak histori: Artana, një perlë e trashëgimisë kulturore e popullit tone”. *Drita.info*. Последњи приступ 10. јун 2023. http://www.drita.info/2019/08/02/u-shenua-dita-e-diaspores-ne-novoberd/?fbclid=IwAR23Kl8gMUic23IKStWk8wHNGKPFwa8QyI_KHQLax_wArDbacyuZSJqh8Q

Patrik, Danijel. 2021. „Da li je manastir dečani zaista ugrožen? “. *Kosovo two point zero*. Последњи приступ 10. јун 2023. <https://kosovotwopointzero.com/sr/da-li-je-manastir-decani-zaista-ugrozen/>

Prishtina press. 2020. “Vetëvendosje pas ndërprerjes së punimeve në rrugën Deçan-Plavë: Vuçiq bën kërkesa, Hoti me partnerët i zbatojnë”. *Prishtina press*. Последњи приступ 25. јул 2023.

<https://www.prishtinapress.org/vetevendosje-pas-nderprerjes-se-punimeve-ne-rrugen-decan-plave-vuciq-ben-kerkesa-hoti-me-partneret-i-zbatojne/>

Rakočević, Živojin. 2019. „Crkva Svetog Nikole u Novom Brdu postaje katolički hram“ *Politika.rs*. Последњи приступ 19. јул 2024. <https://www.politika.rs/sr/clanak/431377/>

Crkva-Svetog-Nikole-u-Novom-Brdu-postaje-katolicki-hram

Rexha, Enver. 2009. “Si u shndërruan kishat katolike shqiptare nëkisha ortodokse serbë?!” *Beepworld.de*. Последњи приступ 15. април 2023. https://pashtriku.beepworld.de/files/Histori/Histori_09/enver_rexha_kishat_shqiptare_12.1.09.htm

Rexha, Enver. 2014. “Si u shndërruan kishat katolike shqiptare nëkisha ortodokse serbë?!” *Botasot.info*. Последњи приступ 10. новембар 2024. <https://www.botasot.info/speciale/294919/dr-sc-enver-rexha-si-u-shendrruan-kishat-katolike-shqiptare-ne-kisha-ortodokse-serbe/>

Reporteri.net. 2020. “Sipas Ramosajt, ndërprerja e punimeve Deçan-Plavë është e qëllimshme dhe dëmton turizmin“. *Reporteri.net*. Последњи приступ 19. јул 2024. <https://reporteri.net/lajme/sipas-ramosajt-nderprerja-e-punimeve-decan-plave-eshte-e-qellimshme-dhe-demton-turizmin/>

Reporteri.net 2020a. “VV kërkon shpjegime nga Hoti: Pse u ndalën punimet në rrugën Deçan-Plavë”. *Reporteri.net*. Последњи приступ 19. јул 2024. <https://reporteri.net/lajme/vv-kerkon-shpjegime-nga-hoti-pse-u-ndalen-punimet-ne-rrugen-decan-plave/>

Reporteri.net 2020b. “Historiani Muhamet Mala: Manastiri i Deçanit është trashëgimi e Kosovës, jo e serbëve”. *Reporteri.net* Последњи приступ 26. јул 2024. <https://reporteri.net/lajme/historiani-muhamet-mala-manastiri-i-decanit-eshte-trashegimi-e-kosoves-jo-e-serbeve/>

Reporteri.net 2021. “KMDLNJ: Sava Janjiq duhet të hetohet për krime lufte”. *Reporteri.net* Последњи приступ 26. јул 2024. <https://reporteri.net/lajme/kmdlnej-sava-janjiq-duhet-te-hetohet-per-krime-lufte/>

RTV 21.tv 2020. “Takim para punimeve, akterët do të mblidhen në Deçan për rrugën drejt Plavës”. *RTV 21.tv*. Последњи приступ 24. јул 2024. <https://rtv21.tv/takim-para-punimeve-akteret-do-te-mblidhen-ne-decan-per-rrugen-drejt-plaves/>

Telegrafi.com. 2019. “Hoxhaj: Serbia manipulon me fakte, kishat e xhamitë i takojnë Kosovës“. *Telegrafi.com*. Последњи приступ 19. јул 2024. <https://telegrafi.com/hoxhaj-serbia-manipulon-fakte-kishat-e-xhamite-takojne-kosoves/>

Telegrafi.com. 2019a. "Kadri Veseli: Krenar që flamuri i Kosovës valon në kalanë e Novobërdës". *Telegrafi.com*. Последњи приступ 26. јул 2024. <https://telegrafi.com/kadri-veseli-krenar-qe-flamuri-kosoves-valon-ne-kalane-e-novoberdes/>

Telegrafi.com. 2020. "Lidhja e Historianëve i drejtohet Hotit për Manastirin e Deçanit: Mos e hapni këtë temë në Bruksel". *Telegrafi.com*. Последњи приступ 16. јул 2024. <https://telegrafi.com/lidhja-e-historianeve-drejtohet-hotit-per-manastirin-e-decanit-mos-e-hapni-kete-teme-ne-bruksel/>

Telegrafi.com. 2020a. "Imeraj: Manastiri i Deçanit është ambasadë e Serbisë edhe e Rusisë në Kosovë". *Telegrafi.com*. Последњи приступ 16. јул 2024. <https://telegrafi.com/imeraj-manastiri-decanit-eshte-ambasade-e-serbise-edhe-e-rusise-ne-kosove/>

Telegrafi.com. 2021. "Çeku: Vendimi për futjen e Manastirit të Deçanit në listën e objekteve më të rrezikuara, s'bazohet në logjikë të shëndoshë". *Telegrafi.com*. Последњи приступ 16. јул 2024. <https://telegrafi.com/ceku-vendimi-per-futjen-e-manastirin-e-decanit-ne-listen-e-objekteve-te-rrezikuara-sbazohet-ne-logjike-te-shendoshe-te-reagojne-institucionet/>

Telegrafi.com. 2022. "Historiani Muhamet Mala: Manastiri i Deçanit i takon shkollës arbërore dalmatine". *Telegrafi.com*. Последњи приступ 26. јул 2024. <https://telegrafi.com/historiani-muhamet-mala-manastiri-decanit-takon-shkolles-arberore-dalmatine/>

Zeqiri, Ardita. 2021. "Ministri Çeku: Policia nuk ka qenë e informuar për aktivitetin në kishën ortodokse". *Kallxo.com*. Последњи приступ 24. јул 2024. <https://kallxo.com/lajm/ministri-ceku-policia-nuk-ka-qene-e-informuar-per-aktivitetin-ne-kishen-ortodokse/>

Zeri.info. 2020. "Ramosaj thotë se ndërprerja e punimeve Deçan-Plavë është në dëm të turizmit: Gjithçka e qëllimshme". *Zeri.info*. Последњи приступ 16. јул 2024. <https://zeri.info/aktuale/367554/ramosaj-thote-se-nderprerja-e-punimeve-decan-plave-eshte-ne-dem-te-turizmit-gjithcka-e-qellimshme/>

Zeri.info. 2022. "Kryetari i Deçanit për raportin e 'Europa Nostra'-s: I pabazuar në fakte". *Zeri.info*. Последњи приступ 26. јул 2024. <https://zeri.info/aktuale/457850/kryetari-i-decanit-per-raportin-e-europa-nostra-s-i-pabazuar-ne-fakte/>

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

323.1:316.733(497.115)(0.034.2)
323.1(=163.41)(497.115)(0.034.2)
316.422(497.115)(0.034.2)
323.1(=18)(497.115)(0.034.2)

ПЕШИЋ, Милена, 1972-

Албански дискурси о српским светињама на Косову и Метохији
[Електронски извор] : (де)конструисање идентитета / Милена Пешић. -
Београд : Институт за политичке студије, 2025 (Београд : Донат Граф).
- 1 електронски оптички диск (CD-ROM) ; 12 cm

Насл. са насловног екрана. - Тираж 50. - Напомене и библиографске
референце уз текст. - Библиографија: стр. 129-145. - Системски захтеви:
Нису наведени.

ISBN 978-86-7419-412-6

- а) Национални идентитет -- Културни аспект -- Косово и Метохија
- б) Српско питање -- Косово и Метохија
- в) Национални идентитет -- Албанци -- Косово и Метохија

COBISS.SR-ID 164739593